

1965. XIX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Winkler Oszkár: Részletes rendezési tervek Sopron város fejlesztésére

Winkler Oszkár: Részletes rendezési tervek Sopron város fejlesztésére

A városok, községek általános rendezési tervei megszabják a települések korszerűsítésének, fejlesztésének kereteit; Sopron város általános rendezési tervének első üteme tudvalévően 1960-ban készült el, s ezt a Soproni Szemle hasábjain is ismertettük.¹⁽¹⁾ A végleges terv – második ütem – munkája folyamatban van.²⁽²⁾ A részletes városrendezési tervek – a települések egy-egy részére vonatkozóan – már részleteiben oldják meg a rendezés feladatát, és ezek alapján készíthetők el, ill. valósíthatók meg a konkrét beépítés tervei. A települések a részletes rendezési tervek, ill. az ezek alapján készülő beépítési tervek megvalósítása nyomán bővülnek, s ezzel gyakran jelentős módon megváltozik, megújul a városkép is.

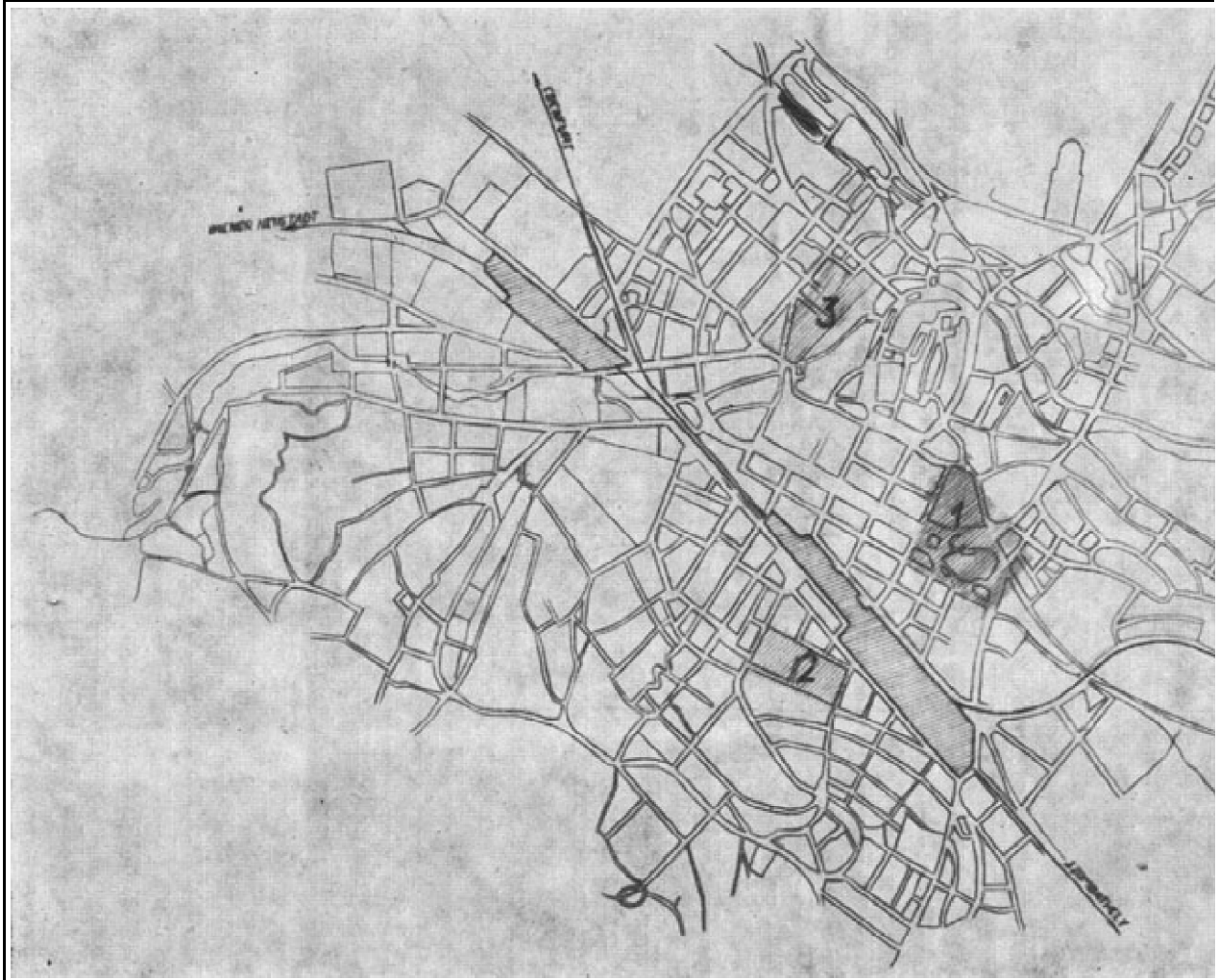
Részletes rendezési tervek új lakótelepekre és már beépített városrészekre egyaránt készülnek, ahol akár a forgalmi úthálózat tervezett új vonalvezetése, akár a beépítés korszerűtlensége, zsúfoltsága, az épületek avultsága bontásokat tesz szükségessé. Ilyen területek részletes rendezési terveinek elkészítése különösen kényes feladat, mivel gyakran sok adottság köti meg a tervezést, mint a kialakult városszerkezethez való alkalmazkodás, műemlék vagy műemlékjellegű épületek megtartása, azoknak az új beépítési rendszerbe való beillesztése stb. A részletes rendezési tervek feltüntetik az úthálózatot, annak pontos méreteit, keresztzelvényeit, a közlekedési csomópontok megoldását, kijelölik a közintézmények épületeinek telkeit, a lakóházak építési vonalát, szintszámát, párkánymagasságát. A tervművelet beépítési javaslatot is tartalmaz, sőt a tervező rendszerint egy javasolt beépítés kompozíciójából szűri le a fenti kijelöléseket, adatokat.

A beépítési javaslat tervezése során alkalmazkodni kell az általános rendezési tervben megállapított forgalmi úthálózathoz, figyelembe kell venni az Országos Építésügyi Szabályzatnak a beépítési módokra, a beépítés mértékére, az épülettávolságokra (légtér-arányokra), a feltáró úthálózat kialakítására vonatkozó előírásait, és szem előtt kell tartani az úthálózat, a közművek gazdaságos megoldásán alapuló kedvező laksűrűséget. – Befolyásolhatja a beépítés kialakítását a tervezett építési technológia is.

¹⁹⁴A településnek részletes rendezést igénylő területeit gyakran már az általános városrendezési tervekben kijelölik, és megállapítják a tervek elkészítésének azt a sorrendjét, ami a fejlesztést leginkább előmozdítja. – A városkép, az utcaképek teljessége mindenekelőtt megköveteli a háborús események következtében elpusztult épületek, valamint az avult és lebontott épületek helyének – az ún. foghíjtelkeknek – mielőbbi beépítését. Nyilvánvaló az is, hogy a részletes rendezési tervek elkészítésére városesztétikai és gazdaságossági követelményekből folyóan egyaránt legtöbbször a központból kifelé haladó sorrendben kerül sor. A település belső területén ugyanis megvannak az utak, a közművek, és itt többnyire csak a

tömbbelsőket kell utakkal feltárni, és a közművek hálózatát – a meglévőhöz csatlakoztatva – kiépíteni.

Az elmúlt években hagyták jóvá a város délkeleti részén kijelölt új ipari terület részletes rendezési tervét. Most három újabb terület – mégpedig lakóterület – részletes rendezési terve készült el; a továbbiakban ezeket a terveket kívánjuk ismertetni, ill. bemutatni.³⁽³⁾ Az 1. ábrán feltüntettük és sorszámmal láttuk el a szóbanforgó területeket (1. ábra).

1. ábra. A város térképe a tárgyalt részletes rendezési tervek helyének feltüntetésével

A mellékelt térképvázlaton az *1. sorszámmal jelölt terület* – a Kőfaragó tér környéke – beépítés szempontjából vegyes terület, meglévő, ill. megmaradó házakkal, sőt utcasorral, továbbá beépítetlen kertterületekkel és szanálendő területrészekkel, amelyeken korszerű beépítés alapján modern lakóépületek létesíthetők. Ennek a területnek külön jelentőséget ad az is, hogy a 85. sz. forgalmi út átkelési szakasza mentén fekszik, és a győri vasútvonalon érkezők előtt is rögtön szembetűnik.

A *2. sorszámmal jelölt terület* a József Attila utcából keletre fekszik – a volt Rákóczi Ferenc hadapródiskola telepe – amelynek épületei a második világháború bombatámadásai következtében

elpusztultak, s amelyen ma már csak két olyan épület áll, amelynek megtartását a tervezésnél figyelembe kellett venni. Külön érdekessége, hogy a károlymagaslati dombok – az üdülőnegyed – lábánál terül el, a GYSEV pályaudvar közelében.

A 3. sorszámú jelölt terület rendezése eléggé összetett feladat, mivel – a belváros közelében – helyi forgalmi úttal és utcákkal határolt, majdnem teljes egészében körülépített telektömb belső szabad területeit tárja fel a korszerű beépítés számára. A feladat megoldását forgalmi és műemléki kérdések tették bonyolultabbá.

Mindhárom terület rendezése, ill. beépítése nagy mértékben befolyásolja a városkép alakulását.

1. A *Kőfaragó tér környékének* részletes rendezési terve 1964 tavaszán készült el. Ez a terület a város délkeleti részén fekszik; északon a Móricz Zsigmond utca, északkeleten a Magyar utca és a Győri út, keleten a Kőszegi út, délen a Csengery utca, nyugaton pedig az Arany János utca és a Gyóni Géza utca határolja. A területen nagyobb nívókülönbségek nincsenek ugyan, de a délkeleti részen mutatkozó terepnyenetlenségek miatt mindenképp a terep rendezéséről kell majd gondoskodni. A vízügyi szakvélemény tanúsága szerint a terület vízrendezés nélkül alkalmas a beépítésre. Déli határa mentén a Bánfalvi patak a terület keleti határától mintegy 140 m-nyire nyitott árokban folyik, ettől nyugatra, ill. északnyugatra azonban már be van boltozva. A rendezés során a patak még nyitott szakaszát is be kell boltozni, s ennek vonalvezetését a rendezési tervben megállapított úthálózathoz, beépítési vonalakhoz idomítani.

A rendezendő terület jó része beépített, különböző laksűrűséggel. A épületek részben megmaradnak, az elavult, értéktelen épületek bontásával azonban a korszerű tervezés érdekében számolni lehetett. Így a Magyar utca déli, ill. délnyugati oldalán álló házak sorát meg kell tartani, az épületeket korszerűsíteni; egyes avult épületek bontása, ill. újjáépítése esetén itt a régi beépítési vonalhoz kell alkalmazkodni. Meg kell maradnia a Kőfaragó tér két műemlékjellegű épületének (1. és 3. sz.). A terület kihasználása érdekében a Magyar utca épületeinek udvari szárnyait részben szanálni kell, és később a különálló udvari épületeket is le kell bontani. – Mivel a terület teljes beépítése után kevésnek bizonyul a Május 1 téri általános iskola tantermeinek száma, ennek a középületnek a bővítéséről is gondoskodni kell, ezenkívül játszótér kialakításáról, annál is inkább, mert a jelenleg rendelkezésre álló telek erre a célra már most kicsinek bizonyul.

A területet északkeleten határoló Győri út és Magyar utca, továbbá az Ötvös utca – mint a 85. sz. forgalmi út átkelési szakaszának egy része – a megnövekedett forgalom számára mind vonalvezetésénél, mind szűk méreteinél fogva – mai formájában – alkalmatlannak mutatkozik. Sok vita hangzott el erről a kérdéssel az általános rendezési terv egyeztetése során; a 85. sz. forgalmi út más helyen való bevezetése – sőt osztott bevezetése, egyirányú forgalommal – is szóba került. Mivel az ezzel kapcsolatban felmerült megoldások megvalósítása nehézségekbe ütközött volna, a szóban forgó utcák szélesítését kellett javasolni, de a déli, ill. délnyugati házsor megtartásával. Az útszélesítés tehát az ellentétes oldal házsorának bontása révén valósul majd meg; az új építési vonal megállapítása már nem tartozott a tervezés feladatához.

A területet határoló többi utca közül a Csengery utca az általános városrendezési terv szerint fontos szerepet kap a jövőben, mert az északnyugati és délkeleti iparterületeket kapcsolja össze, és egyben a jelenlegi átkelési szakaszt mentesíti majd a teherforgalomtól. – A Gyóni Géza utca szerepe forgalmi szempontból nem lesz jelentős. Ennek ellenére az ÉM Városépítési Tervező Vállalat által készített belvárosi rekonstrukciós tervben szereplő Móricz Zsigmond utca felőli teljes lezárással szemben az itt tervezett

épületek alatt átjáró, ill. áthajtó készül, ami a Gyóni Géza utca felőli forgalom egy részét az egyirányú forgalmú Móricz Zsigmond utcába tereli.

Az általános rendezési terv első üteme szerint a Május 1 teret a Fapiacal forgalmi út köti össze, amit a részletes rendezési tervben is figyelembe kellett venni, bár az egységes beépítés szempontjából kedvezőbb lett volna a területet átszelő helyi forgalmú út helyett terelő utat tervezni. A téglagyárak felől a teherpályaudvar felé irányuló teherforgalmat ugyanis jelenleg a Fapiacon, Kőfaragó téren, Kazinczy utcán és Arany János utcán át bonyolítják le. Ezzel a teherforgalommal számolni kell mindaddig, amíg az általános rendezési tervben szereplő, a téglagyárakhoz vezető iparvágány megépül. Az iparvágány megvalósításával a területet átszelő útszakaszon csupán személyforgalmat bonyolítanak majd le, és az a teherforgalom szempontjából csak célforgalom számára lesz használható. – A Május 1 teret és Fapiacot összekötő út zavartalan vezetése érdekében a Kőfaragó teret jelenlegi formájában nem lehet megtartani, 197s így az itt álló kis épületeket – trafó-épületet, nyilvános WC-épületet, sőt a jelenlegi benzinkutat is – le kell bontani. Ez az út biztosítja egyébként a rendezendő terület kapcsolatát a város északkeleti részével, míg a városközponttal, ill. a pályaudvar felé vezető Mátyás király utcával a Kisfaludy utca, ill. Május 1 tér köti össze.

A lakóépületek bejáratához vezető utakról – azok gazdaságos kihasználása érdekében – két-két épület lakásai közelíthetők meg. Ez az elrendezés, amely mindkét oldali bejárattal bíró títustervek felhasználását tételezi fel, megoldja a szabadtéri gépkocsi parkolás kérdését is, és az épületek között széles *zöldterületek* kialakítását teszi lehetővé, üdülő-parkok és gyermek-játszóterek számára.

A tervben *személygépkocsik számára parkoló területek és kisgarázsok* az új rendelkezéseknek megfelelő nagyságban, ill. számban szerepelnek.

198Ami a terület beépítését illeti, a Gyóni utca mentén – a nyugati oldalon – a már kialakított keretbeépítés befejezésére kerülne sor, az esetleg szükséges épületmegszakításokkal. Az utca másik oldalán az utcavonalra merőleges tengelyű épületek létesülnek, amiknek közel észak-déli tájolása háromfogatú épületszekciók alkalmazását indokolja. – A keleti területrész beépítése az adottságoknak megfelelően – kedvező utcavezetés kialakítása céljából – közel északnyugat-délkeleti tengelyű épületekkel megoldott. A korszerű, lazán elhelyezett, zöldbe ágyazott új épületek feloldott, kedvező hatású városképet adnak mind a Gyóni út, mind pedig a Kőszegi út, ill. Csengery utca felől.

Az új lakóépületeket a tervek szerint központi fűtéssel látják el. A területen központi kazánház építésére is helyet kellett kijelölni arra az esetre, ha a hőtávvezeték megvalósítása késne. A központi fűtés módot ad ötszintes épületek létesítésére (földszint + négy emelet), felvonó nélkül. A terület tervezett netto laksűrűsége 340 fő/ha. – A szanálendő lakások száma elég magas: 125. A megmaradó, régi épületekből álló utcason kívül az új beépítés – legnagyobb részt azonos szintszámú épületekkel – egyetlen építési övezetet alkot.

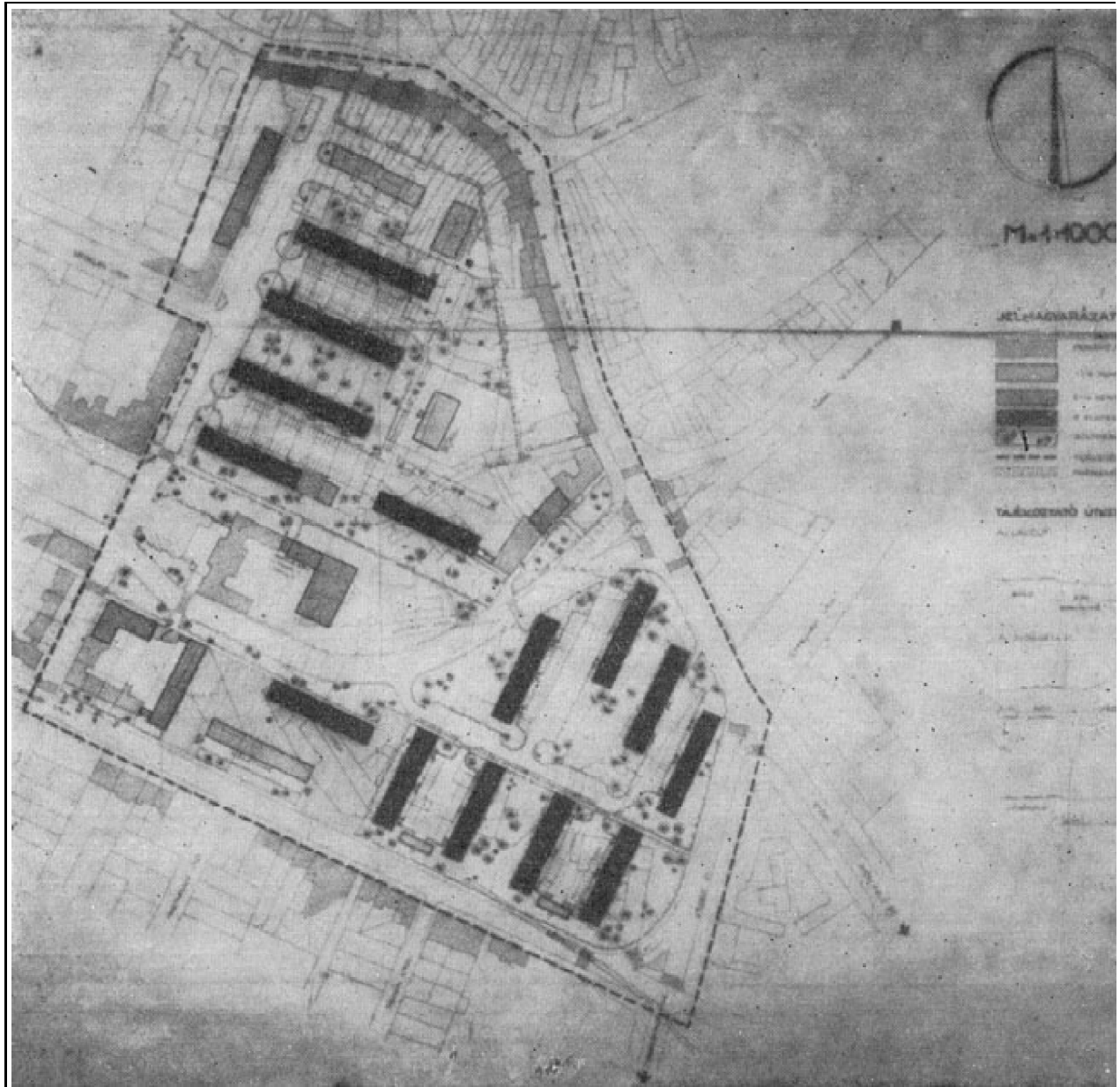
A rendezendő terület beépítése során új *közüntézmények* elhelyezésére, ill. a meglévők részbeni bővítésére is szükség van. Így a területen álló általános iskola épületét négy tanteremmel és tornacsarnokkal bővíteni kell, és meg kell növelni az iskola játszótérét. – Az 50 férőhelyes óvoda számára a Gyóni Géza utcától keletre eső telektömbön, az utcavonalra merőleges épülettömbök végében lehetett helyet biztosítani. – A szükséges 20 férőhelyes bölcsőde az egyik többszintű lakóház földszinjén helyezhető el.

Mintegy 300 m² nagyságú orvosi rendelő építésére a Kőfaragó tér két műemlékjellegetű épülete között kialakult foghíjtelken, kétszintes megoldásban van lehetőség. – A kereskedelmi létesítmények számára – kb. 270 m² alapterülettel – a Csengery utca mentén elhelyezendő földszintes épület bizonyul alkalmasnak,

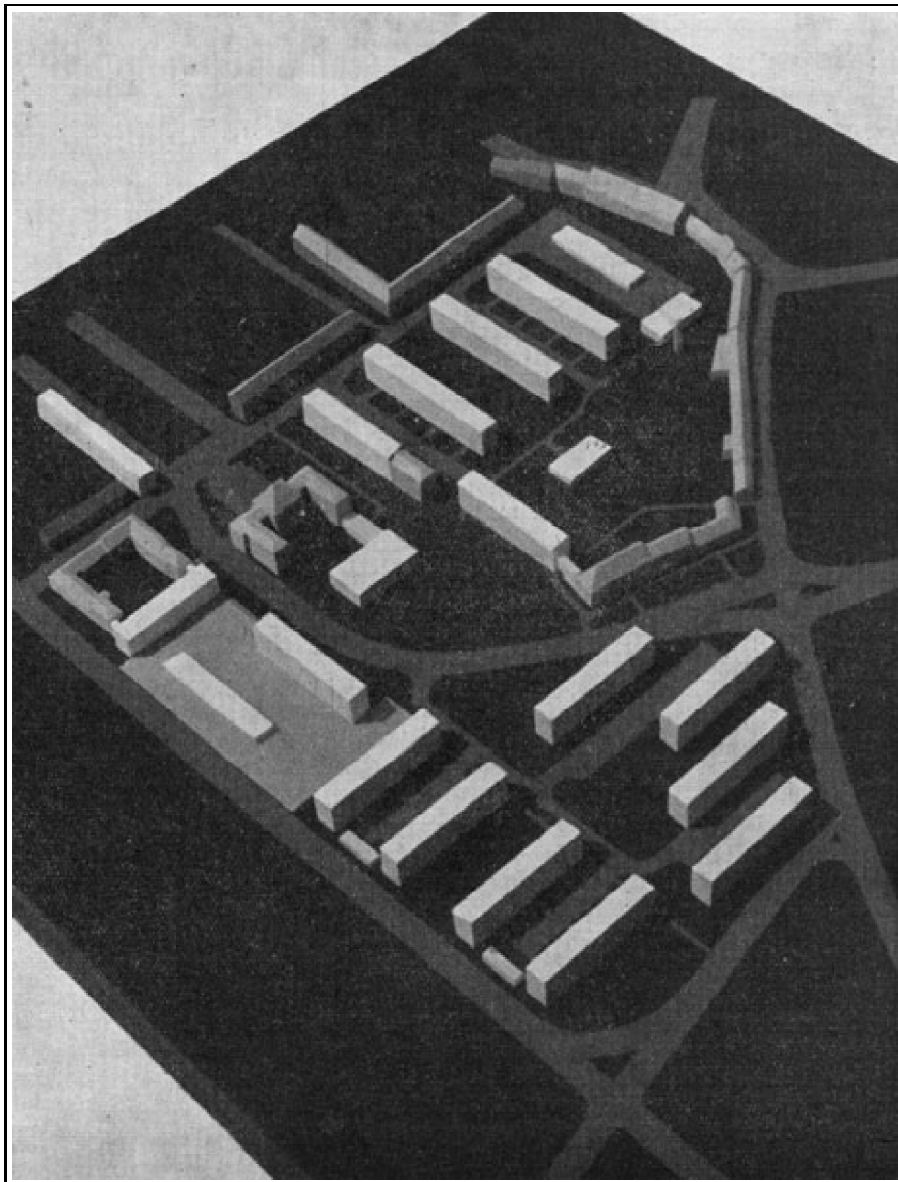
téglafalakkal elhatárolt belső udvarral. – A szükséges 80,00 m² nagyságú szolgáltató helyiségek elhelyezése a Csengery utcával párhuzamos tengelyű – központos fekvésű – épület földszintjén biztosítható.

A tervezési területen a bontási munkák, ill. tereprendezés végrehajtása után mindenképp a tervezett helyi forgalmi útszakaszt, ill. a lakóutakat kell kiépíteni. – A terület egy részén jelenleg hiányoznak a közművek alapvezetékei és berendezései is, ill. az alapvezetékek nem kellő méretűek, és így nem használhatók fel a tervezett beépítéshez. Az építkezés megkezdése előtt ezek megépítéséről gondoskodni kell.

A Kőfaragó tér környékének rendezési tervével kapcsolatos beépítési javaslat rajzát a 2., modellfényképét a 3. ábrán mutatjuk be (2. és 3. ábra).

2. ábra. A Kőfaragó tér környékének (1. sorszámú terület) részletes rendezési tervével kapcsolatos beépítési javaslat

3. ábra. A Kőfaragó tér környékének (1. sorszámú terület) részletes rendezési tervével kapcsolatos beépítési javaslat modell-fényképe

2. *A József Attila utca melletti területet* nyugat felől a József Attila utca, észak felől a Nyéki utca és az ideiglenes jelleggel működő postás-sportpálya, kelet felől a Vas Gereben utca, dél felől pedig a vasutas-sportpálya határolja. A terület keleti, ill. északkeleti irányban enyhén lejt. – Az általános rendezési tervhez csatolt vízügyi szakvélemény szerint ez a terület is vízrendezés nélkül alkalmas a beépítésre.

Az épségben maradt József Attila utcai egyemeletes hivatali épületen kívül a szóban forgó területen, egy romos épület megmaradt földszinti falainak felhasználásával – emeletráépítéssel – kétszintű lakóépületet

létesítettek. A többi romos épület, ill. épületmaradvány megtartásával a tervezésnél számolni 200 nem kellett. Az 5 db szükséglakást magában foglaló földszintes épületet is le kell bontani, de az – a benne levő csökkentett igényű szükséglakások folytán – nem minősül szanálásnak.

A Nyéki utca északi, továbbá a Vas Gereben utca keleti oldala földszintes családi házakkal beépített, míg a József Attila utca nyugati oldala mentén egy, ill. kétszintes lakóházak állnak. A rendezendő területbe – annak északnyugati sarkán – belenyúló postás-sportpályát az általános városrendezési terv célkitűzéseinek megvalósítása során annál is inkább meg kell majd szüntetni, mivel területének jó részére a külön szintben tervezett forgalmi csomópont kialakításához szükség van.

A fent elmondottak szerint a beépítés tervezésének különleges kötöttségei nem voltak, így a lakótelep egységes kompozícióként valósítható meg, amely harmonikusan illeszkedik a városképbe.

A területet határoló utcák közül a József Attila utca a legnagyobb forgalmú, különösképpen akkor, ha a tengelyében tervezett alul- vagy felüljáró megépül; mert ezen az utcán bonyolítják majd le a vasútvonal által két részre osztott városterületet külön szintű forgalmát. A Vas Gereben utca kisebb forgalmú terelő út, ill. gyűjtő út jellegű. A területen áthaladó tervezett utak lakóutak, mivel csupán a lakóházak megközelítésére valók.

Az egyemeletes hivatali épület mögött – a beépítési javaslatban – a József Attila utca tengelyére merőleges, kétszecsziós épületek szerepelnek. A területnek a vasutas-sportpálya melletti sávján a tervezett háromszecsziós, nyugat-északnyugati, ill. kelet-délkeleti tengelyű épületek fogazott beépítési vonalat állapítanak meg. A területnek ezt a részét a Vas Gereben utca felől az utcával párhuzamos, hosszabb utcai frontú épülettömbök zárják majd le. Az említett épületek, továbbá a Vas Gereben utca tengelyével párhuzamos elhelyezésű, az utca tengelyére merőleges építési vonalban álló épületek szabad területet zárnak közre, amely bölcsőde és óvoda elhelyezésére kínálkozik. A Nyéki utca mentén tervezett kockaházak csoportja a beépítést változatossá teszi; a lakások számára a déli erdős dombok felé zavartalan kilátás nyílik.

A terület egyetlen építési övezetet képez. A tervezett új lakóépületek négyszintesek (földszint + 3 emelet), tekintettel arra, hogy távfűtéssel itt számolni nem lehet. – A terület netto laksűrűsége 440 fő/ha, ami az adottságoknak megfelelően gazdaságos, és emellett laza, levegős elhelyezést biztosít a lakóépületek számára.

A beépítés jellege folytán kellő méretű, ill. nagyságú zöldterületek állnak rendelkezésre gyermek-játszóterrel, üdülőparkkal, stb. A határoló utcák fasorai révén a kapcsolat a környező zöldterületekkel is megvan.

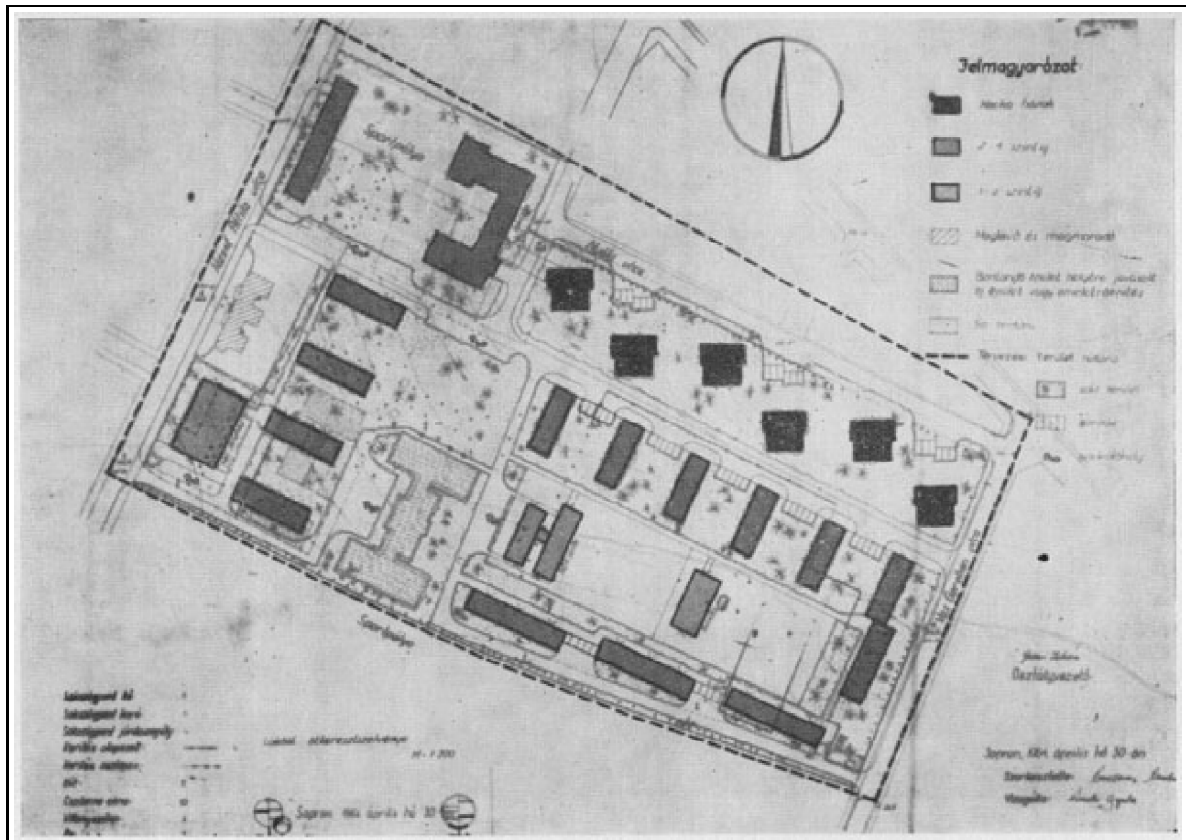
A lakosság számának arányában itt is gondoskodni kellett gépkocsi parkolóhelyekről és kisgarázsokról. A József Attila utca mentén álló kétszintes hivatali épület a távolabbi jövőben ugyancsak lebontásra kerülhet, s ez esetben a felszabaduló területet park, ill. gépkocsi parkolóhely számára lehet felhasználni.

A közintézmények közül általános iskolára feltétlenül szükség van, nemcsak a szóban forgó terület, hanem az egész szomszédsági egység részére. Erre a célra a terület északnyugati sarkán lévő terület alkalmas, amelyen szükség szerint a József Attila utcával párhuzamosan diákotthont is lehetne még elhelyezni. 202–75 férőhelyes óvoda, továbbá 40 férőhelyes bölcsőde helyének kijelöléséről gondoskodás történt. – Orvosi rendelő a helyreállított egyemeletes lakóépületben működik.

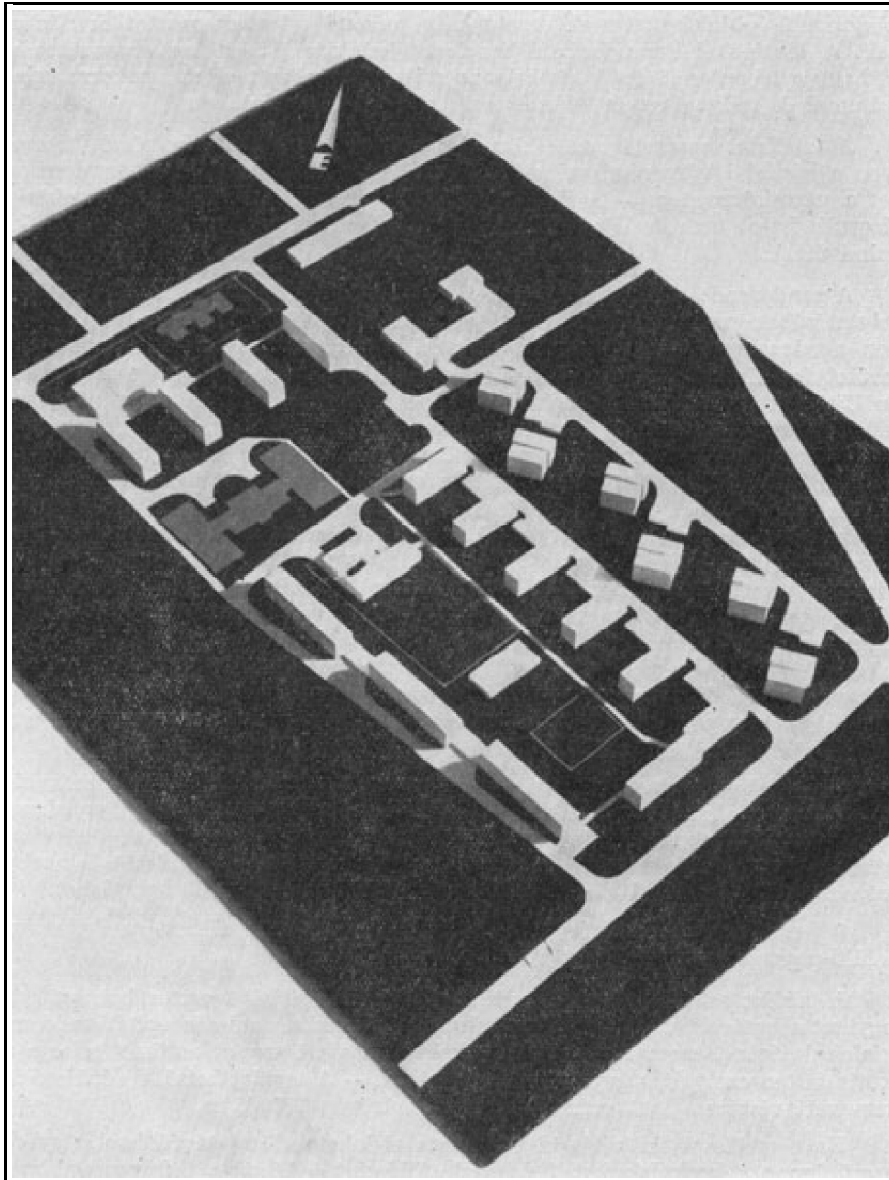
Az 500 m² területű kereskedelmi létesítmények számára földszintes, különálló épületben ún. ABC áruház épül, amely a József Attila utca mentén, szabadon állóan helyezkedne el. – Egyéb szolgáltató helyiségekről 180 m² nagyságban kellett gondoskodni az egyik központos elhelyezésű lakóépület földszintjén.

A szóban forgó területen a háborús pusztítás következtében a vezetékek is tönkrementek, s így – a tervezett úthálózatához, ill. beépítéshez igazodva – a közművek hálózatát – villany, víz, csatorna, gáz – ki kell építeni. – Ha mégis mód lenne a terület beépítése során távfűtéssel való ellátásra, úgy az épületek szintszáma eggyel megemelhető, mivel az épületek magasságának és egymástól való távolságának aránya ebben az esetben is megfelel az előírásoknak.

A 4. ábra a javasolt beépítés rajzát, az 5. annak modellfényképét mutatja be (4. és 5. ábra).

4. ábra. A József Attila utca melletti 2. sorszámú jelölt terület részletes rendezési tervével kapcsolatos beépítési javaslat

5. ábra. A József Attila utca melletti – 2. sorszámmal jelölt – terület részletes rendezési tervével kapcsolatos beépítési javaslat modell-fényképe

A 3. sorszámmal jelölt területet az Újteleki utca, a Mező utca, a Ferenczi János utca, a Dózsa György utca, továbbá a Járásbíróság, ill. az Erdészeti Technikum kollégiumi épületének telke, lakóépületek és azok udvarai határolják. A telektömb pereme legnagyobbbrészt be van építve.

Az Újteleki utca épületeinek egy része műemlékjellegű, ill. városképi jelentőségű. A jórészt keskeny telkek mélyen beépítettek; az épületnyúlványok részben lakásokat foglalnak magukban, részben gazdasági helyiségeket. A hátranyúló udvari szárnyak között műemlékjellegű épületrészek is vannak, legnagyobb részük azonban lebontható. – A Mező utca épületei egy- és kétszintesek; néhány avult épület bontásával a jövőben itt is számolni kell. – A Ferenczi János utcában alápincézett földszintes, ill. kétszintű lakóépületek

állnak. Az ide torkolló Városház utcában is megépült már néhány lakóház. – A Vitnyédi utcának a Ferenczi János utcától keletre eső szakasza is jó részben beépített, egy-, ill. kétszintű lakóépületekkel. – Bár a Dózsa György utcában álló alápincézett, földszintes lakóépületek nem adnak megfelelő térlezárást a most épülő új autóbusz-pályaudvar mögött, az itt lévő néhány hézagtelken az egységes hatás érdekében mégis ezt a beépítési módot kell követni.

A terület belsejében – nagyjából északkelet-délnyugati irányban – a külső városház maradványai húzódnak. Az Országos Műemlék Felügyelőség terve szerint a városházát fel kell tární és lehetőség szerint bemutatni. Ezért az ide tervezett 5 db lakóépület és a városház közötti terep egy részét – mivel az a külső, nyugati oldalon kb. 1,00 m-rel magasabban van a belsőnél – le kell süllyeszteni a belső oldal szintjére. – A telektömb belső útvezetésénél arra kellett törekedni, hogy a városház lehetőleg érintetlen maradjon; így folytonossága csak a Vitnyédi utca folytatásánál szakad meg. A városház vonalvezetése az elmondottak szerint tehát bizonyos mértékben az épületek tervezett elhelyezését is befolyásolta.

A telektömb belsejében álló műemlékjellegű, de rossz állapotú kerti ház az útvezetés miatt előreláthatólag nem lehet megtartani. Az Újteleki utca 4. számú ház hátsó udvari, ill. kerti részén lévő műhelyépület lebontásra vár, de a műhely és városház közötti egyszintes ház esetleg megmaradhat és megfelelő rendeltetést kaphat.

204Foglalkozni kell az Újteleki utcai épületekkel, ill. a kialakult utcaképpel. Kívánatos lenne erre az utcasorra *szanálási tervet* készíteni, amelyben a megtartandó épületek mellett fel kell tüntetni a lebontandó, ill. mindenképpen lebontandó épületeket; ennek keretében az udvari szárnyak sorsáról is dönteni kell. A fentiekkel kapcsolatban javaslatot kell majd tenni arra vonatkozóan is, hogy a lebontandó épületek helyébe milyen beépítés mellett, mekkora szinzzámmal és milyen rendeltetéssel tervezzék az új épületeket.

A területet határoló utcák közül az Újteleki utca helyi forgalmi út, amelyen a bánfalvi városrész, valamint Brennberg és Ágfalva felőli forgalom vezet a városközpontba. – A Ferenczi János utca, ill. a Mező utca összeköti a Kossuth Lajos utca és Újteleki utca helyi jelentőségű út vonalát a 85. sz. forgalmi úttal.

A rendezendő területbe a Ferenczi János utca felől betorkolló Vitnyédi utca folytatásában vezetett utca feladata az lesz, hogy az általános rendezési tervben a város nyugati peremén kijelölt lakóterület forgalmát – a rendezendő terület forgalmával együtt – a városközpontba bevezesse. Ennek az utcának az Újteleki utcába való betorkolása helyét véglegesen kijelölni nem lehetett, mivel az Újteleki utca és Ógabona téri csomópont mind ez ideig nem megoldott; a csomópont kialakítása szoros összefüggésben van az Újteleki utca és Színház utca közé eső tömbök részletes rendezésével, ami a soron következő, sürgős feladatok közé tartozik. Ennek következtében a terv a Vitnyédi utca folytatásának torkolatát, amely az általános városrendezési tervben is csupán sematikusán van kijelölve, nem tünteti fel, és így ez itt – ideiglenesen – zsákutcás megoldásban szerepel. – A Patak utca a Járásbíróság, ill. Erdészeti Technikum kollégiumi épülete mellett törés nélkül vezet a területre. – A többi – a rendezendő területet feltáró – út lakóút jellegű, többnyire zsákutcás kialakítással. – A gyalogos forgalmat a Mező utcából gyalogút vezet be azon a helyen, ahol a Wäldner-féle rendezési tervnek megfelelően utcanyitás számára hagytak helyet. A zárt sorú épületek között ezen a gyalogúton – szükség esetén – tűzoltókocsik is közlekedhetnek.

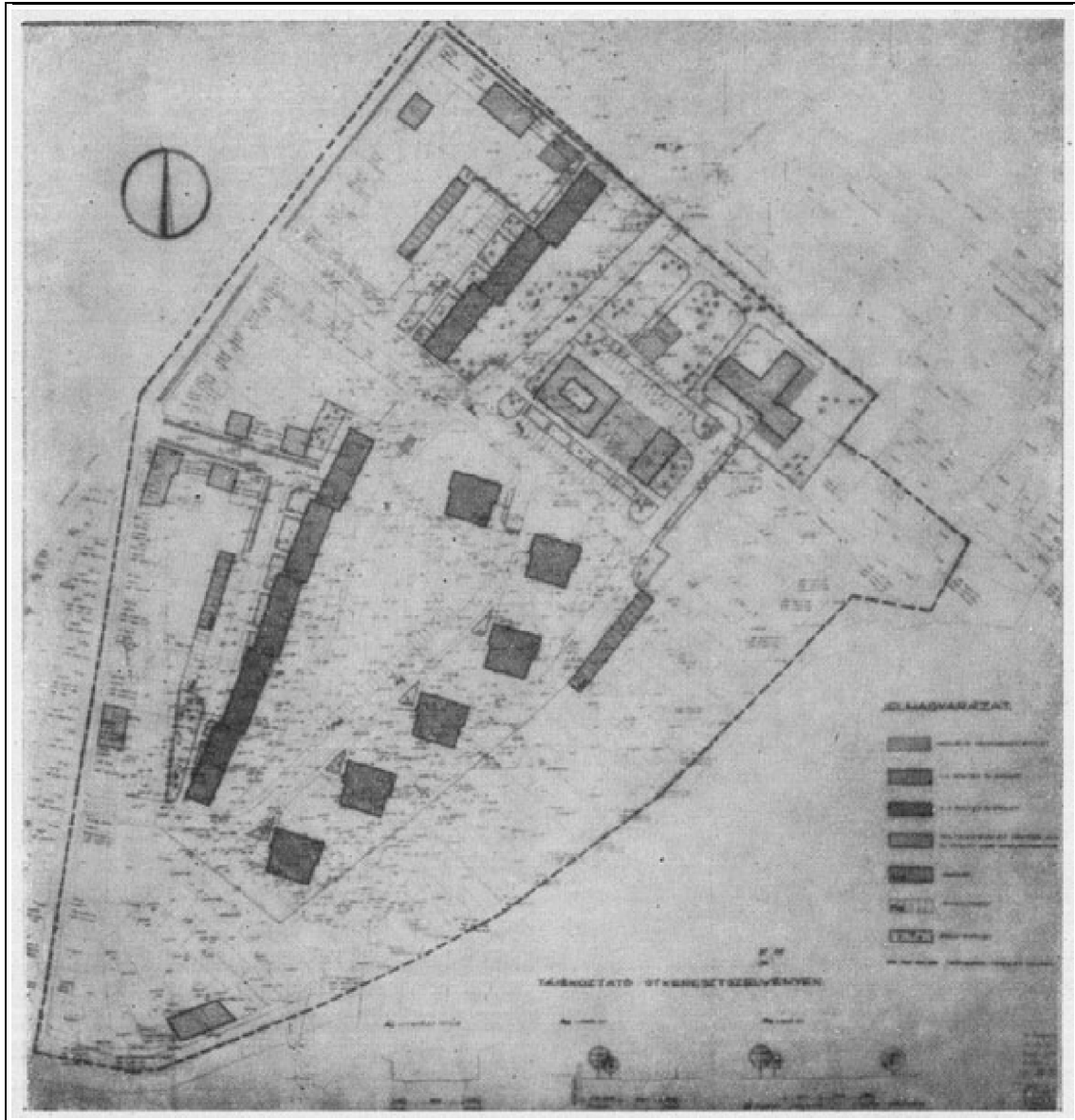
A telektömb belsejének beépítése részben többszekciós, ún. pengeházakkal (viszonylag kis szélességű, hosszabb épülettömbökkel) – a városház vonalvezetéséhez alkalmazkodó elhelyezéssel – részben pedig kockaházakkal történik. Mind a penge-, mind pedig a kockaházak négyszintesek (földszint + 3 emelet), mivel távfűtésre, ill. központi fűtésre itt jelenleg számítani nem lehet.

A beépítés jellegénél fogva *zöldterületek* bőségesen állnak rendelkezésre, üdülő-parkokkal és gyermek-játszóterekkel.

A terület az adottságoknak megfelelően két építési övezetre bontható. Az egyiket a határoló utcák beépített teleksorai képezik, ahol a beépítési mód már kialakult, két, háromszintes, épületekkel; a másik övezetet a tömb belseje alkotja, a tervezett új, négyszintes épületekkel. – A terület belső, új épületekkel tervezett részére vonatkoztatott netto laksűrűség 375 fő/ha.

Ha a területet az építés idején mégis el lehetne látni távfűtéssel, úgy célszerű lenne a kockaházakat 7 szinttel (földszint + 6 emelet), felvonóval megépíteni. A városkép ugyanis ezen a részen – a belváros tornyaitól eléggé távol – szinte megkívánja azt a vertikális hangsúlyt, amelyet a hétszintes épületek adhatnának, a környező utcákról pedig a tömb belsejében lévő épületek nem is láthatók. A városképnek ez a hangsúlya a környező magaslatokról nyíló rálátás [205](#)szempontjából lenne jelentős. – A magasabb épületek a laksűrűséget is emelnék anélkül, hogy a beépítés zsúfolttá válna.

A területen a soproni viszonyoknak megfelelően az északnyugati irányú szél az uralkodó, de eléggé gyakori a nyugati és északi szél is. A tömb belseje a perembeépítés következményeképpen eléggé védett. Az épületek közötti légtér itt is kielégíti a benapozás és átszellőzés követelményeit.

6. ábra. Az Újteleki utca, Mező utca és Ferenczi János utca közé eső – 3. sorszámmal jelölt – telektömb részletes rendezési tervével kapcsolatos beépítési javaslat

A középületeket illetően sem általános iskolára, sem óvodára szükség nincs, mivel ezek az intézmények az általános rendezési tervben a szomszédsági egység más helyén vannak kijelölve azzal, hogy a szóban forgó területnek az igényeit is ellátják. – 40 férőhelyes bölcsőde számára a tömb belsejében az Erdészeti Technikum kollégiuma melletti telken van hely. – Szükség van ABC áruházra is, 1200 m² bruttó alapterülettel, amely szabadon álló épületben valósul meg. – Egyéb kereskedelmi létesítményeket, továbbá a mintegy 350 m² nagyságú szolgáltató egységeket a terv elgondolása szerint a Patak utcától 206nyugatra eső lakóépületek földszintjén kell tervezni. – Az ABC áruház épületével szemben – attól keletre – presszó-helyiséget befogadó épület helye van kijelölve.

A gépkocsik parkolásáról, egy részük kisgarázsban való elhelyezéséről a szükséges számban gondoskodás történt.

A rendezendő terület belső részén mindenképp az utakat kell megépíteni, s ezzel együtt a közművek – villany, vízvezeték, csatornázás, gáz – alapvezetékeit elhelyezni.

A részletes rendezési tervek alapján készülő beépítési tervek már a konkrét megvalósítás alapját képezik. Ezek a tervek – amelyek legtöbb esetben a részletes rendezési tervek beépítési javaslataival egyezők – az épületek már pontos méreteikkel, a típusfajta megjelölésével szerepelnek. – Az eredeti elképzeléssel szemben legelőször nem a Kőfaragó tér környékének beépítésére, hanem a József Attila utca menti terület felhasználására kerül sor, annál is inkább, mivel a szanálás mértéke itt a legkisebb. – A közel jövőben sor kerül a város egyéb területei részletes rendezési terveinek elkészítésére is. Így munkában van a Szabadság körút menti területek rendezési terve, és sürgős feladat a már említett Ógabona tér és Színház utca környékének rendezése is. A tervek időben való elkészítése fontos azért is, hogy a város nagyobb ütemű fejlődése esetén a tervszerű építés feltételét képező részletes rendezési tervek kellő időben rendelkezésre álljanak.

1965. XIX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Winkler Oszkár: Részletes rendezési tervek Sopron város fejlesztésére / Stadtregulierungspläne im Dienste der Weiterentwicklung der Stadt Sopron

Stadtregulierungspläne im Dienste der Weiterentwicklung der Stadt Sopron

Stadtregulierungspläne werden – auf das ganze Stadtgebiet bezogen – deshalb entworfen, um die Planmässigkeit der Weiterentwicklung der Städte zu sichern. Als deren Ergänzung können weitere – in Einzelheiten gehende – Pläne entwickelt werden, die kleinere Stadteinheiten betreffen und in den Rahmen der oben erwähnten Stadtregulierungspläne eingegliedert werden müssen. Auf Grund dieser Pläne stehen die Bebauungspläne, für die konkrete Ausführung bestimmt, die schon die genauesten Einzelheiten der Verwirklichung enthalten, wie Typenbezeichnung der Wohnbauten, die genauen Gebäudemasse – auf Grund der festgestellten Baulinien – ferner Etagenanzahl, Gesimshöhen, Grundrisskonturen der Gemeinschaftsbauten, usw.

In diesem Aufsatz werden Pläne beschrieben, die sich auf drei Einheiten des Stadtgebietes beziehen und die in der beigefügten Stadtplanskizze (Abb. 1.) angeführt sind.

Die erwähnten drei Gebiete haben gewissermassen verschiedenen Charakter, sind aber alle in Hinsicht der Stadtentwicklung von Bedeutung.

Gebiet 1 liegt an der Verkehrsstrasse Nr 85; und zwar an einem inneren Abschnitt derselben (Abb. 2. und 3.). Ein Teil des Gebietes ist bebaut und muss teilweise auch zukünftig erhalten bleiben, da sowohl die einzelnen Bauten, als auch das Strassenbild unter Denkmalschutz stehen. Im übrigen kann eine Sanierung durchgeführt werden, besonders die abgenutzten, veralteten, teilweise auch baufälligen Hoftrakte und auch Einzelgebäude betreffend. – Das Gebiet wird von einer Verkehrsstrasse mit lokaler Bedeutung durchquert, von dem der Lastverkehr später ferngehalten wird. – Die freien und durch Sanierung freigelegten Flächen **207** werden mit Wohnhäusern nach Typenplänen bebaut, mit insgesamt 5 Etagen, da auch eine Fernheizung vorgesehen ist. Die netto Wohndichte beträgt 340 Einw./ha. Die Gruppierung der Wohnhäuser wurde in Betracht des vorgeschriebenen Häuserabstandes entworfen, wo nebst günstiger Orientierung auf das

Stadtbild Wert gelegt werden musste, was hier, beim östlichen Eingang der Stadt seine besondere Bedeutung hat. Für Baugrundstücke der nötigen Gemeinschaftsbauten, ferner für Parkplätze nebst Kleingaragen wurde im Plan auch gesorgt.

Gebiet 2 (Abb. 4. und 5.) – südlich der Bahngleise – ist das Gelände des ehemaligen Rákóczi-Institutes, dessen Bauten während des zweiten Weltkrieges – mit Ausnahme eines einstöckigen Gebäudes – vernichtet wurden. Die Bebauung wurde teils mit länglichen Baublöcken, teils mit Häusern von nahezu quadratischem Grundriss vorgesehen, in einer Gruppierung, die nebst günstiger Orientierung der Wohnräume freien Ausblick auf die waldbedeckten Hänge der südwestlich gelegenen Berge bieten. Für die nötigen Gemeinschaftsbauten, wie Volksschule, Kindergarten und Säuglingsheim, nebst einem Supermarket wurden die Grundstücke in gehörigem Ausmass zugewiesen. Die Wohngebäude sind mit insgesamt nur 4 Geschossen (Erdgeschoss und 3 Stockwerke) vorgesehen, da in ihnen weder Personenaufzug, noch Zentralheizung geplant werden konnte. Die netto Wohndichte beträgt somit 440 Einw./ha.

Die Planung des Gebietes 3 war eine, in gewisser Beziehung anders geartete Aufgabe, als die beiden Ersten, da es sich hier um die Aufschliessung eines grösseren, durch Randbebauung begrenzten inneren Gebietes handelte. Diese Randbebauung musste beachtet werden, besonders in der Ujteleki-Gasse, da hier die Gebäude, bzw. das Strassenbild ebenfalls unter Denkmalschutz stehen. Das Gebiet durchquert laut Stadtplan eine Verkehrsstrasse lokaler Bedeutung, die eigentlich die Fortsetzung der Vitnyédi-Gasse bilden soll und dessen Aufgabe es sein wird, den Verkehr dieses Stadtteiles und auch den des am westlichen Stadtrand zu errichtenden Wohngebietes in das Stadtinnere zu leiten. Die Lösung der Aufgabe wurde noch dadurch erschwert, dass sich im Inneren des Grundstücksblocks Reste der alten äusseren Stadtmauer befinden, die nicht nur erhalten und in Stand gesetzt, sondern sogar in das Stadtbild eingefügt werden müssen. Die Linienführung der Wohnblöcke im westlichen Teil des aufzuschliessenden Gebietes wurde – wie aus Abb. 6 ersichtlich – von der Lage dieser Stadtmauer beeinflusst. Die Wohnbauten sind mit insgesamt 4 Etagen geplant, da derzeit von Fernheizung hier noch keine Rede sein kann. Wenn es aber im Späteren doch möglich wäre, der Siedlung eine Zentralheizung zu sichern, wäre es vorteilhaft, die Wohnhäuser mit quadratischem Grundriss 6–7 Etagen hoch zu bauen, was die gegenwärtige Wohndichte (375 Einw./ha) und damit die wirtschaftliche Ausnützung des Gebietes erhöhen würde. Das wäre auch in Hinsicht des Stadtbildes vorteilhaft, da es somit – besonders von den Höhen der Umgebung gesehen – eine vertikale Betonung bekommen könnte.

Der Entwurf der beschriebenen Regulierungspläne hat hinsichtlich der Entwicklung der Stadt ihre besondere Bedeutung, da ihre Verwirklichung nicht nur die folgerichtige Weiterentwicklung der Stadt ermöglicht, sondern auch das Stadtbild in bemerkenswerter Weise ergänzt und erneuert. Es sind für die Planung auch weitere Stadtgebiete vorgesehen, und zwar in einer Reihenfolge, die die Entwicklung der Stadt vom Stadtinneren nach aussen fördern soll. Die diesbezüglichen Planungsarbeiten müssen auch je eher in Gang gesetzt werden, um im Zeitpunkt des Bauens zur Verfügung zu stehen und die Bebauung ohne Verzögerung zu ermöglichen.

1965. XIX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Klinger András: Sopron népességének társadalmi-gazdasági összetétele

208 Klinger András: Sopron népességének társadalmi-gazdasági összetétele

Sopron város demográfiai helyzete elemzésében első közleményünkben (lásd Soproni Szemle 1964. évi 1. sz. 26–39. old.) megvizsgáltuk a népesség számának fejlődését és ismertettük a népesség megoszlását a főbb demográfiai ismérvek szerint, valamint a népesség kulturális helyzetét. Jelen közleményünk a város népességének foglalkozási-társadalmi gazdasági összetételének bemutatását tűzi ki célul.

Ismertetésünket a keresők számának és arányának alakulásával kezdjük, majd rátérünk a népesség és keresők népgazdasági ági megoszlásának bemutatására, végül pedig felvázoljuk a népesség társadalmi-gazdasági csoportok szerinti összetételét.

1965. XIX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Klinger András: Sopron népességének társadalmi-gazdasági összetétele / 1. A kereső-eltartott arány

1. A kereső-eltartott arány

1960. január 1-én (a legutolsó népszámlálás időpontjában) Sopron város népességének közel 59%-a volt kereső, (tehát olyan személy, aki önálló keresettel vagy jövedelemmel rendelkezett). Ez az arány magasabb minden eddiginél, ui. a XX. században tartott népszámlálások alkalmával Sopronban a keresők aránya mindig 47–50% között volt (legalacsonyabb 1930-ban, legmagasabb 1941-ben). A keresők száma meghaladja a 24 ezret, ez 43%-kal magasabb, mint 1949-ben volt és közel 6%-kal több, mint 1941-ben.

A keresők számának az eltartottakénál jelentősebb emelkedése nagymértékben módosította a kereső-eltartott arányt: 100 keresőre 71 eltartott jut, az 1949. évi 112-vel, ill. az 1941. évi 102-vel szemben.

A keresők magas aránya Sopronban a többi városhoz viszonyítva is megmutatkozik. Általában a magyar városokban a népesség 54%-át teszik ki a keresők (a soproni 59%-kal szemben), és 100 keresőre 85 eltartott jut (Sopronban 71). Azért is feltűnő ez, mert a múltban viszonylag alacsonyabb volt a keresők aránya (1949-ben a 100 keresőre jutó eltartottak száma átlagosan 113 volt a soproni 112-vel szemben, tehát akkor a városban azonos volt az átlagéval).

A szomszédos nyugat-dunántúli városokhoz viszonyítva magasnak találjuk Sopron keresőinek arányát. Sopronéhoz hasonló magas arányt csak Győrött tapasztalunk (100 keresőre 72 eltartott), de a másik három városban viszonylag jóval több kereső jut 100 eltartottra (Mosonmagyaróvár 83, Szombathely 80, Pápa 76).

A keresők körén belül viszonylag igen nagy hányadot képviselnek az ún. inaktív keresők (nyugdíjasok és járadékosok). A város lakosságának ma már közel 8%-a tartozik e csoportba, több mint 3000 személy. Arányuk a II. világháború előtt még csak alig haladta meg a 4%-ot; 1949-ben 6% volt.

A tényleges foglalkoztatottakat jelentő aktív keresők száma 1960-ban közel 21 000 volt és arányuk a város lakosságának 51%-át képviselte. Ez a szám csak egy árnyalattal magasabb az eddigi legmagasabb 1941. évinél, de aránya az akkori 45%-ot jelentősen meghaladja. 1949-hez képest az aktív keresők aránya

41%-ról nőtt 51%-ra, száma jelenleg 43%-kal magasabb.

209 Az aktív keresők aránya tekintetében is kiemelkednek Sopron adatai. A vidéki városok átlagában a népesség 48%-a aktív kereső a soproni 51%-kal szemben. A szomszédos városok között az aktív keresők aránya Győrött a legmagasabb (51%), a többi városban még alacsonyabb (Mosonmagyaróvár 50%, Pápa 49%, Szombathely 48%).

1. A keresők és eltartottak számának és arányának alakulása Sopronban

Év	A népesség száma	A keresők száma	ebből aktív	inaktív	Az eltartottak száma
			kereső		
1900	35 703	17 133	–	–	18 570
1910	36 721	17 583	16 547	1 036	19 138
1920	38 243	18 321	17 193	1 128	19 922
1930	39 436	18 387	16 671	1 716	21 049
1941	46 120	22 851	20 877	1 974	23 269
1949	35 617	16 836	14 705	2 131	18 781
1960	41 110	24 109	20 985	3 124	17 001
		<i>Százalék</i>			
1900	100,0	48,0	–	–	52,0
1910	100,0	47,9	45,1	2,8	52,1
1920	100,0	47,9	45,0	2,9	52,1
1930	100,0	46,6	42,3	4,3	53,4
1941	100,0	49,5	45,2	4,3	50,5
1949	100,0	47,3	41,3	6,0	52,7
1960	100,0	58,6	51,0	7,6	41,4

A város 24 000 főnyi keresőjéből közel 15 000 férfi és valamivel több, mint 9 000 nő. A női keresők aránya 1960-ban valamivel meghaladja a 38%-ot. Az előző népszámlálás időpontjához viszonyítva a kereső férfiak számának 35 %-os emelkedése mellett a kereső nők száma 58%-kal nőtt. A 11 évben tapasztalt kereső szám emelkedése 47%-a a női keresők számának közel 3 400 fővel történő emelkedéséből eredt.

A női kereső arány emelkedését jelzi az a tény is, hogy amíg 1960-ban már a város női népességének több mint 45%-a volt kereső, addig ez az arány a múltbeli népszámlálások időpontjaiban mindig csupán 29 és 32% között mozgott.

A városok átlagához viszonyítva Sopron mai női kereső arányt, egy árnyalattal kedvezőbbnek találjuk. A kereső nőknek az összes keresőkhöz viszonyított aránya a soproni 38%-kal szemben átlagosan 36%. Még nagyobb az eltérés, ha azt vizsgáljuk, hogy a nők hány százaléka kereső: a soproni 45%-kal szemben a városokban átlagosan csak a nők 38%-a tartozik a keresők kategóriájába.

A szomszédos városokhoz viszonyítva is magasnak vélhetjük a soproni 210 női kereső arányt. Ezt csak a győri haladja meg (ott a soproni 45,4%-kal szemben a nők 45,6%-a dolgozik). A többi nyugat-dunántúli városban ez az arány jóval alacsonyabb (Pápa 44, Szombathely 42, Mosonmagyaróvár 40%). Az összes keresőkhöz viszonyított női kereső arány kevésbé mutat megfelelő képet (ennek módosulását az indokolja, hogy Sopron népességében férfi többletet találunk a többi város nőttöbbletével szemben). Emiatt Mosonmagyaróvár kivételével mindenütt magasabb arányt képviselnek az összkeresőkön belül a nők, mint Sopronban (legmagasabbat Győrött 40,4%-kal).

A férfi kereső arány is mutat emelkedést, ha nem is olyan mérvűt, mint a nők között. 1960-ban a férfiak 71,5%-a volt kereső, a múltban tapasztalt 64–66%-kal szemben. Ez az arány lényegében megfelel az átlagosnak és a szomszédos városok közül a győrinek. Egy árnyalattal magasabb a másik három városban tapasztaltnál.

2. A keresők és eltartottak arányának alakulása Sopronban

Év	A népesség	A keresők	ebből		Az eltartottak	Keresők az összes keresők százalékában
			aktív	inaktív		
Férfiak						
1900	100,0	65,6	–	–	34,4	71,2
1910	100,0	65,0	63,0	2,0	35,0	69,4
1920	100,0	65,1	62,7	2,4	34,9	67,9
1930	100,0	65,4	60,7	4,7	34,6	67,9
1941	100,0	66,3	61,9	4,4	33,7	67,8
1949	100,0	64,4	57,5	6,9	35,6	65,5
1960	100,0	71,5	64,2	7,3	28,5	61,9
Nők						
1900	100,0	28,9	–	–	71,1	28,8
1910	100,0	30,0	26,3	3,7	70,0	30,6
1920	100,0	30,7	27,2	3,5	69,3	32,1
1930	100,0	29,0	24,9	4,1	71,0	32,1
1941	100,0	32,3	28,1	4,2	67,7	32,2
1949	100,0	31,4	26,3	5,1	68,6	34,5
1960	100,0	45,4	37,5	7,9	54,6	38,1

Még jobban közelíti meg a tényleges kereső-eltartott arányt, ha azt vesszük szemügyre, hogy a munkaképes korú népességből hogyan alakul a keresők aránya. A férfiaknál a munkaképes korúaknak (15–59 éveseknek) 1960-ban közel 93%-a dolgozott, vagyis aktív kereső volt. Ez az arány is emelkedést mutat a múlthoz képest, amikor az ilyen korúaknak maximálisan 89%-a dolgozott (az I. világháború előtt). Még nagyobb a növekedés 1949-hez képest, amikor a munkaképes korúaknak csak 79%-a volt foglalkoztatott. Ez az arány 211 azonban a többi városhoz viszonyítva nem mutat kedvező képet: a városok átlagában a munkaképes korú férfiak 94%-a dolgozik. Ez az arány azért mutat eltérést a sopronitól, mert itt a

munkaképes korúak legelső korcsoportjába tartozók közül viszonylag magasabb a nem dolgozó közép- és főiskolai tanulók száma (lásd a továbbiakban a keresők kormegoszlásának tárgyalásánál).

A munkaképes korú (15–54 éves) nők között az aktív keresők aránya 1960-ban meghaladta a 61%-ot. Ez igen jelentős növekedést mutat a múlthoz viszonyítva, amikor az ilyen korú nőknek csupán 35–37%-a dolgozott. Ez az arány általában is igen kedvező: a városok átlagában a 15–54 éves nőknek csak 50%-a dolgozik, tehát jóval kevesebb, mint Sopronban.

3. A munkaképes korú keresők arányának alakulása Sopronban

Év	A 15–59 éves férfiak száma	ebből az aktív keresők		A 15–54 éves nők száma	ebből az aktív keresők	
		száma	%-os aránya		száma	%-os aránya
1900	12 297	10 980 ^{*(4)}	89,3 ^{*(5)}	9 682	4 015 ^{*(6)}	41,5 ^{*(7)}
1910	11 914	10 634	89,3	10 091	3 694	36,6
1920	12 573	10 736	85,4	11 571	4 379	37,8
1930	12 483	10 536	84,4	12 577	4 353	34,6
1941	16 321	–	–	14 254	–	–
1949	11 391	9 013	79,1	11 248	4 093	36,4
1960	13 720	12 725	92,7	11 249	6 883	61,2

Ha az aktív keresők arányát korcsoportonként vizsgáljuk, azt tapasztaljuk, hogy a múlthoz viszonyítva a munkaképes korúak minden korcsoportjában jelentős növekedés tapasztalható, mindkét nemnél.

A férfiak között a 25–49 évesek közül gyakorlatilag mindenki dolgozik (e korcsoportokban a kereső arány 98–99%), de meghaladja a 90%-ot a 20–24 éveseknél és az 50–59 éveseknél is. Az alacsonyabb arányt az előzőeknél a főiskolára járók, az utóbbiaknál a korábban nyugdíjba menők okozzák.

A nőknél a legmagasabb kereső arányt a 20–24 évesek között találjuk, akiknek 4/5-e dolgozik. Ettől kezdve a kereső arány fokozatosan csökken, részben annak következtében, hogy a házasságra lépő és gyermeket szülő nők között alacsonyabb a munkavállalás, részben, hogy az idősebb nők között nehezebb – szakma hiányában – az elhelyezkedés.

A városok átlagához viszonyítva azt tapasztaljuk, hogy a férfiaknál majdnem minden korcsoportban alacsonyabb vagy csak minimálisan magasabb Sopronban a keresők aránya. A különbség a maximumot jelentő korcsoportokban a legkisebb arányú és a fiatalok között (a magasabb mérvű iskolába járás miatt) a legnagyobb mérvű: a 15–19 évesek között az átlagos 72%-kal szemben Sopronban csak 61% kereső. A nőknél fordított a helyzet: itt minden korcsoportban a soproniak vannak előnyben. A különbség a 20–29 éveseknél a legszembetűnőbb: amíg a városokban átlagosan az ilyen korúaknak csak 57%-a dolgozik, addig Sopronban több mint 2/3-uk kereső.

2124. Az aktív keresők arányának alakulása korcsoportonként Sopronban

Korcsoport

Az aktív keresők aránya
a megfelelő korú népesség %-ában

2124. Az aktív keresők arányának alakulása korcsoportonként Sopronban

Korcsoport	Az aktív keresők aránya a megfelelő korú népesség %-ában				
	1910	1920	1930	1949	1960
	Férfiak				
14 éves v. fiatalabb	7,61	7,26	2,90	0,76	0,65
15–19 éves	76,35	70,86	72,58	56,73	61,34
20–24 éves	97,24	86,65	86,95	65,45	94,20
25–29 éves	86,63	83,33	85,57	79,93	98,76
30–39 éves	90,12	89,95	87,57	88,62	99,05
40–49 éves	91,13	92,05	88,60	90,74	97,80
50–59 éves	87,81	88,75	83,56	79,40	90,39
60 éves és idősebb	69,03	67,39	58,32	53,30	31,05
Összesen	63,00	62,72	60,74	57,49	64,22
Ebből					
15–19 éves	89,26	85,39	84,40	79,12	92,75
	Nők				
14 éves és fiatalabb	7,00	4,86	1,87	0,37	0,77
15–19 éves	61,78	56,13	53,12	41,09	58,72
20–24 éves	53,24	53,82	53,84	53,61	79,64
25–29 éves	28,91	37,45	32,05	39,10	68,71
30–39 éves	19,57	27,25	24,22	33,62	62,58
40–49 éves	20,47	21,57	22,04	28,49	53,99
50–54 éves	29,59	25,32	20,22	23,19	46,07
55 éves és idősebb	29,09	24,73	21,48	23,90	15,90
Összesen	26,28	27,23	24,92	26,28	37,46
Ebből					
15–54 éves	36,61	37,84	34,61	36,39	61,19

Az aktív keresők kormegoszlásában a legutolsó népszámlálás időpontjára jelentős eltolódás következett be. Közöttük – nyugdíjazások kiterjesztése következtében – viszonylag igen alacsony szintre esett vissza a munkaképes kornál idősebbek aránya. Jelenleg már csak az összes férfi aktív keresőknek kevesebb mint 5%-a 60 éves és idősebb, a női aktív keresőknek pedig 9%-a 55 éves és idősebb a múltbeli 6–8, ill. 11–15%-kal szemben. Majdnem teljesen eltűntek az aktív keresők között – az iskolabajárási kor kiterjesztésével, ill. a gyermekmunka eltiltásával – a munkaképes kornál (15 évnél) fiatalabbak. Ezek száma 1910-ben még több mint 800 főt, az összes aktív kereső 5%-át jelentette.

Jelenleg a legtöbb dolgozó a 20–29 évesek kategóriájába tartozik (a férfiaknál közel 31, a nőknél 27%-uk);

ezt követi a 30–39 éveseké (25, ill. 27%).

2135. Az aktív keresők kormegoszlásának alakulása, korcsoportonként Sopronban

Korcsoport	Az aktív keresők kormegoszlása (%)				
	1910	1920	1930	1940	1960
	Férfiak				
14 éves és fiatalabb	3,71	3,18	1,26	0,33	0,24
15–19 éves	12,47	12,24	12,41	7,66	6,16
20–24 éves	25,90	24,17	15,04	11,79	19,52
25–29 éves	10,40	9,72	13,64	14,40	11,27
20–39 éves	18,20	17,77	21,68	22,95	24,93
40–49 éves	13,46	15,18	15,54	22,18	18,55
50–59 éves	9,44	10,53	12,49	12,56	14,53
60 éves és idősebb	6,42	7,21	7,94	8,13	4,80
Összesen	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
	Nők				
14 éves és fiatalabb	8,49	4,87	1,80	0,31	0,49
15–19 éves	28,70	24,35	22,87	11,81	11,50
20–24 éves	19,20	21,20	22,44	19,73	14,19
25–29 éves	8,42	11,80	11,53	13,95	13,03
30–39 éves	9,57	13,49	14,74	18,46	26,99
40–49 éves	7,55	9,00	10,30	15,06	17,40
50–54 éves	4,92	4,18	4,03	5,21	7,65
55 éves és idősebb	13,15	11,11	12,29	15,47	8,75
Összesen	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Összefoglalva megállapítható, hogy Sopronban jelentősen fejlődött a keresők száma és arányuk – különösen a női kereső arány magasabb szintje következtében – általában meghaladja a magyar és azon belül a nyugat-dunántúli városokét.

A keresők számával kapcsolatban megemlítendő, hogy a Sopronban dolgozók száma meghaladja a Sopron város lakói közül aktív keresőket, mert viszonylag jelentős számú személy jár be dolgozni a város területére a szomszédos községekből.

Az 1960. évi népszámlálás adatai szerint a városban összesen 27 168 személy dolgozik, ebből 3 155, azaz 11,6% a bejáró. A bejárók lakóhely szerinti megoszlásában a Sopronnal közvetlen szomszédságban levő községek emelkednek ki. Szám szerint a legtöbben Fertőrákosról (427-en, a községek keresőinek 43%-a), Kopházáról (398-an 45%), Ágfalváról (384, 58%), Nagycenkről (247, 24%), valamint Magyarfalváról, Lövőről, Fertőszentmiklósról és Sopronkövesdről (az utóbbiakról több mint 100–100 fő) járnak Sopronba

dolgozni.

1965. XIX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Klinger András: Sopron népességének társadalmi-gazdasági összetétele / 2. A népgazdasági ági megoszlás

2142. A népgazdasági ági megoszlás

Egy város arculatát jelentős mértékben lakóinak foglalkozási megoszlása határozza meg. Beszélünk e tekintetben ipari városokról, ahol a lakosság nagyobb részét az ipar foglalkoztatja, és találkozunk olyan városokkal – főleg alföldi viszonylatban –, ahol a mezőgazdasági ág a számottevőbb. Közbülső helyet foglalnak el azok a városok, amelyekben egyik főbb népgazdasági ág sem számottevő, de a kereskedelmi-közlekedési-igazgatási jelleg nyomja rá a bélyegét.

Ha most Sopron vonatkozásában kívánjuk a város jellegét lakói népgazdasági ági hovatartozás vonatkozásában felvázolni, megbízható képet csak a XX. század adataival tudunk adni. Ezek az adatok arra mutatnak, hogy századunkban a mezőgazdasági népesség lassú csökkenésével találkozunk, de egyetlen olyan időpont sem volt, amikor ennek a rétegnek aránya meghaladta volna a népesség 1/6-át. A legutolsó népszámlálás időpontjában pedig éppen a népesség 10%-ára esett vissza. A múlt századi adatokat csak hozzávetőleges értékűnek tekintve, azt látjuk, akkor még Sopronban a mezőgazdasági lakosság számottevő: 1869-ben a város keresőinek 37%-át tették ki a mezőgazdasági birtokosok, bérlők és a különféle fajta mezőgazdasági munkások. Arányuk 1890-re 18%-ra esett vissza. Mindez arra mutat – még ha az adatok összehasonlítását nehezíti is a múltbeli adatbevallások és csoportosítások sokrétűsége és eltérése –, hogy Sopron már a múlt század végén sem volt mezőgazdasági város, és legfeljebb a század közepén beszélhetünk arról, hogy a város arculata mezőgazdasági jellegű volt.

Ha most az ipari népesség térhódítását vizsgáljuk, azt tapasztaljuk, hogy jelenleg már az ipari ágazatba tartozó népesség aránya meghaladja a 40%-ot és már 1949-ben is megközelítette azt a 40%-os határt, ami az ipari városok konvencionális meghatározását jelenti. Ez annyit jelent, hogy a II. világháború óta egyértelműen ipari városnak tekinthetjük Sopront. Ami a múltat illeti, az ipari népesség arányának fokozatos emelkedésével találkozhatunk. 1869-ben – hozzávetőleg – az ipari foglalkozásúak aránya ugyan 28%-ot mutat, de ez korántsem hasonlítható a mai fogalomhoz. Az egyértelmű összehasonlítható fogalmak szerint a század folyamán az ipari népesség 21%-ról 32%-ra nőtt 40 év alatt (1900-tól 1941-ig), ami az ilyen kategóriájú népesség megkétszereződését jelenti. Az azóta eltelt 20 év alatt arányuk 41%-ra, számuk – az össznépesség 11%-os csökkenése mellett is – 15%-kal nőtt.

A többi népgazdasági ágba tartozó népesség aránya a múltban igen számottevő volt. A nem ipari és nem mezőgazdasági ágazatokhoz tartozott a század elején 62, 1941-ben a lakosság 57%-a. Ez annyit is jelent, hogy a század első négy évtizedében biztosan, de a múlt század utolsó harmadában is valószínűleg ún. vegyes-jellegű város volt, amelyre a kereskedelmi-igazgatási-közlekedési jelleg nyomta rá a bélyegét.

Összegezve e tekintetben a város fejlődését: Sopron a múlt század közepén még mezőgazdasági túlsúllyal rendelkezett, majd 70–80 éven keresztül a fejlődés az ipari népesség emelkedése mellett a többi népgazdasági ág túlsúlyát hozta létre. A második világháború utáni időszakban a város ipari várossá lett, ahol ma már a népesség több mint 40%-a az iparhoz tartozik.

1960-ban Sopron népességének 2/5-e tartozott az ipari népgazdasági ághoz, közel 30%-a a közszolgálati,

szolgáltatási és egyéb ágazathoz (amely a nyugdíjasokat is magába foglalja), 10%-a pedig mezőgazdasági ágú volt.

2156. A népesség számának alakulása népgazdasági áganként Sopronban

Év	A népesség						
	száma	mezőgazdaság	ipar	épitőipar	közl.	keresk.	egyéb
1900	35 703	6 048	7 697	1 060	2 274	3 452	15 172
1910	36 721	5 776	10 070	1 154	2 573	3 488	13 660
1920	38 243	6 217	9 784	1 114	2 856	3 846	14 426
1930	39 436	4 890	11 360	1 660	2 784	3 343	15 399
1941	46 120	4 963	14 705	1 607	3 440	3 432	17 973
1949	35 617	3 378	13 370	750	3 278	2 070	12 771
1960	41 110	4 189	16 910	1 831	3 585	2 287	12 308
Százalékos megoszlás							
1900	100,0	16,9	21,5	3,0	6,4	9,7	42,5
1910	100,0	15,7	27,4	3,2	7,0	9,5	37,2
1920	100,0	16,2	25,6	2,9	7,5	10,1	37,7
1930	100,0	12,4	28,8	4,2	7,1	8,5	39,0
1941	100,0	10,8	31,9	3,5	7,4	7,4	39,0
1949	100,0	9,5	37,5	2,1	9,2	5,8	35,9
1960	100,0	10,2	41,1	4,5	8,7	5,6	29,9

Ha Sopron népességének népgazdasági ági összetételét a többi városéhoz viszonyítjuk, a mezőgazdasági népesség viszonylag alacsonyabb, az ipari népesség magasabb arányát tapasztalhatjuk. A járási jogú városok átlagában a mezőgazdasági népesség aránya megközelíti a 21%-ot (Sopronban 10%), az ipari népességé pedig 32% (Sopronban 41%). A szomszédos nyugatdunántúli városokhoz viszonyítva a kép nem ilyen egyértelmű. A mezőgazdasági népesség aránya csak Mosonmagyaróvárt magasabb, mint Sopronban (15%), de Győrött kevesebb, mint 4, Pápán és Szombathelyen pedig 7–8%. Az ipari népesség aránya pedig Szombathely (33%) után Sopronban a legalacsonyabb. Az öt város közül az iparhoz tartozik a népesség 51%-a a Mosonmagyaróvárt, 48%-a Győrött és 42%-a Pápán. A többi népgazdasági ághoz tartozók aránya sem mutat különösebb kiugrást. Viszonylag magasabb a közlekedési népesség súlya (csak Szombathelyé haladja meg), de alacsonyabb a kereskedelemé (csak Mosonmagyaróváré alacsonyabb egy árnyalattal). A közszolgálathoz tartozók soproni 11%-os aránya lényegében azonos Pápáéval és a szombathelyivel, de meghaladja Győr 9 és Mosonmagyaróvár 8%-os arányát.

Az aktív keresők népgazdasági ági összetétele, ill. annak alakulása az össznépességéhez hasonló képet mutat. Itt még szembetűnőbb az ipari foglalkozásúak előretörése, akik ma már az összes foglalkoztatottak felét képviselik. Ugyancsak jól mutatja ez a kép is a mezőgazdasági keresők számának – a népességénél nagyobb arányú – visszaesését.

2167. Az aktív keresők számának alakulása népgazdasági áganként Sopronban

Év	Az aktív keresők		ebből				
	száma	mezőgazd.	ipar	építőipar	közl.	keresk.	egyéb
1900	17 133	2 690	3 630	392	651	1 439	8 331
1910	16 547	2 590	4 621	395	752	1 507	6 682
1920	17 193	3 104	4 377	429	912	1 760	6 611
1930	16 671	2 278	5 367	637	923	1 641	5 825
1941	20 877	2 497	7 395	553	1 359	1 754	7 319
1949	14 705	1 511	6 568	280	1 179	1 018	4 149
1960	20 985	1 894	10 425	1 077	1 544	1 352	4 693
Százalékos megoszlás							
1900*(8)	100,0	15,7	21,2	2,3	3,8	8,4	48,6
1910	100,0	15,7	27,9	2,4	4,5	9,1	40,4
1920	100,0	18,1	25,5	2,5	5,3	10,2	38,4
1930	100,0	13,7	32,2	3,8	5,5	9,9	34,9
1941	100,0	12,0	35,4	2,6	6,5	8,4	35,1
1949	100,0	10,3	44,7	1,9	8,0	6,9	28,2
1960	100,0	9,0	49,7	5,1	7,4	6,4	22,4

Az alábbiakban külön-külön vesszük szemügyre az egyes fontosabb népgazdasági ágakhoz tartozószámának megoszlását, ill. alakulását.

1965. XIX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Klinger András: Sopron népességének társadalmi-gazdasági összetétele / 3. Az ipari keresők

3. Az ipari keresők

Sopron legfontosabb gazdasági ágazata az ipar. Ez foglalkoztatja a város keresőinek felét, 10 400 személyt.

Áganként (iparcsoportonként) vizsgálva Sopron ipari keresőinek alakulását, a múlthoz képest igen nagy mérvű eltolódást figyelhetünk meg. A bányászat, amely a század elején Sopron legfontosabb foglalkozási ágai közé tartozott, lényegében megszűnt: 1900-ban még az ipari keresők közel 1/4-e, 1930 és 1949 között 1/10 még bányász volt; 1960-ra arányuk 1%-ra esett vissza. Mindezt a bányüzemek megszüntetése hozta létre.

A múltban igen nagy jelentőségű ruházati ipar – bár kereső számában nem mutat visszaesést, sőt növekedett – az össziparhoz viszonyított aránya szintén jelentősen csökkent: a század elejei 24%-ról

1949-re 9%-ra esett vissza, majd 1960-ra – a fejlett ruházati gyáripár megindulásával – 15%-ra nőtt.

A jelenleg a város iparát legjobban jellemző textilipár, amely mind 1960-ban, mind 1949-ben az ipari keresők 43%-át foglalkoztatta, a század elején még az ipari keresőknek kevesebb mint 2%-át és 1920-ban is csak 4%-át tette ki. Fejlődése a 20-as évek folyamán indult meg: 1930-ban már több mint 1000 dolgozót (19%), 1941-ben közel 2400 dolgozót (32%) foglalkoztatott. 1960-ban már a textilipár keresőinek száma 4450 főt tett ki.

A felszabadulás utáni időszakban kiterjedélyesedett iparága a városnak a vas- és fémtömegcikkipár, amely 1960-ban már több mint 1000 főt, az összes ipari kereső közel 10%-át foglalkoztatta. Aránya a II. világháború előtt 2% vagy az alatt volt, és még 1949-ben is csak 3%-ot tett ki. Ezzel szemben – bizonyos átprofilírozás következtében – visszaesett a vas-, acél és fémgyártás, ill. a gépgyártás foglalkoztatottjainak száma.

Bizonyos növekedés tapasztalható – a fentiekén kívül – az építőanyag- és faipár foglalkoztatottjainak számában és arányában. Jelentősen visszaesett ezzel szemben az élelmiszergyártás aránya.

9. Az ipari keresők számának alakulása iparcsoportonként Sopronban

Iparcsoport	1900	1910	1920	1930	1941	1949	1960
Bányászat	831	651	577	512	781	674	127
Vas- acél- és fémgyárt.	112	129	334	186	504	376	153
Gépgyártás	360	808	375	636	554	514	430
Villamosgépipár	3	4	45	46	71	36	27
Műszeripár	36	42	79	75	77	50	45
Vas- és fémtömegcikk	51	90	67	95	155	220	1 008
Villamosenergiaipár	13	27	41	89	134	145	122
Építőanyagipár	237	302	337	319	259	135	572
Vegyipár	56	67	55	47	135	39	133
Faipár	216	227	238	343	355	300	990
Papíripár	1	193	163	83	37	14	1
Nyomda és könyvkötő	134	150	167	136	110	88	42
Textilipár	55	323	167	1 039	2 379	2 792	4 450
Bőr- és szőrmeipár	27	23	28	22	24	20	–
Ruházati ipár	884	993	996	1 023	1 017	586	1 547
Vegyés házi nép és vánd.	70	62	69	66	64	65	146
Élelmiszergyártás	544	530	639	650	739	514	609
Ipari irányítás, tervezés kutatás	–	–	–	–	–	–	23
Ipar összesen	3 630	4 621	4 377	5 367	7 395	6 568	10 425
Százalékos megoszlás							
Bányászat	22,9	14,1	13,2	9,5	10,6	10,3	1,2

Vas- acél- és fémgyárt.	3,1	2,8	7,6	3,5	6,8	5,7	1,5
Gépgyártás	9,9	17,5	8,6	11,8	7,5	7,8	4,1
Villamosgépipar	0,1	0,1	1,0	0,9	1,0	0,5	0,3
Műszeripar	1,0	0,9	1,8	1,4	1,0	0,8	0,4
Vas- és fémtömegcikk	1,4	1,9	1,5	1,8	2,1	3,4	9,7
Villamosenergiaipar	0,4	0,6	0,9	1,7	1,8	2,2	1,2
Építőanyagipar	6,5	6,5	7,7	5,9	3,5	2,1	5,5
Vegyipar	1,5	1,5	1,3	0,9	1,8	0,6	1,3
Faipar	6,0	4,9	5,4	6,4	4,8	4,6	9,5
Papíripar	0,0	4,2	3,7	1,5	0,5	0,2	0,0
Nyomda és könyvkötő	3,7	3,2	3,8	2,5	1,5	1,3	0,4
Textilipar	1,5	7,0	3,8	19,4	32,2	42,5	42,7
Bőr- és szőrmeipar	0,7	0,5	0,7	0,4	0,3	0,3	–
Ruházati ipar	24,4	21,5	22,8	19,1	13,7	8,9	14,8
Vegyes házi nép és vánd.	1,9	1,3	1,6	1,2	0,9	1,0	1,4
Élelmiszergyártás	15,0	11,5	14,6	12,1	10,0	7,8	5,8
Ipari irányítás tervezés kutatás	–	–	–	–	–	–	0,2
Ipar összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

218A nyugat-dunántúli városokhoz viszonyítva Sopron ipari keresői strukturája leginkább Pápához hasonló. Mindkét helyen a könnyűipar, mégpedig azon belül a textilipar van túlsúlyban (az utóbbi aránya Pápán a soproni 43%-kal szemben 51%). Ugyancsak magas még a textilipar Győrött (26%) és Szombathelyen (18%). Győr azonban inkább nehézipari jellegű (a keresők 41%-át a gépgyártás foglalkoztatja), és ehhez tartozik Mosonmagyaróvár is (az ipari keresők 25%-a a gépgyártáshoz, 25%-a vas- és fémtömegcikkiparhoz tartozik). Magas még a gépgyártási keresők aránya Szombathelyen (19%). Számottevő ruházati iparral Szombathely (33%), Mosonmagyaróvár (22%) és Sopron (15%) rendelkezik.

Ha a város iparosodását nem lakóinak foglalkozási összetétele alapján kívánjuk megközelíteni, hanem Sopron ipari üzei (gyári) alapján, szintén a könnyűipar túlsúlyát kell megállapítani. 1962. évi adatok szerint a város ipari dolgozóinak majdnem háromnegyedét a könnyűipar foglalkoztatja, dolgozók száma 1962-ben már meghaladta a 8400 főt. A textilipar – amelynek két legjelentősebb üze – a Soproni Pamutipar 2000 és a Soproni Posztó- és Szőnyeggyár 1500 dolgozóval – összesen 6000 főt foglalkoztat. A textilipari üzemeken kívül a Soproni Ruhagyár (1300 dolgozóval) érdemel figyelmet.

A nehézipari üzemek közül az Autóalkatrészgyár, a Vasárugyár, a Fémlemezipari Művek és a Soproni Gépgyár említendő meg, amelyek néhány kisebb üzemmel együttesen 2000 munkavállalóval rendelkeznek.

Az élelmiszeripari vállalatok közül legjelentősebb a Soproni Sörgyár (több mint 200 dolgozóval), a Húsipari Vállalat (190-es létszámmal) és a Sütőipari Vállalat.

Természetesen a város ipari üzeiben nemcsak Sopron lakói, hanem a környező településekről bejáró

személyek (ún. napi ingázók) is dolgoznak. Az 1960. évi népszámlálás adatai szerint a város területén összesen 11 943 ipari munkavállaló dolgozott, ebből nem Sopronban lakott (tehát bejáró volt) 1400 fő (közel 12%). Ez az arány alacsonyabb a legtöbb nyugat-dunántúli városénál: ui. a bejárók aránya az iparban Győrött 38, Mosonmagyaróvárt 21, Szombathelyen 20, és Pápán 14%.

A városba bejáró ipari keresők legnagyobb része a környező községekben, zöme a soproni járásban lakik. Legnagyobb mérvű a bejárás Ágfalváról (245 fő), Fertőrákosról (197 fő), Nagycenkről (177 fő), valamint Kópházáról (169 fő). Ezekon kívül még 16 olyan község van, ahol a Sopronba bejáró ipari keresők száma meghaladja a 10-et.

1965. XIX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Klinger András: Sopron népességének társadalmi-gazdasági összetétele / 4. A mezőgazdasági keresők

4. A mezőgazdasági keresők

Mint az előzőekben láttuk, Sopronban a mezőgazdasági népesség aránya viszonylag alacsony (csak valamivel több mint 4000-en tartoznak már ehhez a népgazdasági ághoz, ami az összlakosság 10%-át jelenti). A mezőgazdasági aktív keresők aránya (9%) még elenyészőbb ennél, számuk alacsonyabb 1900-nál.

Mégis megemlítésre méltó a város mezőgazdasága, mivel Sopron főként mint híres borvidéki központ és erdőgazdasági kulturális centrum jelentős. A város határában (és a környező három községben fekvő) hegyvidéki szőlőket magában foglaló soproni borvidék kiterjedése nem nagy (kb. 2300 kh.), de borai messze földön meghaladó részt (5,5%-ot) foglalja magába a szőlőterület. Kiemelkedő arányú még az árugyümölcsös terület is (4,2%).

219A város mezőgazdaságának másik fontos ágazata az erdőgazdaság, amit az jellemez, hogy a város területének 42%-át (a beépített terület leszámításával a felét) erdő borítja.

Mindez meghatározza a város mezőgazdasági keresőinek megoszlását is: 1960-ban az 1900 főt kitevő mezőgazdasági keresőből 735-en állami gazdaságok, 296-an erdőgazdaságok dolgozói voltak. Akkor 458 főt tett ki a mezőgazdasági termelősövetkezetek és 348 főt az egyéni gazdaságok keresőinek száma. Ez utóbbiak nagyrésze azóta szintén tagja lett a város termelősövetkezeteinek.

Megemlítendő, hogy 1960. január 1-én a város lakói közül 1639-en rendelkeznek egyéni gazdasággal, ebből 228-an voltak önálló gazdálkodók és 1411-en olyanok, akik egyéb foglalkozás mellett rendelkeztek kiegészítő gazdasággal (zömében szőlőbirtokkal). Az utóbbiak több mint 1/4-ének gazdasága 400 négyszögölnél kisebb, 57%-ának 400 négyszögöl és 1 kh közötti földtulajdona volt. Az önálló gazdák gazdasága is igen kicsi volt: több mint felük gazdasága 1 kh-on aluli, mintegy 40%-uk 1–3 kh-as gazdasággal rendelkezik. Öt holdon felüli gazdasággal csak 5 személy rendelkezett.

Sopron múltbeli – II. világháború előtti – földbirtokviszonyait az 1935. évi mezőgazdasági összeírás adataival lehet legjobban jellemezni. Akkor a város területén 4000-en felüli földbirtokot tartottak nyilván, ebből közel 2600 egy holdon aluli, több mint 1100 1–5 kh-as volt. Az 5–50 holdas birtokosok száma 317 volt. Középbirtokost 6-ot, nagybirtokost 2-t mutattak ki. Ezek közül egy rendezkedett 3000 kh-nál nagyobb birtokkal.

A földreform hatása – a fenti birtokmegoszlás miatt – Sopronban nem hozott jelentős változást a földbirtokok megoszlásában. 1949-ben a városban 2024-en rendelkeztek gazdasággal. Ezek közül több mint 1200-nak (60%-uknak) gazdasága 1 kh-on aluli, több mint 520-nak (26%) 1–5 kh-as volt. A 25 kh-on felüli gazdaságok száma 12 volt.

1965. XIX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Klinger András: Sopron népességének társadalmi-gazdasági összetétele / 5. Az egyéb gazdasági ágazatok (építőipar, közlekedés, kereskedelem, szolgáltatás) keresői

5. Az egyéb gazdasági ágazatok (építőipar, közlekedés, kereskedelem, szolgáltatás) keresői

Sopronban az egyéb (nem mezőgazdasági és ipari) gazdasági ágazatokhoz az aktív keresők 23%-a tartozik. Ezek közül leghátrébb a közlekedés (több mint 1500 keresővel), valamint a kereskedelem (közel 1400 keresővel). Az építőipar közel 1100, a szolgáltatás valamivel több mint 900 keresőt foglalkoztat.

A város közlekedési keresőinek viszonylag magas számát mind a személy- és teherszállítás, mind pedig a hírközlés fejlettsége indokolja. Az előbbieket a MÁV és a GYSEV, valamint a MÁVAUT foglalkoztat – megközelíti az 1100-at, az utóbbiaké – a Posta dolgozóit – a 480-at.

A kereskedelmi dolgozók legnagyobb részét a kiskereskedelem foglalkoztatja (740 fő). 330-an dolgoznak a város vendéglátóiparában és 280 munkavállalója van a nagykereskedelmi készletezési vállalatoknak.

1965. XIX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Klinger András: Sopron népességének társadalmi-gazdasági összetétele / 6. A közszolgálati keresők

6. A közszolgálati keresők

A város jellegét erősen meghatározzák kulturális és egészségügyi intézményei, valamint igazgatási szervei. A város összes aktív keresőjének 14%-át foglalkoztatja az összefoglaló néven közszolgálatlan nevezett ágazat, ami azonban sokrétű tevékenységet foglal egy csoportba.

Az e csoportba tartozó közel 2900 kereső közül mintegy 1350-en a művelődés, 720-an az államigazgatás és igazságügy, közel 710-en az egészségügy intézményeiben **220** dolgoznak, 100-an a párt- és tömegszervezetek munkatársai.

Már a keresők száma is rámutat Sopron kulturális centrum jellegére. Ezt a város sok évszázados történelme folyamán építette ki, jelentős szerepet vívott ki magának az ország kulturális életében. Az oktatás területén mind a felső- mind a középfokú oktatásban igen kimagasló helye van Sopron intézményeinek.

A városban működik az ország egyetlen Erdészeti és Faipari Egyeteme, mintegy 700 hallgatóval (a Bányamérnöki kar 1959-ben innen költözött Miskolcra). A Felsőfokú Óvónőképzőnek 1962-ben közel 340 hallgatója volt. E két felsőoktatási intézmény hallgatóinak zöme nem a város lakóiból kerül ki (az előbbi országos, az utóbbi dunántúli igényeket elégít ki), emiatt is a hallgatók 4/5-e diákokon kívül lakik.

A városban 8 középiskola működik, ebből 4 technikum (erdészeti, gépipari és két közgazdasági). A város

legrégibb iskolája a Berzsényi Gimnázium, amely az 1557-ben alapított Evangélikus Líceum utóda. A középiskola nappali tagozatain 2750-en tanulnak, ebből mintegy 1000-en a technikumokban. A diákok fele nem soproni; mintegy 400 főt tesznek ki a vidékről naponta bejárók és 800-at a diákotthonban lakók. Az esti- és levelező tagozatokat 1000-nél többen látogatják.

Az egészségügy dolgozóinak zöme a mintegy 700 ágyas Városi Kórházban és Rendelőintézetben, valamint az országos jelentőségű Állami Szanatóriumban dolgozik. A városban közel 100 orvos működik, ezek közül 13 a körzeti orvos.

1965. XIX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Klinger András: Sopron népességének társadalmi-gazdasági összetétele / 7. A népesség és a keresők társadalmi-gazdasági összetétele

7. A népesség és a keresők társadalmi-gazdasági összetétele

A keresők népgazdasági ági összetétele lényegében meghatározza a város lakosságának társadalmi-gazdasági csoportok szerinti megoszlását. Ezt azonban befolyásolja még a foglalkozási viszony szerinti struktúra is. Jelenleg a város keresőinek 79%-a alkalmazásban álló, közel 5%-a termelészövetkezeti tag, 3%-a önálló és közel 13%-a nyugdíjas. Az aktív keresők viszonylatában 1960-ban a fizikai dolgozók aránya (alkalmazásban állók és termelészövetkezeti tagok együttesen) 72%, a szellemi dolgozóké 24% volt. A múlthoz képest e két réteg súlya – az önállóak csökkenésével – erősen növekedett. Különösen szembetűnő a szellemi dolgozók számának térhódítása: jelenleg 100 fizikai dolgozóra 33 szellemi dolgozó jut, 1941-ben még csak 29. E növekedés azonban kisebb mérvű az átlagosnál: ahol ez idő alatt a 100 fizikai dolgozóra jutó szellemi dolgozók aránya megkétszereződött.

8. Az aktív keresők számának alakulása foglalkozási viszony szerint Sopronban

Év	Az aktív keresők száma	ebből		
		fizikai dolgozó	szellemi	önálló és s. cstag
1900 ⁽⁹⁾	17 133	11 079	1 501	4 088
1910	16 547	11 139	1 669	3 739
1920	17 193	10 663	2 258	4 272
1930	16 671	10 626	2 336	3 709
1941	20 877	12 986	3 742	4 149
1949	14 705	8 935	3 219	2 551
1960	20 985	15 121	5 084	780

221 Százalékos megoszlás

1900	100,0	64,7	8,7	23,9
1910	100,0	67,3	10,1	22,6
1920	100,0	62,0	13,1	24,9
1930	100,0	63,7	14,0	22,3
1941	100,0	62,2	17,9	19,9

Év	Az aktív		ebből	
	keresők száma	fizikai	szellemi dolgozó	önálló és s. cstag
1949	100,0	60,8	21,9	17,3
1960	100,0	72,1	24,2	3,7

A város keresői közül foglalkozást folytatók száma (függetlenül foglalkozási viszonyuktól, tehát, hogy alkalmazásban állók, termelőszövetkezeti tagok vagy önállóak) 15 880. Ezek közül több mint 7 500-an ipari, 1 300-an mezőgazdasági, 990-en építőipari, 870-en közlekedési és hírközlési, 640-en kereskedelmi jellegű foglalkozást folytatnak, a kiegészítő (segédmunkás, napszámos, stb.) foglalkozásúak száma megközelíti a 4 000-et.

A leggyakoribb ipari fizikai foglalkozások (a város ipari üzemei ágazati rendjének megfelelően) a következők:

szövő- szövőelőkészítő	1644 fő
egyéb textilipari fogl.	743 fő
lakatos	606 fő
szabó- varrónó	561 fő
egyéb textilruházati fogl.	493 fő
fonó	313 fő
asztalos	275 fő
egyéb faipari fogl.	412 fő
élelmiszeripari fogl.	243 fő
kohászati fogl.	215 fő
fémestergályos	164 fő
egyéb vas- és fémpip. fogl.	148 fő
építőanyagipari fogl.	131 fő
sörte-toll- kosárfonó ipari f.	120 fő
cipész- csizmadia	119 fő

A nem ipari fizikai foglalkozásúak közül kiemelkednek magas számukkal a kereskedők, elárúsítók (535 fő), a kocsisok, fuvarosok (224 fő), a gépkocsivezetők (201 fő), a villanszerelők (163 fő), a szakácsok (149 fő), pincérek (136 fő), kőművesek (147 fő), fodrászok, (124 fő), festők, mázolók (104 fő). A városban több mint 3 000 segédmunkás és közel 400 kiegészítő (portás, őr, hivatalsegéd) dolgozik.

Szellemi munkát a város 5 000 lakója folytat. Ezek több mint 1/3-a irodai dolgozó vagy államigazgatási szakalkalmazott. Műszaki jellegű munkát 1430-an végeznek, közülük közel 300 a műszaki vezető, tervező vagy szerkesztő (tehát mérnöki munkakört ellátó), ugyanennyi a műszaki szakalkalmazott és több mint 400 a művezető. Viszonylag nagyszámú (közel 300) közlekedési irányító és szakalkalmazott él Sopronban és

130-an vannak az agronómusok, erdőmérnökök [222](#)és egyéb mező- és erdőgazdasági szakalkalmazottak.

1960-ban a városban közel 1000 kulturális, művészeti és tudományos dolgozó élt. Ezek között legnagyobb számmal a pedagógusok képviselték: közülük közel 80-an a fő-, 150-en a közép és 380-an általános iskolában működtek; 90-en óvónő és több mint 100 egyéb pedagógus volt. A művészek száma megközelítette a 40-et, 160 főt tett ki az egyéb tudományos és kulturális foglalkozásúak száma.

Az egészségügy területén foglalkoztatottak száma is meghaladta a 450-et. Közülük közel 100 orvos, 30 gyógyszerész, a többiek ún. egészségügyi középkeresők (ápoló, szülésznő, egyéb szakalkalmazott). A jogászai pályán lévők (bíró, ügyész, ügyvéd) száma közel 30.

Összegezve a város népességének és keresőinek társadalmi-gazdasági csoportok szerinti összetételét, azt tapasztalhatjuk, hogy a többi nyugat-dunántúli városhoz képest viszonylag igen magas a nyugdíjas népesség 12%-os aránya (ezt csak Szombathely közelíti meg, Mosonmagyaróvárt csak 8, Győrött és Pápán 10%). A szellemi dolgozók arányát tekintve Sopron középen helyezkedik el (23%-kal); Győrött részesedésük 29, Szombathelyen 25, a másik két városban pedig csak 20%. Ehhez hasonló az alkalmazásban álló fizikai dolgozók 56%-os soproni aránya, ami igen hasonló Szombathelyhez 52, Győr 53 és Pápa 57%-os adatától, csak Mosonmagyaróvár 64%-os arányától tér el jelentősen.

10. A népesség és a keresők társadalmi-gazdasági csoportok szerint Sopronban 1960-ban

Társadalmi-gazdasági csoport	Népesség	Keresők	Népesség százalékos	Keresők megoszl.
Alkalmazásban álló				
Fizikai dolgozó				
Mezőgazdasági munkás, mg. napszámos	1 167	628	2,8	2,6
Egyéb fizikai dolgozó (mezőgazdasági nélkül) ⁽¹⁰⁾	21 781	13 456	53,0	55,8
Eyütt	22 948	14 084	55,8	58,4
Szellemi dolgozó				
Alkalmazásban állók összesen	9 372	5 047	22,8	21,0
Termelőszövetkezeti tag				
Mezőgazdasági termelőszövetkezetben ^{**} (11)	1 154	426	2,8	1,8
Nem mezőgazd. termelőszövetkezetben	1 290	664	3,2	2,7
Termelőszövetkezeti tagok összesen	2 444	1 090	6,0	4,5
Önálló és segítő családtag				
Mezőgazd. önálló és segítő családtag ^{***} (12)	468	348	1,1	1,4
Egyéb önálló és segítő családtag	893	454	2,2	1,9
Önálló és segítő családtagok összesen	1 361	802	3,3	3,3
Nyugdíjas és egyéb ^{****} (13)	4 985	3 086	12,1	12,8
Összesen	41 110	24 109	100,0	100,0

1965. XIX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Házi Jenő: A soproni belváros házai és háztulajdonosai 1687-ben

223 Házi Jenő: A soproni belváros házai és háztulajdonosai 1687-ben

(Folytatás)

1965. XIX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Házi Jenő: A soproni belváros házai és háztulajdonosai 1687-ben / II. Belváros, belső adókerület

II. Belváros, belső adókerület

51. *Paul Preinigisch haus 4 ft.* Preining Pál édes testvére volt a 32. sorszám alatt említett Preining Andrásnak. 1667-ben, amikor feleségül vette Stainer Mária Ágnes, Praun Miklós Henrik özvegyét, gróf Zrínyi Péter horvát-szlavón bán szolgálatában állott, mint annak titkára. A polgáresküt 1672-ben teszi le. – 1734-ben ez a ház Kappel Lipót belső tanácsos tulajdona. Míg ezt a házat le nem bombázták, a *Szent György utca 2.* számot viselte (10.)

52. *Wilhelm Artnerisch haus 3 ft.* Az Artner családdal a 21. sorszám alatt már részletesen foglalkoztam. Az említett Artner Vilmos édes testvére volt Lipótnak. Mint magyar jegyző kezdi működését 1687-ben, amikor polgáresküt is tesz. 1695-től kezdve belső tanácsos, majd városbírónak és polgármesternek is megválasztják, emellett királyi familiáris és Sopron megyei esküdt, aki a kormány megbízásából társával, Kersnerits Mihály városbíróval egyetemben 1696. végén Körmöcbányát írja össze. – 1734-ben ez a ház Artner Eleonóra asszony nevéen áll, ki, mint a fenti Artner Vilmos fiának, János Vilmos belső tanácsosnak özvegye, nem fizetett adót. Bombázás előtt ez a ház a *Szent György utca 4.* és *Új utca 1.* sz. ház volt. (101.)

53. *Jacob Steinerisch haus 5 ft.* Steiner Jakab a 20. sorszám alatt tárgyalt Steiner Ábrahámmal egy őstől származik. 1673-ban tett polgáresküt. Édesapja: János, aki 1651-től kezdve belső tanácsos volt, 1661-ben úgy végrendelezett, hogy mindkét fia: Jakab és János Nürnbergbe küldessenek ki tanulásra, mely célra 500 császári ft-ot hagyományozott. Nem kétséges, hogy ez a végrendeleti intézkedés végrehajtásra került. Jakab 1688-ban, mint városkapitány, végrendelezik. – 1734-ben ez a ház 1/3 részben Martius Katalin asszony, 1/3 részben Liebezeit Zsófia és 1/3 részben Pamer György Nándor nevéen van. Átjáró ház volt, az elpusztulás előtt *Szent György utca 6.* és *Új utca 3.* sz. (10–11.)

Az 51–53. sorszámok alatt tárgyalt házakat az 1944. dec. 6-i légi bombázás annyira megrongálta, hogy összeomlottak és ma parkosított tér van a helyükön.

54. *Retczisch haus 3 ft.* Öttrich-Retz Sámuel nemes szászországi származású és Bécsből vándorolt be Sopronba, ahol 1670-ben feleségül veszi Ebenauer Zsófiát, Endres János külső tanácsos özvegyét, majd 1671-ben leteszi a polgáresküt is. 1686-tól kezdve belső tanácsos. – 1734-ben Ábel János bor-

55. *Häcklisch haus 2 ft.* Hackel János 1643-ban tette le a polgáresküt. 1657-

55. *Häcklisch haus 2 ft.* Hackel János 1643-ban tette le a polgáreskút. 1657-től kezdve tagja a belső tanácsnak. – 1734-ben ez a ház Uth Mihály birtokában van. Ma *Szent György utca 10.* (11.)

56. *Fürstliches haus 4 ft.* Ez elnevezés alatt Eggenberg János Antal osztrák főmarsal özvegyét, Anna Mária brandenburgi hercegnőt kell értenünk, aki – miként Csányi krónikájában olvashatjuk – 1674-ben megvette néhai Resch Erhard Ádám ügyvéd házát, amelynek udvarán egy szép, kőből faragott szószéket állíttatott fel, ahonnét udvari lelkésze: Lang Mátyás ez év április 1-én, azaz a húsvét utáni első vasárnapon tartott a templom nélkül maradt ev. híveknek első ízben istentiszteletet.

224 Amikor a hercegné 1680. május 8-án meghalt, ezt a házát az ev. egyházközségnek hagyományozta, egyéb ingóságokkal egyetemben. – 1734-ben hochfürstlich Eggenbergisches haus néven szerepel a telekkönyvben. Ma *Szent György utca 12.* (11.).

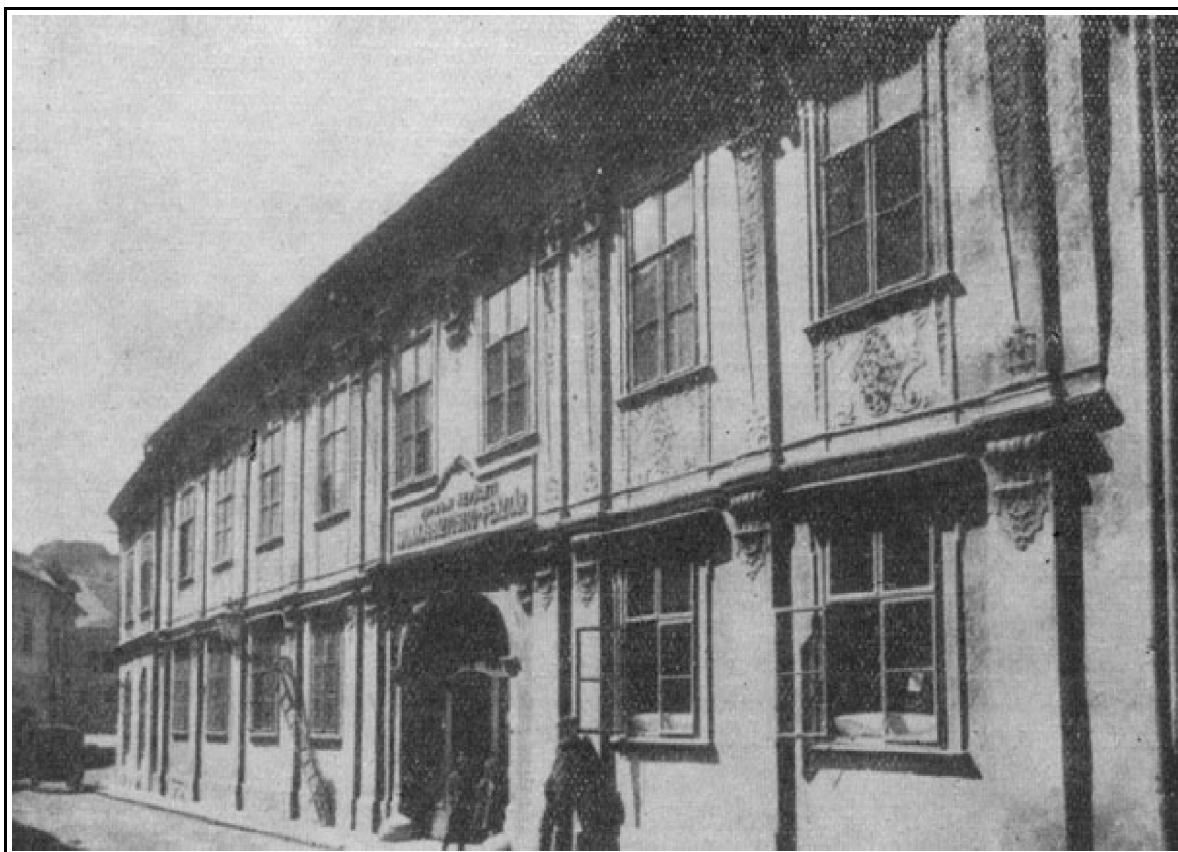
57. *Evangelisch gemeinhaus 4 ft.* Az ev. hitközség tulajdona. – 1734-ben Löffelholzische behausung címen találkozunk vele. Löffelholz tábornok és neje nevét Jókai: A lőcsei fehér asszony c. regényében örökítette meg. Ma *Szent György utca 14.* (11–12.)

A Szent György utca 14. (1915-ös felvétel)

58. *Preinerisch haus 4 ft.* Preiner Mátyás a XVII. századi Sopronnak – Lackner Kristóf mellett – legkiválóbb képességű polgármestere. Horvát eredetű, mert amikor testvéreivel együtt 1647-ben nemességet kap, régi családnevét, Fabianchich-ot még említik. Gróf Nádasdy Ferenc primarius aulae familiaris-a és mint ilyennek olyan nagy befolyása van, hogy amikor 1666. okt. 31-én esküvőjét tartja Csémi János vimpáci harmincados lányával, Rozinával, Sopron városa egy 17 lat súlyú egészen aranyozott ezüst „muschl”-t, azaz csészét adott neki nászajándékkul, hogy a város iránti jóindulatát továbbra is biztosítsa. Kevéssel e házassága után Sopronban telepszik meg, majd urának, Nádasdy Ferenc grófnak kivégzése után minden képességét Sopron város [225](#)szolgálatába állítja. Új elgondolásokat hozott és férfias akaratot mutatott éppen azokban a válságos időkben, amikor a kereszténységnek nagy mérközése kezdődött a törökkel, mely végül is az ország felszabadításához vezetett, a Temesköz kivételével. Ez az 1686/7. évi adóreform, amely egyébiránt 1684-ben már teljesen készen állott, amelynek alapján a belváros házaival foglalkozom, szintén az ő alkotása. Végredelele 1690-ből fennmaradt. – 1734-ben Széchenyi György gróf e ház tulajdonosa, aki ezt a házat 1703. márc. 5-én vette meg, amikor is Wohlmuth János ügyvéd útján

bejelentette a tanácsnak, hogy e ház után minden polgári terhet viselni fog. Ma *Szent György utca 16.* (12.)

Szt. György utca 16. (1915-ös felvétel)

59. *Krämapfflisch haus 4 ft.* Amikor Kramapfel János Sütő utcai házát eladta ev. imaház céljára az ev. egyházközségnek, ezt a házat vette meg helyette. Egyébiránt a Kramapfel család annyira régi eredetű, hogy első ismert tagja: Mihály 1554-ben már külső tanácsos a 4. fertályban. Az általunk említett János 1653-ban teszi le a polgáresküet, 1665-ben megválasztják belső tanácsosnak is, de később helyét át kellett adnia egy katolikus vallású polgárnak, mire „vormund” lesz. – 1734-ben ez a ház gróf Széchenyi Zsigmond tulajdonában van. E házat az 1944/5. évi légi bombázások elpusztították. Helyébe napjainkban egy kétemeletes lakóház épült. Ma *Szent György utca 18.* (12.)

60. *Christoph Kämplisch haus 3 ft.* Kampil Kristóf nagyatyja: Vid timár Kismartonból vándorolt be Sopronba, ahol 1614-ben leteszi a polgáresküet. Unokája: Kristóf 1686-ban lép a polgárok sorába. Korán bekerül a külső tanácsba. 1706 őszén a kurucok szekereitől-lovastul foglyul ejtették és csak 100 ft váltságdíj ellenében nyerte vissza szabadságát. – 1734-ben örökösei birtokában van e ház. Ma *Szent György utca 20.* (12.)

22661. *Kramerisches haus 3 ft.* A Kramer család őse: Mátyás, akit Brassaynak is szoktak nevezni, ami azt látszik bizonyítani, hogy Brassóból került Sopronba, 1595-től kezdve már belső tanácsos. Amikor II. Ferdinánd király 1625-ben felveszi a királyi familiarisok közé, érdemül tudja be, hogy őse Budán lakott és udvari embere volt II. Lajos királynak. Dédunokája: György 1685-ben lesz polgár. Mint külső tanácsos

1695-től kezdve „vormund”. – 1734-ben ez a ház 1/3 részben fiáé: János György belső tanácsosé és 2/3 részben nagynénjéé, Neuheller Zsuzsanna asszonyé. Ma *Szent György utca* 22. (12–13.)

62. *Grueberisches haus 2 ft 2 ort*. Gruber Sámuel polgárról csak annyit tudok, hogy 1707-ben 72 éves volt. 1715-ben végrendelkezik. – 1734-ben Kramer János György belső tanácsos tulajdona, aki a fentebb említett szomszédos ház 1/3-át is birtokolja. Ma *Szent György utca* 24. (13.)

63. *Freyherr Esterházisch haus 4 ft*. Esterházy Mihály bárónak a ferencesek tartományfőnöke még 1662-ben családi sírboltot engedélyezett a soproni ferences templom sírboltjában. Esterházy Mihály báró Buda 1686. évi ostrománál halt hősi halált. (Rupp Jakab: Magyarország helyrajzi története főtekintettel az egyházi intézetekre I. 517. l.) Egyébiránt az a ház 1699-ben Unger Mátyás belső tanácsos és Komáromy Ádám polgár és borbély tulajdonába megy át, mikor is a városi tanács kérvényüket meghallgatva a ház adóját egy ft-tal mérsékelte.¹³⁽¹⁴⁾ – 1734-ben von Wimber főhadbiztos a tulajdonos. E házat az 1944/45. évi légi támadások rombadöntötték. Míg fennállott, az *Orsolya tér 4.* számot viselte (30.) Ez volt a Lunkányi ház.

64. *Zeüghaus adómentes*. – Az 1734. évi telekkönyvben nincs említve, éppen azért, mert adómentes épület volt. Ma *Fegyvertár utca* 2. (28.)

65. *Oedes Kisfaludisches haus 4 ft*. E házat 1700-ban „diruta domus Megyeriana et Kisfaludiana” néven említik az egykorú források, mely elnevezésben évszázados hagyomány jut kifejezésre. Kisfaludy Albert nemes 1542-ben lesz polgár. Megyery Imre megyei alispánnak az 1581–1598 közti évekből több magyar nyelven írt levelet közöltem a Jókai- emlékkönyvben. Miként alakult e két család XVII. századi kapcsolata Sopron városával, adatok hiányában megmondani nem tudom. – 1734-ben Stegner báró a tulajdonos. Ma *Templom utca* 21. (23.)

66. *Schlättnersches haus 3 ft*. Schlatner Zsigmond ügyvéd 1667-ben lesz polgár. Házassága révén kerül Sopronba Kaboldról, ahol édesatyja Lippay János udvarbírája volt. 1683. júl. 27-én ő kíséri el Preiner Mátyás belső tanácsost a bécsi táborba, ahol a török nagyvezér előtt kellett megjelenniök, aug. 19-én pedig tagja volt annak a küldöttségnek, amely a Pozsony megyei Szempcen tisztelgett Thököly Imre előtt, miért azután okt. 17-én többekkel együtt vasra verve Bécsújhelybe hurcolták fogságba, de nov. 8-án visszanyerte szabadságát. Tudott horvátul is, és ezért 1665-ben ő volt Sopronban a horvát tolmács. – 1734-ben házat már Hajnóczy Dániel birtokában találjuk. Ma *Templom utca* 19. (22–23.)

67. *Hackstockisches haus 3 ft*. Hackstock Kristóf szíjgyártó Feketevárosból költözött Sopronba, ahol 1643-ban polgárjogot nyer, míg fia: Mátyás, ki szintén szíjgyártó volt, 1678-ban lesz polgár. 1687-ben címerlevelet kap. 1718-ban maga III. Károly király javasolja őt belső tanácsosnak az elhalt Prisomann Lajos helyére és a város engedelmeskedik. – 1734-ben is ő e ház tulajdonosa. Ma *Templom utca* 17. (22.)

²²⁷68. *Glowizerisches haus 3 ft*. A báró Globitz Polikárp családról semmi adattal sem rendelkezem. – 1734-ben von Ringmayer alezredes a birtokos. Ma *Templom utca* 15. (22.)

69. *Pastorisch haus 3 ft*. Pásztory Zsigmond nemes Daszti faluból költözött be Sopronba, ahol Kollonich Lipót magyar kamaraelnök 1675-ben megtette polgármesternek. Még ebben az évben megvette az Arany Szarvas vendéglőt, amelyet a következő évben elcserélt a város Arany Angyal vendéglőjével. Mint polgármester halt meg 1677-ben. – 1734-ben ennek a háznak Reinthaller János Menyhért a tulajdonosa. Ma *Templom utca* 13. (22.)

70. *Gregor Nätlich haus 3 ft.* Natl Gergely ruszti származású. 1653-ban feleségül vette néhai Andrassy Ferenc nemes és soproni polgár lányát, Erzsébetet és így került Sopronba. A városi tanács egy 12 lat súlyú ezüst serleget adott neki nászajándékkul. A polgáreskü 1654-ben tette le. 1661 óta belső tanácsos, 1682. dec. 11-én pedig városbírónak választják meg. – 1734-ben Prix Erzsébet asszony e ház birtokosa. Ma *Templom utca 11.* (22.)

71. *Horvath haus 3 ft.* Horváth János magyar kalapos szülei Varasdon éltek. 1684-ben lép a polgárok sorába. Előző évben, tehát 1683-ban feleségül vette Rozinát, Kracher Mihály polgár és magyar kalapos özvegyét, kinek kezével jutott e ház birtokába. – 1734-ben Nagy István belső tanácsos e ház tulajdonosa. Ma *Templom utca 9.* (21–22.)

72. *Bartokisches haus 3 ft.* Bartók János nemes mint magyar jegyző tesz esküt 1675-ben. Fizetése 200 császári ft évenként. 1678-tól kezdve belső tanácsos, majd 1680-ban városbíró lesz és mint ilyen hal meg 1681-ben. Özvegye: Tar Zsófia férjhez megy Petrák Jánoshoz, aki szentgotthárdi származású és akitől született Ferenc fia birtokában találjuk 1734-ben ennek a háznak 3/4 részét, míg 1/4 részben Hueter Mihály a tulajdonos. Ma *Templom utca 7.* (21.)

73. *Reinerisches haus 3 ft.* Reiner Imre sütőmester 1542-től kezdve külső tanácsos a belvárosban. Ennek az ősnak sorrendben a negyedik leszármazottja az a János ügyvéd, aki 1670-ben lesz polgár. 1683-ban már „vormund”, míg 1700-tól a belső tanács tagja. – 1734-ben gróf Auersperg tulajdonában van e ház, aki már azonban 4 ft adót fizet. Ma *Templom utca 5.* (21.)

74. *Psyllisches haus 1 ft 2 ort.* Psyllius Lukács a csehországi Deutshbród városából származik. Az ev. gimnáziumban volt tanár, és amikor Rauch András kiváló orgonista 1656-ban meghalt, utána ő lett az orgonista, de a tanári állását is megtarthatta. 1660-ban az Újévre egy motettát írt, melyet a városi tanácsnak ajánlott, miért 3 dukátot kapott ajándékkul. – 1734-ben házát Szakonyi József birtokolja. Ma *Kolostor utca 15.* (20.)

75. *Zacharias Mausisch junior haus 3 ft.* Ifjabb Maus Zakariás 1687-ben lesz polgár. L. még a 78. sorszámmal elmondottakat! – 1734-ben Praunmüller Mária Zsuzsanna asszony a tulajdonos. Ma *Kolostor utca 13.* (20.)

76. *Serpillisches haus 6 ft.* Serpilius János késmárki származású, akit városi jegyzőnek a pozsonyi országgyűlés alkalmával, 1659. dec. 5-én hívtak meg évi 375 ft tekintélyes fizetéssel. 1665-ben megválasztják belső tanácsosnak. 1668-ban városbíró lesz és marad is 1673-ig, amikor Kollonich Lipót magyar kamaraelnök nyomására ezt a tisztséget át kell adnia Preiner Mátyásnak. 1683. aug. 19-én ő vezeti a város hódoló küldöttségét Szempcre Thököly Imre elébe, amiért szept. 23-án fogságra vetik, majd okt. 17-én Bécsújhelybe szállítják, ahonnan nov. 8-án kiszabadul olyan feltétellel, hogy négy hónapon belül minden ingatlanát eladja Sopronban és innét elköltözik. Ez utóbbira nem kerül sor, mert a város követei Linzben a királytól kegyelmet eszközöltek ki számára. 1686-ban végrendelkezik. Szép könyvtára volt. Sopronban első háza a 38. sorszám alatti ház volt a Templom utca 12. alatt, melynek eladása után vette meg a jelenlegi házát. – 1734-ben Bartalotti grófné, szül. Meskó bárónő a tulajdonos. Ma *Kolostor utca 11.* és *Új utca 14.* (20.)

77. *Abraham Türckisches haus 4 ft.* Török Ábrahám ügyvéd leszármazottja volt annak a Török János kereskedőnek, akiről 8/c. alatt emlékeztem meg. A polgárkönyvben nem találjuk nevét, tehát mint nemes reverzálist adott, de fia: Ábrahám ügyvéd 1712-ben már leteszi a polgáreskü. – 1734-ben ez a ház 1/2 részben Mandorf báró és felerészben Gabriel Keresztély nevében áll. Ma *Templom utca 3.* és *Kolostor utca*

4. (21.) Schreiner ház néven ismeretes.

78. *Jacob Erhard Preinigisches und Zacharias Mausens senior haus 4 ft.* Preining Jakab Erhard legfiatalabb fia volt János András városi jegyzőnek. Amikor külföldi tanulásából 1667-ben visszatér, formás latin beszéddel köszönte meg a tanács anyagi támogatását és felajánlotta szolgálatát, amire hamarosan sor is kerül, mert kevéssel utóbb meghalt Faut Márk városi aljegyző és helyébe ő kerül. 1676 óta apósa, Reisinger Menyhért halála után belső tanácsos lesz, majd városbíró és polgármester, egyszóval a XVII. század utolsó negyedében Sopron legbefolyásosabb polgárainak egyike.

Idősb Maus Zakariás a hátsó-pomerániai Stralsundból csaknem teljesen szegényen került Sopronba. 1663-ban polgár lesz, ügyvédeskedik, tekintélyre és vagyonra tesz szert. 1683. júl. 16-án ő olvasta fel a soproni polgárok előtt az esküszöveget, amellyel Sopron városa Thököly Imrének fogadott hűséget. 1687-ben belső tanácsos lesz, de 1688-ban már végrendelkezni kénytelen. – 1734-ben ez a ház Deimel Jakab Erhard tulajdona. Ma *Kolostor utca 9.* és *Új utca 12.* Átjáró ház. (19–20.)

79. *Hämerlisches haus 4 ft.* Hamerl Farkas a lépesfalvi Angermühl malomban volt molnár, amikor 1698-ban polgáresküt tesz, de – miként látjuk – évekkkel előtte már e ház birtokában van. – 1734-ben Kornfeil Emerencia kisasszony a tulajdonos. Ma *Kolostor utca 7.* és *Új utca 10.* (19.)

80. *Adam Paurisches haus 4 ft.* Paur János Ádám ruszti származású. Házassága révén költözött Sopronba. Mint a volt dán és norvég király schleswigholsteini hadi biztosságnál alkalmazott titkár 1683-ban feleségül veszi Hackelberger Anna Katalint, Fögler János Ehrenreich özvegyét. 1686-ban polgár lesz, csakhamar külső tanácsos és 1691-től kezdve „vormund”. – 1734-ben özvegye birtokában van e ház. Ma *Kolostor utca 5.* és *Új utca 8.* (19.)

Ezt az egységes házat napjainkban egy üvegfalal szétválasztották és *Új utca 8.* jelzés alatt, minden régiségének megtartása mellett, berendezték az Idegenforgalmi Hivatal Turistaszállójának.

81. *Vitálishes haus 4 ft.* Vitális András 1673-ban megválasztják belső tanácsosnak, azonban e tisztséget nem fogadja el. Neje: Somogyi Anna Mária, Szilvásy István özvegye. – 1734-ben Komáromy orvos a tulajdonos. Ma *Kolostor utca 3.* és *Új utca 6.* (19.)

82. *Krämapfflisches haus 1 ft 2 ort.* A Kramapfel családról a 40. és 59. sorszámok alatt már megemlékeztem. Ezt a házat Kramapfel János testvéreinek, György molnárnak neje, Grundner Borbála vette meg 1665-ben Ripstein Mihálytól 975 ft-ért és 12 tallér foglalóért. – 1734-ben a Hemler árvák a tulajdonosok. Ma *Kolostor utca 1.* (18–19.)

22983. *Gradisches haus 4 ft.* A Grad család szintén a régi soproni családok közé tartozik, mivel Grad András 1542-ben polgárnak említik. Dédunokája: György 1633-ban Erfurtban tanul, ahol a Lackner-alapítványból 80 rajnai ft ösztöndíjban részesül. 1642-ben teszi le a polgáresküt. 1643-ban már belső tanácsos. Többször volt városbíró és polgármester. Noha háromszor nősült, gyermekei nem maradtak. 1685-ben halt meg. – 1734-ben ennek a háznak a Madarász örökösök a birtokosai. Thirringnél *Ferenc József tér 3.* és *Új utca 2.* alatt találjuk. (4.)

84. *Gänsslisches haus 2 ft 2 ort.* Gensel Kornél patikus 1675-ben lesz polgár. Fia volt János Ádám, ki korában híres orvos, és aki hatalmas vagyonát jótékony célra hagyta. Így 6 000 ft-ot adományozott a császári természettudományi akadémiának, melynek kutatásait ezáltal előmozdította. – 1734-ben ez a ház már Rothe Gottfried Ádám tulajdona. Thirring *Ferenc József tér 2. sz.* alatt tárgyalja. (3.)

85/a. *Jägerisches haus 1 ft 2 ort.* Jäger János német varga 1683-ban lesz polgár. Már atyja: Vencel varga is polgár volt. – 1734-ben Pauer János a tulajdonos. Ma *Új utca 4.* (16.)

85/b. *Új utca 8.* L. Turistaszálló címen a 80. sorszámnál!

86. *Rädlisches haus 1 ft 2 ort.* A Raidel család szintén régi soproni család, melynek utolsó tagjaként Ábrahám ügyvéd 1677-ben teszi le a polgáresküt. kinek városbíró édesatyja érdemeire és a városi kancelláriában végzett szolgálataira tekintettel, a felvételi díj tekintetében csak a szablyát kellett beszoigáltatni. 1683-ban végrendelkezik és még ebben az évben meghal. – 1734-ben e ház felerészben Preidel Zsuzsanna asszony és felerészben Sieger János nevén áll.

87. *Hüllerisches haus 2 ft.* Hiller György Sámuel neve nincs a polgárkönyvben és adataim is hiányoznak e családról. – 1734-ben Beck Tamás a tulajdonos.

A 86. és 87. számú házak később egyesültek és ma *Új utca 5.* szám alatt található. (13.)

88. *Tieffrunckisches haus 2 ft.* Tieffrunck Dániel mint a latin ev. gimnázium volt igazgatója 1678-ban lesz polgár. – 1734-ben e házat Tieffrunck Krisztina asszony bírja. Ma *Új utca 7.* (13–14.)

89. *Mathias Lang und Talosisch haus 3 ft.* Lang Mátyás, ki unokája volt a Kismartonból származó János vászonkereskedőnek, 1667-ben lesz polgár, míg Tallósy, másként Tallósi Nagy Mihály a csallóközi Püspöki községből vándorolt be Sopronba, ahol 1675-ben feleségül veszi Hüллер Farkas polgár lányát: Rozinát, majd 1677-ben elnyeri a polgárjogot is. – 1734-ben Gruber örökösök e ház birtokosai. Ma *Új utca 9.* (14.)

Mivel a szomszédos házról kiderült, hogy ott volt a zsidók középkori zsinagógája, mellyel szomszédos volt a zsidók spítálja, azaz a szegényháza és kórháza, ebből következik, hogy ebben a házban volt a zsidók középkori spítálja, és mint ilyen került hasonlóképpen restaurálás alá.

90. *Ringbaurisches haus 1 ft 2 ort.* Ringbauer Péter a Fehér Ló vendéglőse 1662-ben jut a polgárjoghoz. 1670-ben veszi meg ezt a házat 878 császári ft-ért és 4 dukát foglalóért néhai Reichenhaller Richárd lányától – 1734-ben Kisslinger János Erhard a tulajdonos. Ma *Új utca 16.* (16–17.)

[23091](#). *Blasy Weberisches haus 3 ft.* Weber Balázs Ausztriából kerül Rusztra és mint ruszti lakos veszi feleségül 1676-ban néhai Dobner Bálint lányát, Mária Rozinát és költözik be Sopronba, ahol 1682-ben polgár lesz. – 1734-ben Rothenäcker András a birtokos. Ma *Új utca 18.* (17.)

92. *Gillisches haus 2 ft.* Gilly Tamás 1643-ban teszi le a polgáresküt. Második nejétől született fiáról: Andrásról megmondani nem tudjuk, hogy mikor lesz polgár, de már mint ilyen köt 1681-ben házasságot Éva Zsófiával, néhai Thyr Tóbiás pozsonyi ev. gimnáziumi tanár lányával. A férj 1690-ben meghal, mire özvegyét 1691-ben feleségül veszi Balogh György soproni ev. gimnáziumi tanár. – 1734-ben ez a ház felerészben Weiss János és felerészben Sieger János nevén áll. Ma *Új utca 11.* (14.)

Amikor 1957-ben ezt a házat restaurálták, kiderült, hogy ez a ház volt a zsidók zsinagógája, amelyről 1440-ben történik az első említés, de mint tuckhaus azaz mint zsidó rituális fürdő már az 1379. évi telekkönyvben előfordul. Ez a 9,35 m hosszú, 6,07 m széles és 7,5 magas helyiség stílszerűen restaurálva látványosságot jelent a mellette berendezett zsidó múzeummal, egyben a várossá fejlődött Sopron egyik legrégebbi házát tárja elénk. [14\(15\)](#)

93. *Salomon Gumpenhueberisch haus 1 ft 2 ort.* Gumpenhuber György Salamon sütőmester 1667-ben szerzi meg a polgárjogot. – 1734-ben Unger Lipót volt e ház tulajdonosa. Ma *Új utca 20.* (17.)

94. *Elias Pochisches haus 2 ft.* Poch Illés vaskereskedő 1662-ben teszi le a polgáresküit. Később 1669 óta ő a városi „cammerdiener”, azaz városi főszámvevőhelyettes. – 1734-ben Kozáry Mihály líceumi tanár a birtokos. Ma *Új utca 13.* (14.)

95. *Reichenhallerisches haus 2 ft.* Reichenhaller Richárd nemes házassága révén kerül Sopronba, amennyiben első neje Hackelberger Borbála volt. 1637-ben lép a polgárok sorába. Egyik fiáról: Richárdról a 27. sorszám alatt megemlékeztem. Másik fia: Miklós 1667-ben lesz polgár. – 1734-ben Haskstock János Ádám e ház tulajdonosa. Ma *Új utca 22.* (17.)

96. *Komáromisches haus 2 ft.* A Komáromi család tagjai hírneves borbélyok voltak. Elsőnek Péter esküdtött fel polgárnak még 1630-ban, kinek unokája volt Ádám borbély, aki 1680-ban lép a polgárok sorába. – 1734-ben e háznak már Schiller Mária asszony a birtokosa. Ma *Új utca 24.* (17.)

97. *Graf Wurmbrandisches haus 3 ft.* Wurmbrand grófról nincsenek adataim. – 1734-ben Kleinrath Rozina asszony e ház úrnője. Ma *Új utca 15.* (14–15.)

98. *Michael Poch und Sebald Artnerisches haus 3 ft.* Poch Mihály mészáros ruszti származású és házassága révén kerül Sopronba, ahol 1660-ban lesz polgár.

Az Artner családdal a 21. sorszám alatt már foglalkoztam. Az itt említett Sebald unokája volt e család ősenek: Erhardnak, ki Boroszlóban 2 éven át tanult, ami a családnak 1527 császári ft-ba került. A polgáresküit 1662-ben tette le. Ezt a belvárosi házát 1675-ben felkínálta a városnak megvételre, ami azt látszik bizonyítani, hogy anyagi nehézségekkel küzdött. – 1734-ben 3 birtokos között oszlott meg ez a ház: felerészben Holzapfel Katalin asszonyé, míg 1/4 és 1/4 részben Edlinger Mihályé és Edlinger Andrásé. Ma *Új utca 26.* (18.)

23199. *Portensteinisches haus 1 ft 2 ort.* E családot a 31. sorszám alatt már tárgyaltam. – 1734-ben már Kabódy Menyhért a birtokos. Ma *Új utca 17.* (15.)

100. *Georg Kleinisches haus 3 ft.* Klein György kapitány unokája volt Menyhért német iskolamesternek, aki nagy szerepet játszott a XVI. századvégi vallási harcokban. 1678-ban lesz polgár, és katonai szolgálatának 20. évében, 1665-ben nemességet kapott. – 1734-ben Philip János e ház birtokosa, aki már csak 2 ft adót fizet. Ma *Új utca 19.* (15.)

101. *Georg Kämplisches haus 3 ft.* Kämpel György 1653-ban lesz polgár. 1667-ben belső tanácsosnak választják meg és az marad haláláig, ami 1688-ban következett be. – 1734-ben ez a ház fiáé: János Andrásé. Ma *Új utca 21.* (15.)

102. *Wiskeletisches haus 1 ft 2 ort.* Vizkelety Ferenc nemes házáról az Új utcában 1688-ból tudjuk, hogy az szomszédos volt Kämpel György belső tanácsos házával. Neje: Széchenyi Kata, nővére volt György esztergomi érseknek. – 1734-ben Höllschlissl Ulrik e ház birtokosa.

103. *Strelauesches haus 1 ft 2 ort.* Strelau Farkas Frigyes szülei bécsi kereskedők voltak. Házassága révén került Sopronba, amennyiben 1665-ben feleségül vette Zsuzsannát, néhai Zuanna György Menyhért városbíró lányát. A polgárjogot 1669-ben kapja meg. – 1734-ben Ebner Gottfried e ház tulajdonosa.

A 102. és 103. sorszámok alatti két házat később összevonták és annak a lebombázás előtt *Új utca 23.* száma volt. (15–16.)

104. *Lochnerisches haus 3 ft.* Lochner János Bernát fél felvételi díját 1648-ban a városi tanács „aus sonderlichen respect” elengedte. L. még a 13. sorszám alatt elmondottakat! – 1734-ben Dobner Anna Izabella asszony e ház birtokosa. A bombázás előtt ennek a háznak *Új utca 25.* száma volt. (16.)

Mind a 102. és 103. sorszámú, mind a 104. sorszámú házakat az 1944/45. évi légi bombázások rombadöntötték és e házak helyén ma üres telek éktelenkedik.

105. *Zehethaus adómentes.* Ágoston győri püspök 1465-ben vásárolta meg e kőből épített házat dézsmaház céljára, és mivel e házat a városi tanács ugyanazon előjogokkal ruházta fel, mint amelyekkel a régi dézsmaház bírt, hálából ezt a régi dézsmaházat, mely egyébiránt ugyancsak a belvárosban feküdt, ingyen odaajándékozta a városnak.¹⁵⁽¹⁶⁾ – 1734-ben Bischofshof néven említik a telekkönyvben. Ma *Új utca 28.* (18.)

106. *Preidlisches haus 3 ft.* Preidl György polgár 1651-ben lesz polgár. Háza már 1656-ban szomszédos volt az Új utcában a Püspökudvarral. 1690-ben hal meg. – 1734-ben ez a ház 2/3 részben Zwifl Anna asszony, 1/6 részben Paus Pál és 1/6 részben Paur Jakab birtokában van. Ma *Új utca 30.* (18.)

107. Nincs említve az adójegyzékben, mert adómentes volt, a *ferences kolostor*, de nem hagyhatjuk ki a belváros házai közül annál kevésbé mert e kolostor és templom a legrégebbi egyházi alapítás a belvárosban, ha eltekintünk a várfalak felépítése után külvárosba szorult várárok-menti Boldogasszony templomtól, amelyet a törökvesz miatt 1532-ben lebontottak.

²³²A ferencesek magyarországi letelepedését az 1232. évre tehetjük és bizonyosnak kell tekintenünk, hogy a soproni vár területén királyi engedély alapján még a soproni megyeispán jelölte ki helyüket, és az ő támogatása mellett kezdtek el rendházukat felépíteni, melyet csakhamar követett a kápolna, majd a XIV. század első felében a templom felépítése is.¹⁶⁽¹⁷⁾

Az 1687. évi adójegyzék alapján a belvárosban az elmondottak szerint 108 házat tudunk kimutatni,¹⁷⁽¹⁸⁾ amelyek száma az idők folyamán középületek emelése és utcanytás, azután a házak összevonása által 17-tel csökkent, tehát 91-re olvadt le, amely számot az Előkapuban és a Hátsókapuban az erődítmények helyén újonnan felépített házak néhányal ismét emeltek.

Az adójegyzék szerint a belváros külső adókerülete, ahol a házak mindenütt a várfalra támaszkodtak, 172 ft 2 ort, míg a belső adókerület 157 ft 2 ort, a kettő együtt tehát 330 ft adót fizetett a házai után, melyet soknak még az akkori időkhöz viszonyítva sem mondhatunk. Azonban azonnal másként látjuk a helyzetet, mikor Csányi krónikája alapján arról értesülünk, hogy ezt az adót a háborús években 3-szor, sőt 4-szer is le kellett fizetni egy évben!

Az 1687. évi adójegyzék belvárosi adatai nemcsak azért fontosak számukra, mert az 1734. évi telekkönyv adatait sikerült csaknem 50 évvel régebbi időre azonosítanunk, hanem azért is, mert az így hitelesen felsorolt házakból és háztulajdonosokból ismét visszamehetünk a meglévő források segítségével újból 50 évvel megelőző időbe, és ezt a visszafelé történő azonosítást folytathatjuk a XV. század első feléig, amely időből valók a legelső adójegyzékek.

Természetesen ez a művelet rendkívül sok türelmet és még több családtörténeti ismeretet követel meg, ha meggondoljuk, hogy 1687–1734 közti időben, amikor a kurucok portyázásain és Vak Bottyán ostromán

kívül súlyosabb háborús események nem történtek, az 1713. évi pestis sem dühöngött nagyon és mégis a háztulajdonosok névsorában 88%-os változás állott be. Ez a változás a régebbi időkre vonatkoztatva kevesebbnek aligha lesz mondható, és ez az egy körülmény már eléggé érzékelteti, hogy mennyire óvatosnak kell lennie annak, aki a belváros topographiájával kíván majd még korábbi időből foglalkozni.

Az egyes házakra kivetett adó mértékéből elég pontos következtetést vonhatunk le az illető ház nagyságára, területére és forgalmi értékére. A 3 ft adót fizető házak forgalmi értékét általában ebben az időben 2500 ft-ra becsültek, miként ezt a jezsuiták házvásárlásai bizonyítják, de természetesen egyéb szempontok ezt az átlag árat még alaposan megdrágíthatták.¹⁸⁽¹⁹⁾

1965. XIX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Mollay Károly: Kottanner Jánosné emlékirata (A legrégebb német női memoár) (1439–1440)

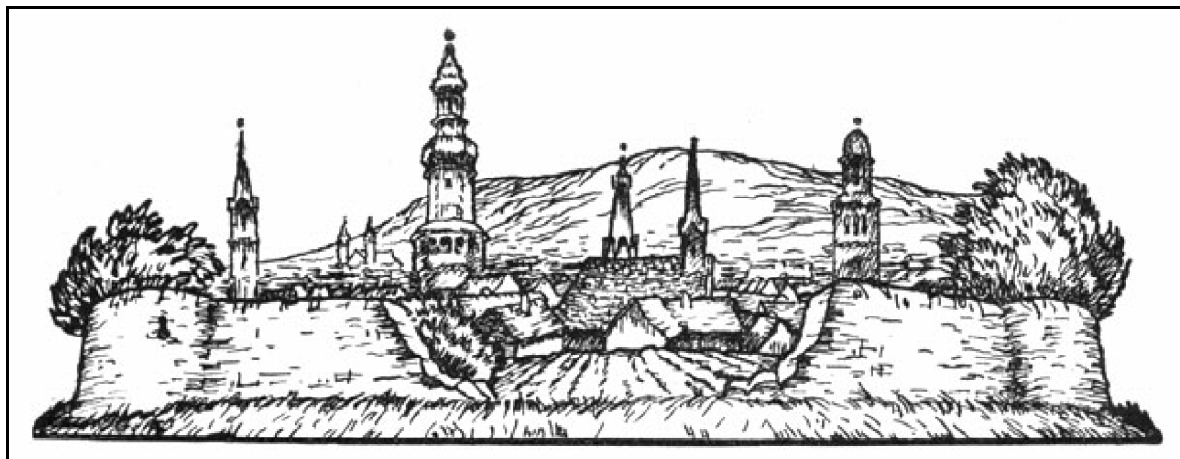
**233 Mollay Károly: Kottanner Jánosné emlékirata
(A legrégebb német női memoár)
(1439–1440)**

(Folytatás)

Mikor aztán az asszonyházból leértünk a faluba, szívesen ettünk volna valamit, de heringnél egyebet nem találtunk, ebből ettünk hát egy keveset. Bizonyára nemsokára a nagymisét énekelték, annyira előrehaladt már a nap, pedig még aznap Visegrádról Komáromba kellett érnünk, ami meg is történt, noha még tizenkét mérföld az út. Mikor aztán útrakeltünk, akkor vettem észre, hol van a vánkossal az a sarka, ahol a szentkorona feküdt, hogy rá ne üljek. És hálát adtam a mindenható Istennek kegyelméért, de azért gyakorta vissza-visszanéztem, nem jön-e valaki utánunk, aggodalmam egyáltalán nem szűnt, sok minden gondolat megfordult a fejemben és csudálattal töltött el, mit tett eddig az Isten vagy mit szándékozik még tenni. Mert amíg a várban voltam, egyetlen éjszakát sem aludtam át nyugodtan eme nagy dolog miatt, amelyet rám bízta, és sok nehéz álmom volt. Különösen egyik éjszaka álmodtam, hogy egy asszony az összes falakon áthatolva bement a bolthajtásos helyiségbe és elvitte a szentkoronát. Akkor nagyon megijedtem, rögvest felkeltem, magam mellé vettem egy udvarhölgyet, akit Dachpeck kisasszonynak neveztek, és együtt odamentünk a bolthajtásos helyiséghez. Úgy találtam, ahogy annak idején elhagytam. Dachpeck kisasszony akkor így szólt hozzám: „Nem csuda, hogy kegyed nem alszik jól, bizony nagy dolgok vannak kegyedre bízva”. Ezzel megint nyugovóra tértünk. Mindezt végiggondoltam az úton. Amikor odaértünk a fogadóhoz, ahol enni szándékoztunk, a derék fickó fogta a vánkost, amely rá volt bízva, és mellettem⁴¹⁽²⁰⁾. Nagyszágos úrnőm akkor elküldött a legöregebb polgárokért, megmutatta nekik a szentkoronát és úgy rendeztetett mindent, amint illik és régóta szokásban van. Volt itt néhány polgár, akik emlékeztek, amikor Zsigmond császárt koronázták, akik akkor jelen voltak.

(Folytatjuk)

1965. XIX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Helytörténeti adattár

1965. XIX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Helytörténeti adattár / Papp István: A budapesti hadművelet és a korabeli soproni nyilas sajtó

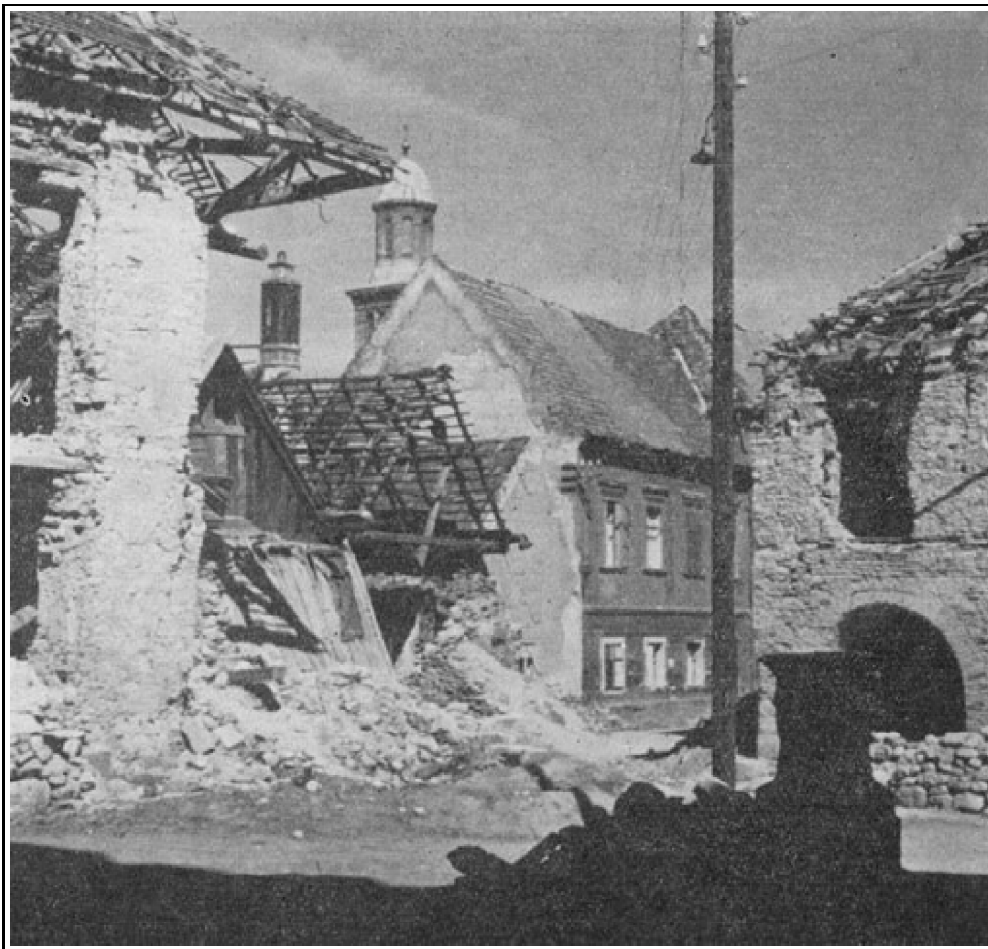
Papp István: A budapesti hadművelet és a korabeli soproni nyilas sajtó

A nyilas uralom szolgálatába lépett Soproni Hírlap¹⁽²¹⁾ rendszeresen közölte a harctéri eseményekről szóló – enyhén szólva – hamis német hadijelentéseket, Szálasi embereinek nyilatkozatait és propagandabeszédeit. 1944 decemberében a Szovjet Hadsereg egységei már Budapest előterében harcoltak. 9-én a 2. ukrán hadseregcsoport a főváros felett átkelt a Dunán, a 3. ukrán hadseregcsoport csapatai pedig a Budapestet délről védő, ún. Margit-vonalat szorongatták. A Budapestet védő német és magyar fasiszta csapatok katlanba zárását célzó hadmozdulatok tehát sikeresen folytak. Hogy Budapest lakossága a legvéresebb terror heteit élte át, hogy a tömeggyilkosságok állandóvá váltak, és hogy megkezdték a fővárosi üzemek berendezésének Németországba szállítását, minderről a Soproni Hírlap egy sort sem írt. Arról is hallgatott, hogy a magyar fővárost a teljes elpusztítás árán is tartani akarják, és hogy ennek érdekében a fasiszta vezérkar több hadosztályt dobott át Budapest térségébe. Persze az sem szerepelt a hírek közt, hogy Csepel munkásainak egységes fellépése meghátrálásra kényszerítette a mindenre elszánt fasiszta erőket, és a kiűrités kudarcot vallott.

Szöllösi Jenő miniszterelnökhelyettes a Nemzeti Szövetség üléselő honatyái előtt, városházánk közgyűlési termében még ekkor is bizonygatta: „továbbra is Budapestet tekintjük a kormány székhelyének”, és hogy Budapest helyzete nem reménytelen. Pedig december 24-én a szovjet haderő 46. hadseregének katonái a II. kerületben Budapest területére léptek, majd 26-án a 2. és 3. ukrán hadseregcsoport Esztergom térségben egyesült és ezzel bezárult a gyűrű a Budapesten és környékén rekedt német és magyar haderő körül. Pfeiffer-Wildenbruch vezérezredes és Hindy nyilas altábornagy 180 ezer főt számláló csapatainak sorsa

megpecsételődött. Értelmetlen ellenállásuk csak arra volt jó, hogy Budapest feláldozásával és a polgári lakosság szenvedéseinek megatványozásával néhány hétre késleltessék a biztos véget. A Soproni Hírlap december 28-án, tehát két nappal a gyűrű bezárása után, mintha mi sem történt volna, nagybetűkkel szedve a következőt jelentette: „meghiúsították a szovjet Budapest bekerítésére irányuló kísérletét.”

1945. január 1-én a Szovjet Hadsereg megkezdte a teljesen körülvárt magyar főváros ostromát. Budapest legnehezebb napjai következtek. Vajna Gábor nyilas belügyminiszter – aki a kormány részéről visszamaradt a védelem szervezésére – repülőgépen menekült ki az ostromlott fővárosból Kőszegre. A Soproni Hírlap 1945. január 3-án a következő magabiztos hírt közölte: „... a bolsevistáknak [241](#) nem sikerült Budapestet elfoglalniok, a magyar főváros szilárdan áll és állni fog mindaddig, amíg a felmentés megérkezik. Szálasi Ferenc a Hungarista kormánnyal és a német hadvezetéssel azon van, hogy ez mielőbb megtörténjen.” Ehhez csak egy mondatot fűzünk hozzá: fenti szándékukban – hogy ti. felmentsék körülvárt csapataikat – nem kételkedünk, de szándékuk realizálása nem tőlük függött, mert ez esetben is a Szovjet Hadsereg katonái mondták ki a végső szót.

Az Orsolya tér az Új utca 30. sz. elpusztult házzal a felszabadulás után

A fentebb idézett lap ugyanezen számában dr. Kovács Ernő országos hungarista pártszervező már kevésbé optimista hangon nyilatkozott: „Itt élünk összezsúfolva 4–5 megyében, mint a XVI. századnak

végváraiban. Hogy itt ma tele vagyunk búval, balsorssal, hogy földönfutók vagyunk, annak nem a magyar nép, hanem a rossz vezetők az okai.” Igen, a Sopronban gyakran szereplő országos nyilas pártszervező ezegyszer őszinte volt! Nemzetvesztő országglásukat már csak néhány nyugati megyében gyakorolhatták. Ami a magyar nép rossz vezetőit illeti: közöttük is – ha lehet – ők voltak a legrosszabbak. Az utolsó órában német segítséggel színrelépve népellenességben, hazaárulásban és a nemzet sorsával való felelőtlen játékban felülmúlták a Horthy-korszak legrosszabb vezetőit is!

Január 18-án a Szovjet Hadsereg felszabadította Pestet, a védekező fasiszta haderő – Pest kiürítése és a Duna-hidak felrobbantása után – Budára szorult ²⁽²²⁾vissza, várva a Führer által megígért felmentő sereg megérkezését. A magyar főváros védőseregének megerősítésére a nyilas kormány minden rendelkezésre álló erőt mozgósított. „A nyilaskeresztes Párt kétezer tagjával erősödött meg Budapest védőserege”³⁽²³⁾ – írta a Soproni Hírlap. Mintha a kétezer nyilas bevetése megváltoztathatta volna a katonai erőviszonyokat! Majd ugyanez a lap sejtelmes titokzatossággal a következő hírt közölte a soproni olvasókkal: „Budán még áll a csata. A hatalmas Lánchíd, a finomgerincű Erzsébethíd darabokra szakadva zuhant a nagy Dunába...”⁴⁽²⁴⁾ Hogy ki volt a tettes? – arról mélyen hallgatott. Nem vallotta be (illetve elhallgatta), hogy e szörnyű és értelmetlen tettet a Pestről visszavonuló német fasiszta csapatok hajtották végre. Arra viszont – vad szovjetellenessége ellenére – sem mert vállalkozni, hogy e szörnyű gáztettért is a Szovjet Hadseregre hárítsa a felelősséget.

A Hátsó kapu 8. sz. háznak a Lenin körútra néző bombasújtott része a felszabadulás után

A Szovjet Hadsereg egységei Pest felszabadítása után megszakítás nélkül folytatták a Vár és a Citadella környékére összeszorult fasiszta csapatok megsemmisítését. Február első napjaiban – amikor a védekező német csapatok és nyilas csatlósai napjai már meg voltak számlálva – Szöllősi Jenő miniszterelnökhelyettes rádiószózatot intézett a bekerített csapatokhoz. De milyen magasan szárnyaló

szózatot! Idézzük: „A szorongattatás és szenvedés nehéz óráiban Felétek száll a nemzet csodálata és a hála büszke köszöntése. A Hungarista Magyarország soha egy pillanatra sem feledkezett meg Rólatok, mert Budapest lesz egyszer a dolgozó Hungarista Magyarország nagy fővárosa. Tartsatok ki [243](#)változatlan hősiességgel...”⁵⁽²⁵⁾ Mintha szóvirágokkal változtatni lehetett volna a védők teljesen reménytelen helyzetén!

Szöllősi kitartásra buzdító szózatának elhangzása után alig egy héttel Budán is elhallgattak a fegyverek. A február 11-én éjjel megkísérelt sikertelen kitérés után 13-án az utolsó fasiszta egységek megadták magukat a Szovjet Hadsereg előtt. Fogságba esett Pfeffer-Wildenbruch vezérezredes és törzskara is. Néhány napos hallgatás után – február 16-án – a Soproni Hírlap is kénytelen volt beismerni keserűen, lakonikus rövidséggel: „Magyarország fővárosa, az ország szíve, lelke elesett”. Az igazsághoz tartozik, hogy csak apró betűkkel szedve, szinte elrejtve közölte a számukra oly leverő mondatot.

A Lenin körüti nagy bástya és az azóta lebontott bombasújtott házak a felszabadulás után

A Budapest felszabadulását követő napok eseményei azt bizonyítják, hogy Hitler magyarországi cinkosait ez a súlyos lecke sem józanította ki. Vitéz Jaross Andor propagandavezető a Nemzeti Szövetség 1945. február 16-i ülésén Sopronban a tárgyaló nyilas honatyák előtt így szónokolt: „...könnyeinket befelé sírjuk el... A cél csak egy lehet: visszatérni Budapestre.. több áldozatvállalást, több fanatizmust kérünk a Szövetség minden tagjától a mai naptól kezdve.” Valóban a Budapestre való visszatérésben, katonai és politikai helyzetük jobbrafordulásában már csak fanatikusán lehetett hinni!

A márciusban Sopronban megjelenő Összetartás magabiztosságban és elvakultságban még a fentiekben is túltett. „Új honfoglalásra” buzdította a még nyilas-terror alatt élő nyugati vármegyék lakosságát, mert –

úgy mond – „valamennyien visszamegyünk Budapestre”.⁶⁽²⁶⁾ Bizonyára nem is gondoltak arra, hogy „visszatérésükre” nem kell sokat várniok. A fasiszta Németország kapitulációja után itt feleltek népellenes, háborús bűneikért.

²⁴⁴Szálasi Ferenc elvakultságára pedig nagyon jól rávilágít az Összetartás március 15-i közleménye: „A nemzetvezető egymillió pengővel jutalmazza Budapest újjáépítésének legművészeibb pályatervét.” Ehhez nem is kell kommentár.

A budapesti hadművelet – méreteit és jelentőségét tekintve – a második világháború kiemelkedő fegyvertényei közé tartozik. A magyar fővárosban és előterében végrehajtott sikeres harc egész Magyarország felszabadulásának, a fasizmus teljes vereségének kiemelkedő eseménye volt. Ez a sikeres fegyvertény meggyorsította a néhány nyugati vármegyéből álló „hungarista birodalom” teljes összeomlását.

1965. XIX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Helytörténeti adattár / Hiller István: Az első erdészeti kiállítás Sopron vármegyében és Sopronban

Hiller István: Az első erdészeti kiállítás Sopron vármegyében és Sopronban

A századfordulón még ritka eseménynek számított az erdészeti vonatkozású kiállítások rendezése, különösen azokban a városokban, amelyek nem számítottak „erdész fellegváraknak”. Sopron vármegye és Sopron sem volt ekkor még erdészeti szempontból különösen ismert, hiszen az Erdészeti Akadémia Selmecebányán működött, az erdőőri szakiskolák és a kísérleti erdészeti állomások Görgényszentimrén, Királyhalmon, Liptóújvárott és Vadászerdőn voltak. Erdészeti igazgatási szempontból sem volt Sopronnak kiemelkedő helye az országban. Éppen ezért volt már akkor is érdekes – ma pedig talán méginkább az –, hogy amikor a Vármegyei Gazdasági Egyesület 1900. szeptember 16-án Felsőpulyán (Oberpullendorf) állatdíjazással egybekötött gazdasági kiállítást rendezett, ennek keretében az erdészet is képviselve volt. Ennek jelentőségére az erdészkörök már akkor is felhívták a figyelmet. Az Országos Erdészeti Egyesület közlönyében az „Erdészeti Lapokban”, annak 1900. évi X. füzetében Ratkovszky Károly tollából a következőket olvashatjuk az eseményről és annak jelentőségéről: „Első eset ez Sopron vármegyében, hogy szakunk is szerepelt ilyen kiállításon s éppen azért méltatom néhány szóval ennek jelentőségét, remélve, hogy ez a példaadás másokat is arra fog buzdítani, hogy ilyen közhasznú kiállításokat rendezzenek, azokon mint kiállítók résztvegyenek, vagy legalább azokat megtekintésre méltassák és tanulmány tárgyává tegyék.” Ehhez azonban hozzá kell tennünk, hogy Ratkovszky Károlynak csak részben van igaza, amikor azt állítja, hogy ez az „első eset Sopron vármegyében”. 1858-ban ugyanis már volt egy erdészeti kiállítás Sopronban, amely a következőkben ismertetésre kerül. Ez a kiállítás azonban – annak ellenére, hogy az Oedenburger Intelligenz- Und Anzeige-Blatt 1858. július 21-i számában azt írja, hogy szeptember 23-án 10–12 óráig és délután 2–4 óráig látogatható – csak a Magyarországi Erdészeti Egyesület (Ungarischer Forstverein)^{*(27)} kilencedik közgyűlésére érkező egyesületi tagok és vendégek tiszteletére rendezett belső kiállítás volt, mintegy ünnepi megnyitása az Egyesület Sopronban tartott kilencedik közgyűlésének. Ezt a közgyűlést egyébként igen nagy várakozás előzte meg. ²⁴⁵Jellemző erre, hogy még a Bécsben megjelenő Allgemeine Land- und Forstwirtschaftliche Zeitung is közölte az eseményt olvasóival. Az említett folyóirat 1858. évfolyamának 447. oldalán a következő olvasható: „Land- und Forstwirtschaftliche Versammlungen und Ausstellungen. 20–23. Juli. Neunte Haupt-Versammlung des Ungarischen Forstvereins in Verbindung mit einer Ausstellung von Forst-Producten in Oedenburg.”

1858. július 20-án reggel 8 órakor József főherceg nyitotta meg az „erdészeti-termékek kiállítását” az Esterházy-palotában. József főherceget a Magyarországi Erdészeti Egyesület elnöke, Bückhel ügyvezető főerdőmester és az Egyesület vezetősége fogadta és kalauzolta. A kiállítás megnyitását 44 egyesületi tag és 52 vendég vett részt, akik az Egyesület három napig tartó közgyűlésén is jelen voltak. A névsorban szerepelt Kolbenheyer Mór, Petőfi, Arany, Vörösmarty, Czuczor és Garay költeményeinek neves soproni német fordítója is. A kiállítás célját egykori feljegyzések így fogalmazták meg: „Es ist der Zweck solcher Ausstellungen ein gedrängtes Bild forstlichen Vorkommens jenes Bezirkes, in welchem die General-Versammlung tagt, zu geben...” (Mittheilungen des Ungarischen Forstvereins. Bericht über die Verhandlungen des Ungarischen Forstvereins in der neunten Haupt-Versammlung zu Oedenburg vom 20. bis 23. Juli 1858. 3. p.) A kiállítás anyagában hatalmas méretű és arányú fatörzseket, keresztmetszeteket talált a látogató. Ezek főleg az Esterházy hercegi uradalom erdeiből származtak. Volt azonban a kiállított tárgyak között a vármegye más területéről származó faanyag is. Ezenkívül bemutatták a közgyűlés résztvevőinek a táj gazdag növényvilágát, a legjellemzőbb fa- és cserjefajtaikat, a vadászható erdei madarakat és emlős állatokat. Nagy tetszést aratott Dr. Kund Emánuel soproni orvos gazdag rovargyűjteménye és egyes erdész szerszámok. Látható volt még friss és préselt tőzeg, a brennbergi barnaszén, különféle hegységtípusok és az azokban előforduló kőzetanyag, valamint a vármegyében található különféle érc. Érdekes, hogy amíg a „Mittheilungen des Ungarischen Forstvereins” c. folyóiratból azt érzi az olvasó, hogy erdész körökben, a szakember szemében, az erdészeti kiállítás igen értékes volt, addig az Oedenburger Intelligenz- und Anzeige-Blatt 1858. július 26-i száma arról panaszkodik, hogy a soproniak igen kevés érdeklődést tanúsítottak az erdész közgyűlés iránt. A kiállításról pedig azt írja, hogy „...auch die Ausstellung forstwissenschaftlicher Objekte hätte besuchter sein können, da einige Prachtexemplare... ausgestellt waren, obwohl wir aus verlässlicher Quelle erfahren, dass die einigen hiesigen Privatsammlungen den ausgestellten nicht viel nachstehen”. Természetesen a soproni lap figyelmen kívül hagyta azt a körülményt, hogy ez a kiállítás csak a közgyűlésre érkezett szakemberek részére akart áttekintést adni Sopron és Sopron vármegye erdészeti viszonyairól. Ez egyébként a kiállítás anyagából is világosan kiderül.

Ezzel szemben az 1900. szeptember 16-án Felsőpulyán rendezett kiállításnak természetesen nem volt célja, hogy magasabb szakmai igényeket is kielégítsen, inkább arra szorítkozott, hogy megismertesse a látogatókkal a Sopron vármegye erdeiben található értékeket, hogy felhívja a figyelmet az erdők fontosságára, és hogy azok jövőjének biztosítása formájáról fogalmat nyújtson. A kiállítás rendezése kitűnő volt, minden kiállított tárgyon látszott, hogy a rendezők jó ízléssel és nagyszerű szakképzettséggel rendelkeznek. Az egész kiállítást végeredményben csak egy kiállító rendezte: a Schmidt és Groedel-cég, amely az Esterházy-hitbizomány lakompaki uradalmát bérelte. A kiállítás tervezői tudták, hogy az erdészetről még igen sok embernek a valóságtól nagyon eltérő fogalma van, ezért ennek megfelelően végezték munkájukat. A kiállított tárgyak között szerepeltek gazdasági térképek, erdészeti üzemtervek, köztük egy 1830-ból származó üzemrendezési munka, az erdők felmérésénél és az erdőbecslésnél használt műszerek, különféle szerszámok, a vadászat iránt érdeklődést felkeltő agancsok és szakszerűen kitömött állatok. A pavilonok háttérét a környék fafajaiból összeállított 10–15 éves fiatal erdő díszítette. Bemutatta a kiállítás [246a](#) különböző fegyártmányokat, a termelt fajokot, a fák betegségeit és kórokozóit, a fák magvait, a szerszámfa-választékokat, valamint a lakompaki fűrészüzem jómínőségű fűrészárut.

A bírálóbizottság is nagyra értékelte a kiállítást. A kiállító cég két erdőtisztjét arany díszoklevéllel – ez volt az első díj –, két erdőőrét és két erdei munkást bronz díszoklevéllel tüntettek ki. A kiállítás azért is dicséretet érdemelt, mert igen sok, a helyi erdészetre vonatkozó tárgyat mutatott be, mégpedig igen jól áttekinthetően. Miután ez a terület inkább mezőgazdasági lakosságú volt, hiszen az erdészeti jelentősége sokkal kisebb mint

pl. a Felvidéken, igen nagy érdeklődés mutatkozott, mert majdnem ismeretlen tárgyak és üzemmódok tárultak a mezőgazdasági lakosság elé. A felsőpulyai kiállítás sikerét mindennél jobban bizonyítja, hogy egy évvel később, 1901 szeptemberében a vármegyében másodszer is, Sopronban pedig először rendeztek a nagy nyilvánosság részére erdészeti kiállítást, most már „Erdészet és Vadászat” néven. A Sopronvármegyei Gazdasági Egyesület ebben az évben ünnepelte fennállásának 25. évfordulóját. Ebből az alkalomból az egyesület mezőgazdasági kiállítást rendezett Sopronban, melynek szeptember 29-i megnyitóján a földművelésügyi miniszter is képviseltette magát. Ezen a kiállításon az erdészet és vadászat mint V. főcsoport szerepelt. A vendégjogot az erdészet igen meghálálta, mert dekoratív hatásánál és tartalmánál fogva emelte a kiállítás színvonalát, eredményességét. A kiállítás október 3-ig tartotta nyitva kapuit és igen nagy látogatottságnak örvendett. Az 1900-as felsőpulyaihoz képest az erdészeti kiállítás sokat fejlődött és a kiállítók száma is szaporodott. Mint kiállító vett részt Sopron város, a Groedel-cég, Berg Gusztáv kapuvári erdőbérő és Széchenyi Dénes sopronhorpácsi uradalma. Sopron város bemutatott nyersterményei és fűrészáruai közül kiemelkedtek a városi erdőből származó szépnövésű vörösfenyő-törzsek, az erdeifenyő-, tölgy- és bükk rönkök és a különböző tűzifaválasztékok. Berg Gusztáv kiállított éger-, kőris- és kocsányostölgyszelvényei azt mutatták, hogy ezek a fajok kitűnő termőhelyre találtak a Hanság szélén. A lakompaki uradalom rendelkezett akkoriban a vármegyében a legnagyobb és legjobban felszerelt fafeldolgozó iparteleppel, amely igen jó hírnek örvendett faanyagának jóságáért és mérsékelt ára miatt. Fűrészáruai és félgyártmányai ezen a kiállításon is sikert arattak. A sopronhorpácsi uradalom a nyár- és fűzfarönkökön kívül látványos színfolttal is kedveskedett a kiállítás látogatóinak: egy Somogy megyei cigánycsalád tagjai bemutatták a teknő- és faedény készítményét. A közönség igen nagy érdeklődéssel nézegette a valóban érdekes és nem mindennapi kiállítási „szenzációt”.

A vármegye és Sopron területén ebben az időben 110 ezer hold erdő volt, ami a termőföld 20 %-át tette ki. Az itt folyó munkáról is bepillantást nyújtott a városi erdőhivatal. Megismerkedett a látogató a városi erdők üzemtervi munkáival, gazdasági térképekkel, mérőműszerekkel, különböző fajokból összeállított gyűjteménnyel, valamint néhány igen szép vadásztrófea is látható volt. A soproni erdőhivatalon kívül néhány vármegyei erdőbirtokos és vadász is mutatott be vadászati érdekességeket, szarvas- és őzágancsokat, kitérő állatokat, különböző fegyvereket, olyanokat is amelyeket orvvadászoktól vettek el.

Nagy tetszést aratott a Soproni Állatvédő Egyesület gyűjteményes kiállítása is. Érdekesek voltak a kiállított téli madáretetőik, a madarak fészkelését előmozdító és védelmet nyújtó szerkezetek és a madár- valamint vadvédelmet szolgáló más eszközök. A kiállítás idején a Soproni Állatvédő Egyesület még csak két éves volt. Rövid fennállásuk óta valóban szép eredményekről adhattak számot.

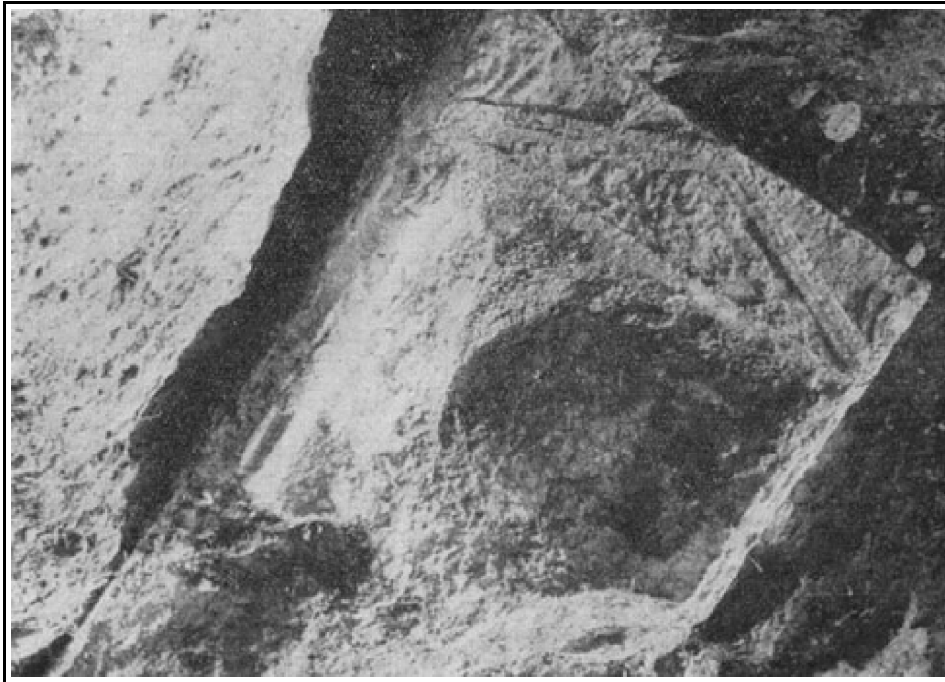
A kiállításon kisiparosok is szerepeltek; néhány soproni és vidéki bognármester félgyártmányokat mutatott be.

Az ismerttetett kiállítások jelentősen hozzájárultak ahhoz, hogy a soproni lakosság megismerkedjék az erdészet körébe vágó szakmunkákkal. Talán ez is hozzájárult ahhoz, hogy később Sopron és lakossága szeretettel fogadta az ide költöző nagyhírű selmechányai Akadémiát, mai Erdészeti és Faipari Egyetemünk elődjét.

1965. XIX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Helytörténeti adattár / Alföldy Géza: Római feliratos kő Újkérről

247 Alföldy Géza: Római feliratos kő Újkérről

1957 decemberében Újkér község (Győr-Sopron megye, soproni járás) határában későrómai sír került elő, amelynek leletmentési munkálatait *Nováki Gyula* végezte.¹⁽²⁸⁾ Kőlapokból összeállított sírról van szó, amelyben két halottat temettek el. A sírláda feldúlt állapotban került napvilágra; a koponya- és csontmaradványokon kívül csak néhány apró lelet maradt meg, amelyek a kőládás temetkezési ritussal együtt arra engednek következtetni, hogy a sír az i. sz. IV. századból való. A sír fedőlapját nagyméretű korábbi római sírkő képezte, amely elsősorban felirata révén megérdemli a részletesebb ismertetést.²⁽²⁹⁾

Az újkéri római sírkő

A hosszú, keskeny sírtáblát felül háromszögletű oromzat díszíti, közepén meduzafejjel, amelyet két oldalról delfinek fognak közre. Ez alatt helyezkedik el a felső képmező, amelyet korinthosi oszlopok keretelnek. A képmező eredetileg az elhunyt dombormű formában kidolgozott mellképét tartalmazta, ezt azonban a sírkő másodlagos alkalmazása során megsemmisítették és a mellkép helyét kivájták. A mellkép helye alatt a feliratos mező következik; magát a feliratot, ugyancsak a másodlagos felhasználás során, vésővel kitörölték; egyes betűkből helyenként csak csonkok maradtak, általában azonban a betűk nyoma még ma is kivehető. A felirat alatt második képmező látható, amelyet két egymással viaskodó kakas ábrázolása díszít.

A tudatosan megsemmisített felirat kibetűzése csak többféle megvilágítás segítségével volt lehetséges; különösen sok nehézséget okozott az eredeti betűk maradványainak megkülönböztetése a későbbi vésőnyomoktól. Több korábbi kísérlet után a felirat szövegét 1963-ban sikerült elolvasni. Az öt soros szöveget a következőképpen olvassuk:

CASTRUCIUS
 TIBERI · L · AN · XL ·
 H · S · E · FILI · PARENTI
 F · C · A G E N T E · V R S O
 TIBERI · L · TIB · EQVES · T · P

Vagyis:

*Castrucius
 Tiberi l(ibertus) an(norum) XL
 h(ic) s(itus) e(st). Fili(i) parenti
 f(e)cerunt) c(uram) agente Urso
 Tiberi l(iberto). Tib(erius) eques
 t(itulum) p(osuit).*

Magyarul: Castrucius, Tiberius felszabadított rabszolgája, aki negyven évet élt, itt nyugszik. Szülőapjuknak (a sírkövet) fiai állították, Ursus, Tiberius felszabadított rabszolgája közreműködésével. A síremléket Tiberius lovaskatona emelte. A 4. sorban a szöveg *f(aciendum) c(uraverunt) agente Urso* alakban is feloldható; a szöveg értelme így is körülbelül ugyanaz, mint az elsőnek említett megoldás esetében.

248A szövegezés meglehetősen szokatlan. Az elhunyt Castrucius, akinek emlékére a sírkövet emelték, egy bizonyos Tiberius libertusa (felszabadított rabszolgája) volt. A patrónus, vagyis az eredeti rabszolgatartó nem más, mint a felirat 5. sorában említett Tiberius nevű lovaskatona. A sírkövet az elhunyt név szerint meg nem nevezett fiai és a patrónus együttesen állították, és rajtuk kívül közreműködött ebben Tiberius egy másik felszabadított rabszolgája, Ursus is. A patrónus mint lovaskatona nem lehetett más, csak egy 500 vagy 1000 főnyi segédcsoport katonája: mivel névadásának tanúsága szerint Tiberius nem rendelkezett római polgárjoggal (csupán egy nevet viselt), az *eques* szó értelmezésénél más lehetőség nem jöhet számításba. A polgárjog hiánya egyben arra is utal, hogy a felirat még a császárkor első feléből való. A *h(ic) s(itus) e(st)* formula pontosabb keltezés is lehetővé tesz: Pannóniában ez a formula elsősorban az i. sz. I. századból való sírfeliratokon általános. Az I. századra utal egyébként a sírkő formája is, valamint a betűk típusai, amelyekről még megcsonkult állapotukban is kitűnik, hogy biztos kézzel és szépen faragták őket. Az a körülmény, hogy a lovaskatonának felszabadított rabszolgái is voltak, nem mond ellent ennek a keltezésnek: Pannóniában és másutt az I. században is kimutatható a rabszolgatartás az ún. auxiliáris katonák körében.[3\(30\)](#)

Kérdés, melyik volt az a közelebről meg nem nevezett lovascsoport, amelyben Tiberius katonai szolgálatot

teljesített. Elvben kétféle csapatost jöhet számításba: vagy egy tényleges lovascapatról (*ala*) van szó, vagy egy olyan gyalogos formációról, amelyben lovaskatonák is szolgáltak (*cohors equitata*). Magától értetődik, hogy olyan katonai alakulatra kell gondolnunk, amely valahol a lelőhely közelében állomásozott. A szóban forgó területen, Savaria (Szombathely) és Scarbantia (Sopron) között az I. században semmiféle cohors equitata nem jön számításba, egy ala azonban a lelőhely közvetlen szomszédságában kimutatható: az *ala I Pannoniorum*, amelynek két feliratos emléke Szakony község területén (a régebben önálló közigazgatású Gyalókan) került napvilágra.⁴⁽³¹⁾ A két felirat alapján már korábban feltételezték, hogy a csapat tábora is Szakony (ill. Gyalóka) területén kereshető.⁵⁽³²⁾ 1962-ben a Szakony területéről ismert római lelőhelyen próbaásatást végeztünk, amely nagy valószínűséggel igazolta egy ún. földtábor meglétét a császárkor elején.⁶⁽³³⁾ Újkér község, ahol Tiberius eques feliratos köve előkerült, Szakonytól légvonalban mintegy 7 km-re fekszik északkeleti irányban. A sírkövet Újkérre a másodlagos felhasználás alkalmával minden bizonnyal Szakony területéről hurcolták el; a kőben szegény vidéken ez minden nehézség nélkül feltehető. Így Tiberius a szakonyi ala I Pannoniorum lovaskatonája volt. Származását tekintve mindenesetre nem volt pannón eredetű, hanem valószínűleg Galliában született.⁷⁽³⁴⁾ Megjegyzendő azonban, hogy az említett lovasalakulatot, amelyet eredetileg ugyan pannón bennszülöttekből állítottak fel, a nagy pannón-dalmata felkelés (i. sz. 6-9) után átmenetileg nyugati származású katonákkal cserélték fel.⁸⁽³⁵⁾ A két szakonyi feliraton szereplő katonák szintén nem a pannóniai őslakosságból kerültek ki: egyikük hispániai eredetű volt.

²⁴⁹Az ala szakonyi tartózkodása és ezzel együtt a Castrucius-sírfelirat kora pontosabban is meghatározható. A szakonyi ásatás során előkerült szórványos leletek arra utalnak, hogy a tábor a császárkor elejéről való, és csak rövid ideig állt fenn. Körülbelül az i. sz. I. század közepén kiürítették és mesterségesen elpusztították. Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy Tiberius császár uralkodásánál (14–37) korábban nem jöhetett létre: Pannónia területén Tiberius előtt csak a Dráva és a Száva vonalán állomásoztak helyőrségek, a Dunántúl katonai megszállására ekkor még nem került sor. A Dráva és a Duna által közrefogott területen éppen Tiberius idején indult meg a római katonai megszállás rendszerének kiépítése. Vagyis a tábor, amelyben az ala állomásozott, legkorábban i. sz. 14 körül jöhetett létre és körülbelül i. sz. 50-ig állt fenn; a helyőrség katonáinak feliratai tehát ebben az időben készültek. Ugyanerre a megállapításra vezetnek azok az adatok is, amelyek magára az ala történetére utalnak. Augustus császár uralkodásának végén, a 6–9 között lezajlott nagy pannóndalmata felkelés idején az ala I Pannoniorum még Dalmatia provinciában állomásozott és csak ezután került Pannóniába. Claudius császár idején (41–54) azonban már a dunai határon, Arrabonában (Győr) találjuk.⁹⁽³⁶⁾ Ezek szerint a szakonyi és újkéri sírkövek az I. század első feléből valók, vagyis körülbelül a 14–50 közötti időkből.

A szakonyi táborba a csapat Tiberius uralkodásának legelején, talán már a 14-es év végén került. Tiberius korának eleje Északnyugat-Pannónia történetében igen fontos határkövet jelentett. A drávamenti Poetovio (Ptuj) légióostáborából a Dunához Nyugat-Pannónián át vezető út katonai megszállása ekkor történt meg. A legio XV. Apollinaris egységét a délnyugat-pannóniai Emonából (Ljubljana) ekkor helyezték át Carnuntumba (Bad Deutsch-Altenburg),¹⁰⁽³⁷⁾ ugyanekkor ²⁵⁰jött létre egy auxiliáris tábor Borbolyán (Walbersdorf, Burgenland).¹¹⁽³⁸⁾ Ekkor került sor a legkorábbi római telep alapítására Scarbantiában (Sopron) is: Tiberius császár ide veteránokat telepített le, akiből szükség esetén színén fel lehetett állítani egy kiegészítő katonai alakulatot.¹²⁽³⁹⁾ A szakonyi tábor létesítése és az ala I Pannoniorum megjelenése nyilvánvalóan ezekkel az eseményekkel függ össze. A szakonyi helyőrség fő feladata, hogy az ún. borostyánkő-utat biztosítsa, amely Poetovioból Szombathely és Sopron érintésével Carnuntumba vezetett. Néhány évtized elteltével azonban az ilyen típusú kisebb belső-pannóniai helyőrségek feleslegessé váltak, és

a szakonyi helyőrséget is a dunaparti Arrabonába helyezték át.

1965. XIX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Helytörténeti adattár / Kelényi Ferenc: „Soproni újdonságok” az Életképek 1847-es évfolyamában (II. rész)

Kelényi Ferenc: „Soproni újdonságok” az Életképek 1847-es évfolyamában (II. rész)

Az *előző részben* számos konkrét adattal mutattunk rá *Tormának*, az *Életképek* soproni tudósítójának társadalmi megújírást sürgető demokratikus felfogására, s mindjárt hozzátehetjük: soproni kortársai közül akkor még szinte *egyedül* vívja harcát hírlapi tudósításaiban a társadalmi bajok okainak feltárása, e „kétarcú” város nemzeti öntudatának ébresztgetése érdekében. Mivel pedig írásai az országszerte olvasott *Életképekben* jelennek meg, a „Soproni újdonságok” hírei is gazdagítják az országos méretű reformkori harcok fegyvertárát, önvizsgálatra, eszmélésre serkentenek.

1847. április 17-én kelt tudósításában dagályosan hömpölygő, barokkos pompájú mondatokban, lelkes lokálpatriótaként vázolja a soproni tavasz szépségeit. Megelevenedik, ébred a tavaszi táj, és a Sopron környéki erdőkben, dombokon cserkésző kirándulót szinte elkápráztatja a sok-sok szépség, az igazi „szellemi gyönyör.” *Torma* sem tudja egy darabig kivonni magát e „*tavaszi varázslat*” hatása alól, de aztán észreveszi a lábainál hemzseggő férgeket, s ez a látvány „*az emberiség férgeit*” juttatja eszébe.

Az „*avar tömkelegében elsiklott kígyó*” annak az embertípusnak utálatos képét idézi föl benne, „*ki orozva löki fulánkját a’ megtévedt kebelbe, hogy maga cifra bőrbe öltözve gögösködhessék az elnyomottak felett.*”

A „*nyomoru bogárká*”-t hálójába kerítő *pók* az *uzsorásnak* arra a típusára emlékezteti, „*ki hivatala pajzsa alatt gyanulatlanul lesi meg az ifju gondatlanságot, hogy álarczos készsége menthetlen örvénybe sodorhassa a’ családok boldogságát; midőn ő a’ zsákmány kéjeiben háborítatlanul éli napjait.*”

A *szűnyog* láttán azoknak a „*kapakerülő kontárok*”-nak képe villan fel előtte, „*kik művészi siralmaikkal zsebünkől kiorozzák a’ szükkölködőt illető falatot,*” a *tücsök* meg („*czirpelő*”-nek mondja) – *Torma* szerint – hasonmása annak a *tivornyázó* fiatalnak, „*ki elfecsérelvén javait, vénségére a’ morzsaszedő hangyánál kopogtatand alamizsnáért.*”

A „*nyálkás csiga... torzképe azon pártembernek, ki nagyotigérő szavai mellett nyomorú önérdkeit feledni soha nem bírja.*”

A „*növénypusztító hernyócsoport*” a „*hálátlan vendégeket*” juttatja eszébe, a „*czifra pillangó*” meg az „*üres fejű uracsok*”-ra emlékezteti, „*kik erényszédítésnél egyébhez nem ügyesek.*”

Végül a találó, de nem éppen hízelgő hasonlatok sorát ezzel zárja le: „*S ti gebbeszkedő silány embercsék, ime rokonotok a’ sárosagyú béka, rutságában úgy püffeszkedik, mintha csak lélekszegénységteket örökléné.*” Majd hozzáfűzi: még számos hasonlatot tudna felsorolni, de nem teszi, mert „*bizonyos tekintélyek hallgatni tiltanak, mivel felfödözendő hasonlataink szembeszökőleg hűk lehetnének.*”

Valóban „hű” ez a képsorozat, amelynek apró mozaikjain *Torma* egy pusztulásra **251**érett társadalom torz

figuráit vonultatja föl.

Ezt a tudósítását egyébként „*egy pályatárs*”-ához intézett figyelmeztetéssel fejezi be: a vérbeli újságíróban meg kell lennie annak a képességnek, hogy különbséget tudjon tenni bizonyos „*természetességek*” és „*természetlenségek*” között. Az utóbbira mindjárt két példát is említ: nem helyesli a családi élet intim titkainak hírlapi szellőztetését, majd megrója a soproni dobost, mivel németül hirdeti a „*tudósítványokat*.”¹⁽⁴⁰⁾

Fabricius Endrének, a városi tanács nesztorának, „*minden korszerű javítás buzgó apostolának*” halálhírével találkozunk az *Életképek* 1847. április 24-i soproni tudósításában. *Febriciusnak* valóban már fiatal kora óta fontos közéleti szerepe volt Sopronban. Több cikluson át képviselte a várost az országgyűlésben, s a Városi Levéltár iratanyagának tanúsága szerint szinte valamennyi kulturális és jótékony célú egyesületben számottevő, gyakran kezdeményező szerepet vitt. *Torma* is nagy tisztelője volt az elhunytak. Részletesen leírja az április 11-i temetést, s megemlíti, hogy ez alkalommal szerepelt először a nyilvánosság előtt a város 12–14 főből álló „*polgári őrhada*” (!) új egyenruhájában:²⁽⁴¹⁾ zöld forgós fekete csákóban, aranyzsinóros kék atillában „*s veres francia szabásu nadrág*”-ban.

Ugyanebben a tudósításban méltatlankodva számol be arról, hogy a városi tanács az elhunyt nádor életnagyságú portréját nem *Barabással* akarja megfesteni, „*mert az általa festetett Széchenyi István arczképét nem találják eléggé élethűnek*,” már meg is szavaztak a mű elkészítésére 200 arany tiszteletdíjat a Bécsben élő „*művész-hazánkfiá*”-nak, *Borsosnak*. Pedig *Torma* többre tartja *Barabás* művészetét, s azt hiszem, az idő az ő értékelését igazolta.³⁽⁴²⁾

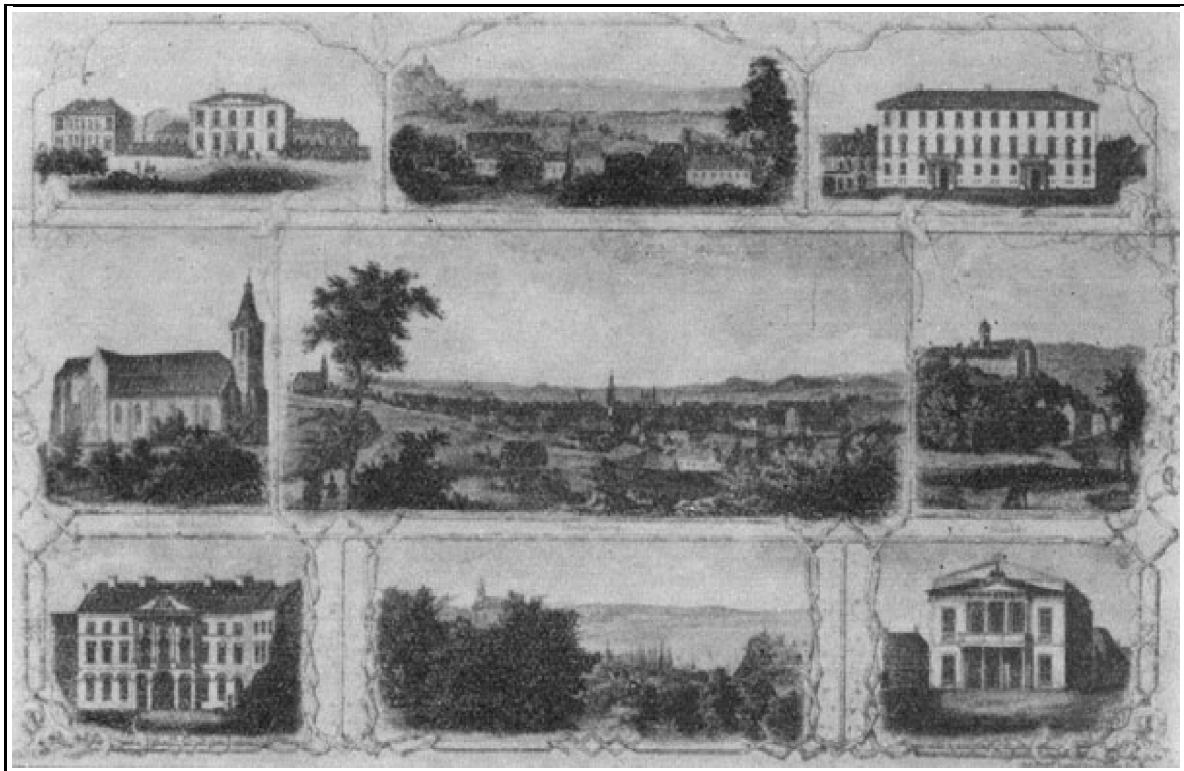
Az akkori *magyar postának* is kijut a humorral kevert gúnyos megjegyzésekből. Elmondja a tudósító, hogy nemrégiben a londoni City-ből *10 nap alatt* megkapta *ifj. Szabó Pál* „*Vallomás*”-ának egy példányát, ugyanakkor egy somogyi barátjának a levele csak 2–3 hét alatt ért Sopronba, „*alaklmasint a' Balatonon veszélyesb 's huzamosb, mint a' csatornán, a' közlekedés.*”

A színházi újdonságokból megtudjuk, hogy „*Bécs külvárosává magasztaltatott városunk*” színpadján rövidesen „*Baufeld, Birchpfeiffer, Nestroy, Halm 's több illy ihletett tollu költész teremtményei*”-t láthatja a soproni közönség. A *magyar színházi és zenei élményre szomjas tudósítót* az sem hatja meg, hogy nemsokára még „*a' nassau herczeg zongorásza*” is szerencsétlen szereplésével Sopront. Itt is – miként már korábban – maró gúnyral ostromozza a *német művészet parlagiasságát* s még inkább a kifecamodott ízlésű közönséget, mely nem tud különbséget tenni „*a' vitzek gyártulajdonosának*” előadása, „*a' győri barna fiuk zenéje*” és az *igazi művészet* között.

A XIX. század történetének kutatói gyakran találkoznak a levéltárakban olyan iratokkal, amelyek arra utalnak: milyen nagyfokú idegenkedés mutatkozott ebben a korban a *statisztikai adatszolgáltatás* igényével szemben. *Torma* 1847. május 1-én kelt tudósítása hírt ad arról, hogy az alispán – a természetbarátok augusztusi kongresszusát „*érdekesebbé teendő*” – statisztikai adatgyűjtésre kérte föl a megye szolgabíráit. „*A' derék megbizottak legtöbbször buzgón járandott el e' hasznos ügyben, ha tudatlanság, vagy idétlenség, olly akadályokat nem gördít elibök, minőkről nem is álmodának.*”

Kiderült, hogy a megye nagybirtokosai egyszerűen megtagadták az adatszolgáltatást, „*nehogy adókulcsul szolgáljanak* ²⁵²*egykoron*”, sőt több helyen „*a' köznépet*” is az adatok megtagadására bujtogatták. A tudósító felháborodva „*özönviz előtti csodák*”-nak, „*kitömní valók*”-nak bélyegzi őket. A nehezen begyűjtött adatokból – azok „*értékére*” utalva – az alábbi izelítőt adja:

Egy falusi jegyző az egyik kérdésre így válaszolt: „Ezen bölcs kérdésre a’ felelet tudatlan.” Más valaki erre a kérdésre: „A’ bárányoknál hány pcent a’ születés és halálozás?” – így felelt: „A’ bárány születik öt percz, ’s meghal egy nap alatt.”

Soproni és környékbeli részletek. 1855 körül (Reschka acélmetszete): A Déli pályaudvar, Balf, a Széchenyi palota, Szt. Mihály templom, Sopron látképe, Bánfalva, a megyeháza, Fertőboz, a színház

A magyarosodási hullám elterjedését vizsgálva, *Torma* elégedetten nyugtázza, hogy Esterházy herceg uradalmaiban a gazdasági ügyintézés iddigi német-latin keveréknyelve helyébe a magyar lép, s a főntebb már említett „*polgári magyar őrhad is nemzeti parancsóra intézendi fordulatait.*” Ugyanakkor bosszankodik azon, hogy a király születésnapja alkalmával rendezett bálon – a francia és német táncok mellett – csak a mulatság végén, „*néhány fiatal kértére, rendkívülig*” táncoltak mindössze egy csárdást.

A város csinosodásáról 3 apró hírt is közöl az *Életképeknek* ebben a számában. Megtudjuk, hogy 1847 nyarán restaurálják „*a’ megyeház előtti szent képet*”,⁴⁽⁴³⁾ a vasúti pályaudvarhoz „*kioszkkal ellátott gyönyörű kertecskét varázsoltak, melly a’ vendéglővel és kávéházzal együtt, még e’ nyáron a’ közönség élvezetül megnyittatik;*” rendbehozzák ezenkívül a vasúttal szembeni „*neuhoffi kert*”-et, mégpedig „*csinos angol izlés szerint.*”⁵⁽⁴⁴⁾

Társadalmi kérdéseket feszeget, illetőleg társadalmi szokásokat állít pellengérré 1847. május 15-én kelt tudósításában. Fiatal kora ellenére öreges dohogással beszél a „*felfordult világ*”-ról, az ifjúság furcsa új úri hóbortjairól: az „*arszlánok*” már nem a bakon ülnek, ²⁵³hanem áttértek a lovaglásra. Helyüket a bakon az „*amazonok*” foglalták el. Ízlése tiltakozik ezellen, mert mint gúnyosan mondja: „*Melly kecsesen illik, a’ főző kanáltól divatosan iszonyodó kacsókba az a’ zsiros fékszar! ’s milly bájosan suhog, a’*

regényforgató ujjak között, az a' hájas ostor!"

Egy mondatával odasuhint a „kávéházi zug *politicusok*”-nak is: leleplezi szófecsérlő álhazafiságukat, majd a nyomor vámszedőinek egy korai kísérletét írja le. Utal az előző évi katasztrófálisan rossz termésre s arra, hogy az uzorás gabonakereskedők egyike miként próbált tőkét kovácsolni a szükségből: „*A' heti vásárra siető természetűket az uton elfogdozá, lefoglalván jó drágán a' beszállítandó gabonát, hogy ekként a' nagy keresletben 20 ftra rugtathassa pozsonyi mérejét az életnek, dusan ellátott magtárából egy kis g' schäftet remélvén.*” Helyesli, hogy a rendőrség ébersége időben véget vetett ezeknek az üzemeknek.

Semmi új sincs a nap alatt! A mai serdülő ifjúság magatartása miatt vészharangot kongatók, túlzottan pesszimista hangot hallatók figyelmébe ajánljuk *Torma*-nak ezeket az ötnegyed évszázada az akkori rendőrkapitányhoz intézett sorait:

„Parancsolja meg rendőreinek, ne sajnálják azon 10–12 éves tacskóknak szájukba verni a' szivart, mellyel utca hosszat boszontják az embert, kinek lelke borul el, ha ilyen miatt, olly haszontalan vézna ivadékokat lát maga körül lézengeni, minőkké e' dohány-szopó gyerkőczék válandók. A' lány szivü mamácskák haragudának talán, – de a rendőrség a' majom-szeretetet kegyelni nem köteles.”

Az 1847. május 22-én kelt tudósításban *Torma* helyteleníti a *Soproni Vasúttársaságnak* „*a' gloggnitzival tett forgalmi szerződés*”-ét, mert mint mondja: „*e' szerződésből hasznot bizonynyal nem mi huzunk.*” A *Soproni Vasúttársaság* eladósodásának veszélyére hívja fel a figyelmet, mert szerinte a tervezés során nem jártak el kellő körültekintéssel, szinte pocskolták a pénzt a szakszerűtlenül, helytelen nyomvonalon vezetett vasútra. Példaként említi a „*nagy-martonyi óriás utihidazatot,⁶⁽⁴⁵⁾ melly száz 's néhány ölnyi hosszúságban 60–70 lányira emelkedve, közel millioba került.*” Rendkívül költségesnek bizonyult a „*hegymetszés*” is, mert „*a' fölbugyanó vizektől maig sem mentesitethetett, 's naponkénti beomlásokkal emészti a' munkát.*” *Torma* szerint „*ezt mind elkerülheték, ha pár dobásnyival odább vitetik a' vonal.*”

254A német színészettel szembeni, már korábbról ismert állásfoglalása fejeződik ki híradásában, midőn valósággal fellélegezve közli, hogy a német színészek bezárták évadjukat, és egy táncos bohózzal, majd plakátokon is, végre búcsút vettek városunktól.

Úgy látszik, útjaink karbantartása egy évszázaddal ezelőtt is nagy gond lehetett. Erről tanúskodik *Torma* alábbi tréfás-gúnyos beszámolója:

„Nem régiben ismerőseim egyike meglátogatván, alig győzé dicsérni a' városi határutaknak készítési módját, miszerint az arra hordott macskafejnyi sima kövek olly farkasi étvágyat gerjesztenek, hogy lehetetlen a' helybeli vendéglőknek nem örvideniök, – és ki ép taggal városunkba érkezett, nem könnyen hagyja el falainkat, illően tartván a' nyakszegő távazástól. Lám, mennyi előre látó bölcsesség rejlik az utakban! ki hitte volna, hogy még ez is a' város kézzelfogható hasznára intéztetett! Ezt nevezem aztán én körültekintésnek!”

Az apróbb hírek között helyesléssel ír arról, hogy a városi tanács a vásárok alkalmával ellenőrizteti a rőföket és a mérlegeket. Hiányolja azonban, hogy nem ütnek kellő szigorral a körmükre a hamisan mérő mészárosoknak.

Itt emlékezik meg arról is, hogy a természetvizsgálók augusztusi kongresszusára a rendező bizottság szép emlékérmét veret.⁷⁽⁴⁶⁾

Az 1847-es tudósgyűlés emlékérmé.
(Steinacker Károly tervezete alapján Böhm I. D. véste)

Két kulturális hírrel zárja le ezt a tudósítását. Örömmel újságolja, hogy az *Életképek* szerkesztője, „szeretve tisztelt Frankenburg ur... legközelebb körünkben időzött, meglátogatván ifjusága kegyelt helyeit, meg néhányat őszinte tisztelői közül.” Igen kellemesnek mondja Torma ezt a váratlan találkozást.

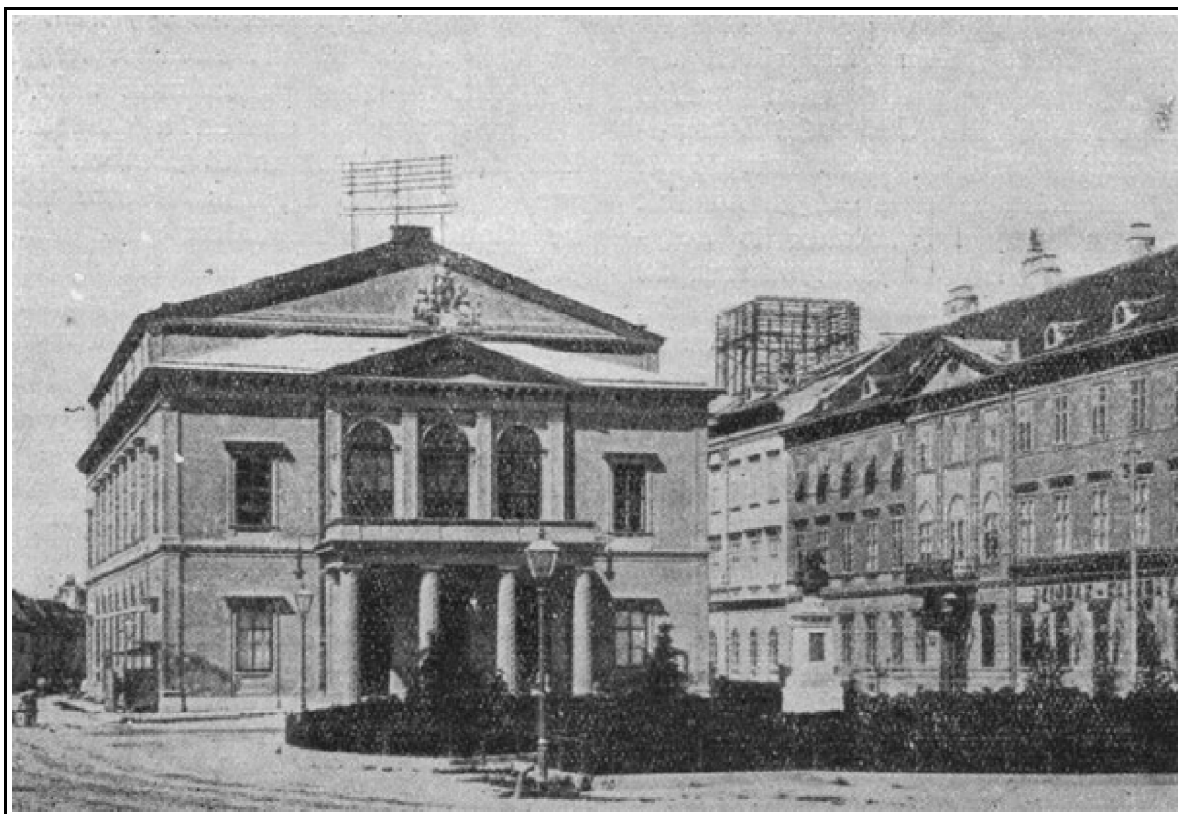
Hangsúlyozza nézeteinek azonosságát a kiváló irodalmi szervezővel, akivel hosszasan elbeszélgetett a város életéről. Eszmecserejük közben ismételt szó esett a város és megye ama „*retrográd elemei*”-ről, „*szívélyes embercsék*”-ről, akik – mint mondja – „*legalább Kamcsatkáig üznének, ha rajtuk állana.*”

Ugyancsak örvendetes eseményként említi és igen részletesen írja le a *líceumi Magyar Társaság* áldozócsütörtökön, *Tatay István* tanár elnöklétével megtartott „*örömnünnep*”-ét.⁸⁽⁴⁷⁾ Az ősi iskola „*szónoktermé*”-ben rendezték meg az ünnepélyt; a zöldfüzérés falakat „*jelesb szónokaink, és koszorus költőink, úgy egyéb innepelt művészeink arczképei*” díszítették.

Bevezető számként *Kölcsey* Himnuszát énekelte az ifjúsági énekkar *Kluge Samu* vezényletével. *Kölcsey* fenségesen szép verssorai – *Erkel Ferenc*nek az óda mondanivalójához igazodó kitűnő megzenésítésében – 1844. július 2-án csendültek fel először a pesti Nemzeti Színházban. A soproni líceum Magyar Társasága, ime, nem egészen 3 évvel a mű első bemutatása után, már felismerte annak igazi értékét, és korai soproni előadásával hozzájárult népszerűsítéséhez, ahhoz, hogy később nemzeti fohászunkká váljék.

Érdekes, hogy *Torma* csak azokat a szereplőket említi név szerint, akiknek az előadása megnyerte tetszését. A megnyitó beszédet elmondó ifjú nem tartozott ezek közé, a neve tehát nem szerepel a tudósításban. A „*Melly célra tört a' társaság most lefolyó 57-ik évében?*” címmel elhangzott bevezető szerint „*munkásság, ész- és szív-képzés volt a' hármias cél.*” *Torma* hiányolja, hogy a célok között nem szerepel nyomatékosan a „*tökéletesülés a' magyar nyelvben,*” holott szerinte ez feltétele az „*ész- és szív-képzés*”-nek. Egyébként is alaposan lepocskondiázza a megnyitó beszédet, mely „*agyba vert magyarságu és darabos előadásu volt; szellemére nézve pedig, majd tulságosan szerény, majd szánandólag fenhéjázó.*” – „*Törjete nagyra, dicsőre, barátaim, de ne hirdessétek fölfont szemölddel, mert üres dicsekvéssé törpül* 255*az egész pedig az ifjat a' szerénység különösen diszesiti ám!*” – figyelmeztet.

Nem sokra értékeli a *Vérterv* című ballada előadását s az azt követő *Viharkori képzet* (a „*képzet*” szót *Torma* „*képzelet*”-re javítja) és *Balaton táján* címmel elhangzott felolvasásokat sem. Igen megdicséri viszont *Stainlein Ottót*, aki *Csak az igazság avatottja lehet valódiilag szabad* című dolgozatának felolvasásával aratott megérdemelt sikert.^{8/a(48)} Miként *Torma* mondja: „*Meglepő azon érettség, azon szabatos gondolatmenet, azon férfias higgadság, melly az értekezést jellemzé.*”

Az 1841-ben felavatott színház. (Rupprecht M. felvétele 1895 körül)

Pákh Károly a nádor halálára szerzett költeményével szerepelt. A tudósító szerint a szavalatok közül ez volt a legértékesebb: „*A' mű bokros jelességeit a' megrázó előadás csak emelé.*” A *legszebb gyöngy* című költeményt szavalta egy meg nem nevezett ifjú – „*elég hangosan.*”

Nem közli a műsorban következő énekszámnak sem a szerzőjét, sem a szereplőit. *Czupra Endre* Garay *Koniját* szavalta „*sok hévvel és átgondoltan, de igen is színésziessen.*”

Minden bizonnyal bízhatunk *Torma* irodalmi ízlésében, értékelő képességében, mert a legelismerőbb jelzöt *Petőfi* költeménye mellett szerepelteti: „*Petőfynek gyönyörű »csárda romjait« velünk egy derék német fiu, Zundel Károly, örvendetes sikerrel ismerteté meg.*”

Kaján Ábel⁹⁽⁴⁹⁾ *Csont, a kóbor színész* című paródiájával *Badácsy Pál* jól megnevetette a közönséget. Sikere volt. *Stettner Tamás*nak is, aki Garay *Obsitosának* előadásával „*könyüded vidorságban tartá*” mindvégig a hallgatóságot. Kevésbé sikerültnek tartja a tudósító Eötvös *Búcsújának* és Vörösmarty *Szózatának* előadását, melyet zárószámként adtak elő.

Tudósításának befejező részében összegezve ²⁵⁶megállapítja: az előző évihez képest határozottan szembetűnő az ifjúság fejlődése. Kifogásként említi azonban, hogy a szavalóknál bizonyos modorosság figyelhető meg. Sűrűn jelentkezik az álpátosz és az éneklő hangnemet, melyről okvetlenül le kell szokniok a diákoknak. Azt ajánlja: forgasson az ifjúság „*szavalásról értekező*” műveket.

Befejezésül a líceumi *Magyar Társaság* előadása iránti érdeklődésről ezt jegyzi meg: „*Közönség, kivált a'*

hölgyvilágból, szép számmal jelentek meg, mi a' soproni szép nemnek csak dicséretére válik. Nagyaink közül egy sem alázta meg magát.”

Az 1847. június 12-én kelt rövid tudósításban *Torma* szellemesen tréfás hangnemben beszél a *Deákkúti Vármegyéről*. Azzal vezeti be mondanivalóját: bizony sokan nem ismerik eléggé hazánk földrajzát, a könyvek, iskolák is helytelenül tanítják, hogy országunknak 52 megyéje van a „*partiumokkal együtt*”, holott valójában 53 megyét kell számolnunk. Ez az 53. megye „*fekszik a' város közel erdejében »Kuti vármegyének« hivatván.*” Mindjárt megmagyarázza a „vármegye” eredetét is: „*Nevét azon forrástól kölcsönzé, mellynek kőhomlokzatán e' fülsértő vers sántikál: »Magyar kut. Légy forrása soká ártatlan örömmek.«.*” Tréfásan írja le e „vármegye” éghajlatát, növény- és állatvilágát, majd megjegyzi: a helybeli tanulóifjúság itt szokta rendezni táncmulatságait, – „*ha a' pártoskodás megengedné.*” Aztán a tréfás hangnemből hirtelen gúnyosra vált át, midőn a „vármegye” szervezeti felépítését ismertetve arról beszél, hogy – mint minden megyében – itt is van tisztújítás, de a jogegyenlőség csak „*a' választási szavazásig tart, a' választhatási képesség illetve a' zseb- és fensőbb osztályzatu aristokrátiát.*”

Tormának az Életképekben megjelent utolsó, 1847. június 23-án kelt tudósítása a szokottnál is élesebb, merészebb hangnemű. Szinte felháborodva, alig fékezett dühvel számol be arról, hogy a „*Havy és Szabó igazgatása alatt külföldre utazó dalnoktársaság*”¹⁰⁽⁵⁰⁾ négy egymást követő előadása iránt milyen nagyfokú érdektelenség mutatkozott Sopronban. Mint mondja: a „*kunstsinnige*”-nek tartott soproni közönség távolmaradása miatt szinte kongott a színház az ürességtől. Az eset kapcsán ezt a véleményt alakítja ki a város vezető társadalmi rétegeiről: „*Nem is lehet máskép! mert páholyos nagyjainkat egyedül a' nemet bohócoknak nagylelkű kiteleltetésére kötelezi a' divat; pénzaristokrátiánk pedig sokkal világpolgáribb, semhogy a' szükkörű hazafiság magas számvetésében csak töredékiül is jelentkezhetnék; rajtuk váltói nyelvükön kívüül egyéb alig fog: következőleg nem csoda, ha üzérkedés nélküli előadást kegyelmes figyelmökre nem méltatának vala.*”

Torma szerint ezeken a dalesteken a közönségnek igazi műélvezetben volt része, éljenzés és újrzás követte a felejthetetlenül szép népdalok előadását. Csupán a táncosokkal nem volt megelégedve, mert szerinte „*Fitos és partnernője*” a csárdás előadásában „*ficzamos valami*”-t nyújtott, „*nem tudván felfogni a' nép jellemét, melly e' tagjátékban is tükröződik.*” Különösen szép volt a búcsúelőadás, melyen *Rothmayer Irma* fiatal zongoraművésznő aratott megérdemelt sikert.

Ismeretes, hogy a *Petőfi* verseit lelkesen népszerűsítő *Életképek* állandó harcban állt a főnemesség ízlésének kielégítésére szánt divatlappal, a *Honderüvel*, mely – többek közt – helyet adott a költőt „pórias”-sággal vádoló hírhedt *Nádaskay*-kritikának is.

Az *Életképeknek* ebben a számában *Torma* erősen túlfűtött nacionalizmusával megyénk ekkor már „*világhirre vergődött*” halhatatlan zeneművészáének, *Liszt Ferencnek* az említésével próbál borsot törni az ellenlábás lap szerkesztőségének orra alá. A *Honderü* ugyanis nem sokkal azelőtt közölte *Lisztnek* egy állítólagos nyilatkozatát, amely szerint 1847 augusztusában leteendő táblabírói esküjét *magyar nyelven* szándékozik elmondani. „*Reméljük, ő lovagiasan beváltandja szavát*” – jegyzi meg a tudósító, s még hozzáfűzi hitetlenkedő iróniával: ²⁵⁷„*Ezért a' kíváncsiság majd megepeszt bennünket!*”

Két derűs téma következik ezután. Az első a természetvizsgálók augusztusi kongresszusával kapcsolatos: „*Természetvizsgáló vendégeinknek olly élvezetes foglalatosságot is szándékozunk nyújtani, minővel még tudtunkkal sehutt nem bizattanak meg. És ez szépeink bemutatása leend, – mert megyénk külön vidékeiről a' népnek leányait, számra mindünnen nyolcztat bocsátunk szemle alá, és pedig műértők választása*

szerint, hogy a' fajbéli különösségeket párhuzamítva, itéletet mondjanak az illetők: hol? minő faj? és miképen? tenyészik legszebben: egy uttal fajaink értelmi erejét és hajlamát is mérlegezhetik 's mi fő, a' viselet festői csoportozatában gyönyörködhetnek.”

A másik híradás ugyancsak a természetvizsgálókkal kapcsolatos. Figyelmezteti *Torma* a kongresszusra Győr felől érkezőket, ne sajnálják a fáradságot, hogy Csornán megtekintsék „*Leska urnak világképét, minélfogva napunk szinte saját körében forog, közvetve meg a föld e' körül (nem hosszudad, hanem tökélyes körben) – közvetlenül pedig azon erőpont körül, melly egyszermind a' napé. A' tudomány valódi barátja e' látogatást el nem mulaszthatja, legalább meggyőződhetik arról, hogy tán nincs minden ugy, mint ő gondolá. A' hirlapilag is elhintett sok balítéletből pedig, mellyet e' gép ellen szórtak, szinte kijózanodhatik.*”

A kulturális élet hírei közt olvashatjuk, hogy „*egy irodalmi hintós ur... a' grófi czim biztositéka reményében*” nemrég 20 forintos előfizetéseket gyűjtött Sopronban, egy „*bizonyos helyirati, Isten tudja, hol? megjelenendő művére.*” *Torma* elégedetten állapítja meg, hogy csak a sznókok, az arisztokráciához szívesen dörgölődző polgárság városzerte ismert alakjai „*mentek lépre*”. A rendőrség beavatkozását sürgetve tesz említést egy kuruzslóról, aki viszont a szegényebb néprétegek körében ajánlja prospektusán csodaszereit „*fogbajok, szeplők, vastag nyakak ellen.*”

Az idei, 1965-ös, sokat kárhoztatott nyárelő időjárásához lehetett hasonló az 1847-es is, mert *Torma* utolsó soraként ezt olvashatjuk az *Életképek* „Soproni újdonságai”-ban: „*Időjárásunk olly gonosz, hogy a' nyár szégyenére téli öltözékben kell járnunk.*”

Frankenburgot 1847 tavaszán udvari tolmáccsá nevezték ki; július 1-től az *Életképek* szerkesztését *Jókai Mórnak* adta át. Ettől kezdve – miként már a bevezetőben is utaltam rá – nem találkozunk többé a lapban *Torma* „Soproni újdonság”-aival. *Frankenburg* útja Bécsbe vitt, a „*Torma*” írói álnevet viselő *Atády Ignácé* meg Nagyváradra, ahová ügyésszé nevezték ki. Ettől kezdve majdnem egy éven át szinte hiába keresünk a korabeli lapokban soproni vonatkozású híreket. Csak a dicsőséges 1848-as események ösztönző hatására ragad tollat néhány lelkes városi polgár, hogy beszámoljon a „nagy idők” soproni visszhangjáról. Erről szól majd következő írásom.

1965. XIX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Helytörténeti adattár / Hajnóczi Dániel 1739 évi városleírása Sopronról I. rész

Hajnóczi Dániel 1739 évi városleírása Sopronról I. rész

Kivonatolta és latinból fordította Waigand József, jegyzetekkel ellátta Csatkai Endre

Hajnóczi Dániel (1690–1747) Sopron egyik legkiválóbb humanistája volt a XVIII. század első felében. A Trencsén megyei Vágbesztercén született, gimnáziumi tanulmányait Sopronban végezte, és ettől kezdve szívében is „soproni”-vá lett. Miután Wittenbergben befejezte egyetemi tanulmányait, visszatért Sopronba és életének egész hátralévő részében mint pedagógus működött: az evangélikus gimnáziumnak volt tanára, majd konrektora és végül rektora. Kiváló szónokképpen ismerték, kora Cicerójaként emlegették.

Tudományos érdemeiért beválasztották a jénai Tudós Társaságba. Pedagógiai munkásságának gyümölcse volt a gimnázium új tanterve, amely még halála után is csaknem fél évszázadon fennmaradt.¹⁽⁵¹⁾

258Soproni városismertetése az *Iter Neosoliense* (besztercebányai utazás) címet viseli. 1739-ben írta klasszikusan szép latin nyelven, de meglepő módon ez a munka mindeddig szinte elfeledetten lappangott, nyomtatásban nem jelent meg, csak kéziratos másolatok készültek róla. Kettőről van tudomásunk, az egyik a Széchényi Könyvtár kéziratában van, a másik példány Jankovich Miklós levéltári kutató családi tulajdonában. Egyes részeit Payr Sándor szokta műveiben idézni.

A munka háttere a következő. A soproni evangélikusoknak két lelkésze volt ebben az időben: Serpilius és Pilgram; ez utóbbi 1739-ben meghalt. Helyébe a konvent Ertel (más írásmód szerint Örtel) János Gottfriedet, a besztercebányai németajkú hívek lelkészét és későbbi neves orientálistát (+1757) választotta meg, ki is a választást elfogadta. Sopronból háromtagú küldöttség utazott kocsin Besztercsbányára, hogy Ertelt és családját magával hozza; a küldöttséget maga Hajnóczy vezette. Ez az utazás, beleszámítva a közel egy hetes besztercebányai tartózkodást, a visszafelé úton három kocsival megrakodva, három hétig tartott és nagyon nehéz körülmények közt ment végbe. Ez évben ti. a déli végeken pestis támadt, és ezért a legszigorúbb óvintézkedéseket léptettek életbe Minden megye és város határán, főleg pedig a dunai átkelőknél egészségügyi biztosok őrködtek. Az utasoknak minden helyről, ahol délben vagy éjjelre megálltak, pecsétes igazoló írást kellett hozniok, máskülönben 42 napos vesztegzár fenyegette őket. Mindenféle rémhírek keringtek, hogy a közeli helységekben már felütötte a fejét a pestis, és ezért az ellenőrzés szigorú volt és nehézkes. Ennek az utazásnak sokszor izgalmas, sokszor humoros, de mindvégig lebilincselő élményei tarkítják az *Iter Neosolienset*. Maga az útleírás naplószerű és hiteles. Valóságáról maga Ertel is tanúságot tett 1747-ben Hajnóczy felett tartott gyászbeszédében, amelyet Jénában nyomtattak ki ugyanabban az évben ezzel a címmel: „Die wohl und mit Ruhm vor Gott abgelegte Rechnung eines zur Ruhe gehenden Schul Mannes ...Daniel Hajnóczy, der Evangelicheen Schulen in Oedenburg wohlemeritirten Rectoris... in einer Christlichen Leichenpredigt vorgestellt.”

Az útirajz mégis csak keret. Ugyanis azon a címen, hogy Ertelnek a hazafelé való úton Sopronról, leendő munkaterületéről beszélnek, az író felhasználja az alkalmat, hogy részletes leírást adjon Sopron fekvéséről, várfalairól, utcáiról, épületeiről, malmairól, a mezőgazdaság minden alakulásáról, majd a város történetéről a szerző koráig. Hogy a sok adat ne legyen fárasztó, időről időre megszakítják és tarkítják az úti élmények a közbeeső városok leírásától (Győr, Komárom, Tata), egészen a fogadók kosztjáig és népszokások megtárgyalásáig.

Külalak szerint Hajnóczy a kor gyakori irodalmi szokásának megfelelően párbeszédés formát követ.²⁽⁵²⁾ Magát Kojó álnéven szerepelteti, és szerepel egy Bifanes nevű ifjú, aki tőle visszatérte után útvjáról kérdezősködik. E kérdések néha naivak, néha kötekedők; nem tartoznak a tárgy lényegéhez, ezért a bemutatott szemelvényekben ezeket kihagytuk és a szöveget folyamatosan közöltük. Hely szűke miatt csak azokból a fejezetekből mutatunk be részleteket, amelyek Sopron történetére és XVIII. század eleji állapotára vonatkoznak. A régi evangélikus templomot³⁽⁵³⁾ így írja le:

Itt van a lelkészek otthona és a közkönyvtár.⁴⁽⁵⁴⁾ Ez az épület oly szorosan simul az imaházhoz, hogy mindkét lelkésznek a saját lakásából az imaházba saját bejárata van, ott pedig elkülönített helye, ahol családjával együtt kényelmesen részt vehet az istentiszteleten, amikor nem soros a szolgálatban. Serpilius tiszteles az épület elülső részében lakik. Az épület hátsó fele, mely semmivel sem rosszabb az elülsőnél az új lelkész lakása lesz. Bár innen nem láthatja az utcát, viszont láthatja az udvart, amelyen keresztül a hívek a templomba **259**jönnek; a városfalon át vágott ablakból pedig szép kilátás nyílik a külvárosra, a völgyre és

a Bécsújhelyre vivő útra. A ház háromszoros bolthajtással épült, hogy tűz ellen biztosítva legyen. A szent épület és a városfal közt elterülő részen kertecske van szőlővel, törpe gyümölcsfákkal és változatos növényzettel, melynek magasabb, szépen művelt részét látni lehet az épületből, viszont onnan áttekinthető az egész imaház. Felüdíti az embert ez a látvány.

Ekkor megkérdezte Ertel, vajon Sopron hegyes-völgyes vidéken fekszik-e? És hogy az imaház a belvárosban van-e? Azt feleltük, hogy a város teljesen völgyben fekszik, melynek keleti oldala Magyarország, nyugati oldala pedig Ausztria felé tekint. Csupán az egyik külváros húzódik fel részben domboldalra. Két kapuja van Sopronnak, melyek közül az egyik a Pozsonyból érkezőket, a másik a bécsieket fogadja.⁵⁽⁵⁵⁾ A környék viszont mindenütt dombos, tele szőlőkkel, gesztenyével és más gyümölcsfákkal. Ami az imaházat illeti, az Lipót császár kegyelméből az „erődítmény”-ben⁶⁽⁵⁶⁾ van. Az erődítmény szó hallatára felvetődik a kérdés, hogy vajon a belváros fedí-e ezt a fogalmat, alkalmas-e katonai védelemre? Azt felelték, erődítmény ugyan, de nem oly értelemben, ahogy ma értik, ti. ma is képes volna kiállni az ostromot és kivédeni az ágyúgolyók pusztítását. Háromszoros fal övezi a várost és várárok, mely széles és mély, éppenséggel meg lehetne tölteni vízzel, ha a szükség úgy kívánná, és így lehetséges volna, hogy a polgárok az ellenség támadásának fegyveresen ellenálljanak. Vannak továbbá a várfalon kiemelkedő bástyák, kisebb-nagyobb ágyúkkal ellátva, melyek a falat az ellenséggel szemben védelmeznék. A belső várfal a legmagasabb, kőből készült időálló mű, a többi alacsonyabb. A külvárost egyszerű fal veszi körül; keskeny és alacsony, valamint egy árok, mely azonban csak úgy tudná valamelyest faltartóztatni az ellenség rohamát, ha előbb kitisztítanák és helyreállítanák.⁷⁽⁵⁷⁾

Gimnáziumunk felől is érdeklődött új lelkésziünk, hol fekszik milyen tanulmányi rend szerint működik. Azt a feleletet nyerte: a déli külvárosban fekszik, az ev. temető mellett.⁸⁽⁵⁸⁾ Hat osztályra tagozódik, amelyek közül az elsőt Deak János rektor tanítja 1712 óta; a másodikat Hajnóczy 1718 óta; a harmadikat Zámbo János 1733 óta; a negyediket Kozáry Mihály 1709 óta, az ötödiket Horváth Balázs 1728 óta; az utolsót pedig Bauhoffer Nándor és Kleblatel Egyed, kik mindketten a német, illetőleg a latin nyelv kezdőfokú oktatását látják el. Két ev. temető van itt: az egyik a városfalon belül, a másik azon kívül a földeken, és kerítés övezi.⁹⁽⁵⁹⁾ Így egyikből a másikba a városfalon tört kapunyíláson lehet átjutni. A külsőt az előkelőbbek kriptái és sírfeliratai díszítik. A temetés közönségéhez itt beszédet szoktak intézni.

Sopronnak hét katolikus temploma van. Első a Szent Mihály bazilika a várostól északra, a hasonló nevű kapunál, ahonnan Pozsony felé nyílik az út. A dombos külvárosban fekszik, és mindenfelől ²⁶⁰fal övezi. III. Frigyes császár alapította, mint Bombardus közli topográfijának 81. oldalán. A templom kórusa Mátyás király halálának évéből 1490-ből származik, ki a várost a szent koronának 1463-ban szerezte vissza. Volt azonban itt már egy templom Mátyás és III. Frigyes előtt is szent Mihály arkangyal tiszteletére, ami bebizonyított tény. Ugyanis Zsigmond korában, 1391-ben, vagyis már egy évszázaddal előbb egy vizsálról tudunk a városi vezetőség és egy Csepregi János nevű pap között, a „soproni szent Mihály arkangyal parochiális templomának plébániájáról, illetve templomigazgatóságáról”, midőn ez megüresedett Miklós pap halálával. Az említett pap Mária királynő engedélyével a városi tanács akarata ellenére akarta elfoglalni a templomot. A vitában a tanács győzött, felterjesztve az ügyet a királyi tárnokmesterhez, Miklóshoz, Kanizsai János fiához, ahol is bebizonyította, hogy kiváltságai és szabadságjogai alapján őrá tartozik megválasztani a plébánosokat. Ezt a kegyúri jogot nálunk még ma is tartják.¹⁰⁽⁶⁰⁾ Az épület teteje már a mi korunkban égett le, annak a tűzvésznek következtében, mely a szomszédos Wieden utcában keletkezett. Leégett annak ellenére, hogy cserép fedte. Kevésen múlt, hogy a toronyban az ércharangok meg nem olvadtak és az áttüzesedett boltívek be nem szakadtak a rájuk hulló emelet tüzes zsarátnokainak súlyától.¹¹⁽⁶¹⁾ A templomban látható síremlékek közül csak kettőt említettek; Darabos Lászlót, ki

1585-ben halt meg 31 éves korában, valamint Artner Farkasét, aki császári udvarnok, Sopron tanácsosa, bírása és polgármestere volt és 1633-ban halt meg.[12\(62\)](#)

Ez a tűzvész 1728-ban pusztított. Nemcsak az egész Wieden égett le, de a Szt. Mihály utcának legnagyobb része is.[13\(63\)](#) A templomban a bejáratot és a kórust a tűz megkímélte. Persze igaz, hogy amit a helyéről el lehetett mozdítani, azt kimentették. A tető most már helyre van állítva, ahogyan volt, és az újjáépítés éve is fel van tüntetve a templomon: 1732. A helyreállításakor a tornyot mésszel borították be. Így most sokkal messzebről látható. Látni lehet a tó túlsó, mosoni oldaláról is; sőt amikor az innen több mint három mérföldnyire levő pörgölényi[14\(64\)](#) Kogelra felmentem, nemcsak a tavat, de ezt a tornyot is világosan ki tudtam venni.[15\(65\)](#) Nem tagadható: a bemeszelés nem szép. Az ilyesmi falusi szokás, nem városhoz illő. Amellett ez a rácsapott mész úgysem tartós, az eső előbb-utóbb lemossa, a tornyot pedig elcsúfítja.

Második helyen említtem a Szt. György templomot, a hasonló nevű utcában, az erőd falain belül, a keleti oldalon. Itt a lelképásztori munkát a Jézustársaság atyái látják el, kik a szomszédos épületben laknak.[16\(66\)](#) Azt lehetne hinni, hogy ez a templom újabb alapítású, és tán ez a 200 évnél is fiatalabb rend építette; ugyanis az ő jelvényeik láthatók a tornyon és másutt is, de nem így van. Ez a templom, bár kisebb a Szt. Mihály bazilikánál, mégis annál régibb, és a magyarság lelki gondozását szolgálta.[17\(67\)](#) A tornyot viszont, mely most a templom díszé, a városfalba van beépítve és fémlemezekkel borítva, húsz évvel ezelőtt [261](#)építették az említett rend atyái. Ugyanakkor lebontották a régi tornyot, amely csak fából volt. Magában a templomban számos, a honért érdemeket szerzett ember síremléke látható, köztük elsősorban Lackner Kristófé, ezé a békés munkában és harcban egyaránt kiváló férfiúé, aki 1571-ben született és 1631-ben halt meg. A szomszédos épületek, ahol most a szerzetesek laknak, magánosok birtokában voltak.[18\(68\)](#) Így az az épület is, amelyen a külvárosi oldal felől nézve ezt a feliratot olvashatjuk:

Hic est convictus, datur hic victus et

ictus

Ictus, ut ingenium, corpora victus alit. (azaz: ez a konvictus, itt élelmet és verést osztanak; a veréssel erősítik a szellemet, az élelemmel a testet). Maga a Jézusaársaság száz évvel ezelőtt jött Sopronba, 1637-ben[19\(69\)](#) a külvárosban, 1674-ben pedig a belvárosban települtek le. A házakat és javadalmakat Draskovics György győri püspök adományozta nekik.

Ugyanebből a korból származik a Mária mennybevitelének temploma is, amelyet most a ferences atyák gondoznak. Nemcsak falai, de tornya is régiségét hirdeti alapkövétől csúcsáig. Egyszerű, de erős alkotás, ahogyan régenté építettek. A régiek ugyanis, ha valamely épületet emeltek, nemcsak arra ügyeltek, hogy külsőleg szép legyen, hanem azt is nézték, hogy erős és időtálló legyen. E templom egyébként arról is híres, hogy királyokat és királynékat koronáztak meg benne.[20\(70\)](#)

Negyediknek említhetjük a Szentlélek templomot, mely egyúttal a városi plébánia a szegényház mellett a Szt. Mihály Templom felé vivő, kővel borított úton.[21\(71\)](#) Kőből épített tornya alacsony, de arányban áll magával a szűk kis templommal.

Az ötödik ennél is kisebb és Szt. Erzsébet tiszteletére van szentelve a kórháznál.[22\(72\)](#) A hatodik a Keresztelő Szt. János templom, a Sandgrube nevű, kiterjedtebb városrészben[23\(73\)](#), nem messze az Ausztria felé nyíló városkaputól. Hetedik a domonkosoké, akik már a mi századunk elején jöttek Sopronba.[24\(74\)](#) Templomuk a város déli részén áll és egy tömböt alkot iskolánkkal és temetőkkel. Ez a legújabb alapítás 1720-ból. Szép épület, de még befejezetlen, a tornyok felső része még hiányzik.[25\(75\)](#) A mondottakból az is

kitűnik, hány szerzetesi közösség él Sopronban. Ezek szerint tehát elmondhatjuk, hogy ugyanannyi római katolikus templom van Sopronban, mint ahány ága van a Nilus deltájának, vagy ahány kapuja Thébának. Egyébként ez az utóbbi megjegyzés annyiban is áll, mert tényleg éppen annyi kapuja van Sopronnak is, mint volt Thébának: azaz hét. Ha ugyanis nem számítjuk azt a kis kaput, amelyen át csak gyalogosok mehetnek át a külvárosba, a várárok fölé épített, oszlopokon nyugvó kőhídon [262](#)keresztül²⁶⁽⁷⁶⁾, a belvárosnak két kapuja van. Az egyiket úgy hívják Vorder Thor (azaz Előkapu), a másikat Hinder Thor (azaz Hátsó kapu). Ezeken kívül öt kapuja van a külvárosnak. Az első a Wiener-oder Windmühl Thor, ahonnan Bécs felé visz az út. A második a Sankt Michael Thor Pozsony irányában, a harmadik a Schlipper Thor, nem tudom, miért;²⁷⁽⁷⁷⁾ a negyedik a Magyar kapu, közel a hasonló nevű dombhoz, melyet régente Lénárt dombnak (Leonhardsberg) hívtak és amelyet a németek Potschy-Tornak hívtak, és valószínűleg Bocskay rohamától nyerte elnevezését. Ez dél felé, Magyarország irányába néz.²⁸⁽⁷⁸⁾ Az ötödik a Neustift-Thor, amelyet Wandorff-i kapunak is neveztek, a mellette elterülő Bánfalváról.

Ami egyébként a templomokat illeti, tulajdonképpen még több is van, mint ahányat felsoroltunk, mert ide lehetne még számítani a magyar templomot is a Szt. Mihály bazilika területén belül. Dehát ott ma már nem tartanak istentiszteletet. Egyébként akkor még egy kilencediket is számítanunk lehetne a mészárosok templomát, ha már a romokat is felsoroljuk. Ez ugyanott fekszik, a temető északi részén.²⁹⁽⁷⁹⁾

Egykor sokkal több templom volt, Sopronban, mint ahányat ma láttunk, de ezek még azelőtt voltak, mielőtt Szulejmán török szultán Bécs ellen vonult. Az Ausztria felé felvonuló ellenségtől való félelmükben a mieink, hogy megtarthassák a király iránti hűséget, lerombolták az összes külvárosi épületet, sem magánházat, sem templomot nem kíméltek, nehogy az ellenség beszállásolhassa magát. A külvárosokat ti. akkor még jóformán semmiféle fal nem övezte. Emlékszem: azt mondták, hogy egy Szt. Margitnak szentelt templom állt azon a téren, ahol most a piac van; volt egy Szt. Lénárd templom a hasonló nevű dombon és egy Szt. Sebestyén templom a halastó mellett. A többit nem említem.³⁰⁽⁸⁰⁾ A Szt. Mihály templom esetében kevésen múlt, hogy ezt is nem tették egyenlővé a földdel, minthogy a belvárostól távolabb fekszik, vagy legalább is, hogy nem bontották le a tetejét és védőbástyaként nem használták fel, ágyút helyezve el az ormán. Ha mégis megkegyelmezték neki, nem azon múlt, hogy a hely szentségét nézték volna (erre nem voltak tekintettel), azért sem mintha nem lett volna rá idejük: azért hagyták meg, mert úgy vélték, a bazilikát övező fal elég magas és erős, hogy ellenállhat az ellenség rohamának. Így azután csak őrséget helyeztek el benne. Az események végül is úgy alakultak, hogy Sopront elkerülte a vész.³¹⁽⁸¹⁾ Fent a Szt. Mihály templom tornyán két körerkély van, feljebb egy kisebb, alatta egy nagyobb. Hasonlót láthatunk a ferencesek templomán is. Nem kétséges, hogy rendeltetésük háborús célt szolgált, megfigyelni az ellenség hadmozdulatait. De emellett díszére válnak e tornyoknak.

Többen is készítettek már ábrázolásokat a városról. Több érmen is látható képe, főleg azokon, amelyeket 1625-ben vertek III. Ferdinánd tiszteletére és emlékére, [263](#)akit itt koronáztak királlyá. Találhatunk róla egy metszetet Kreckwitz György művében, a Felső és Alsó Magyarország leírásában (Hungariae superioris et inferioris descripti (a 484. lapon). Valamennyi közt azonban a legjobban sikerült Suttinger Dániel, őfelsége katonai mérnöké, amelyet 1681-ben készített a soproni országgyűlés és koronázás alkalmából. Ezt a rajzát, amelyet nagy alakban igen gondosan készített, Sopron város tanácsának és polgárságának ajánlotta.³²⁽⁸²⁾

Amikor Ertel a város fekvéséről és kiterjedéséről érdeklődött, nem volt nehéz felelnünk. A város, mint tudjuk, belvárosra és a külső városra oszlik. A belvárosban ismét két kört különböztethetünk meg: egy külsőt, mely a várfalhoz épült, és egy belsőt, mely utóbbit a közepén szeli ketté a Neu Gasse. A külső körben magánépületeken kívül több középületet is találunk. Itt van a városháza, a Szt. György templom a

jezsuiták kollégiumával. Itt áll az ev. imaház és itt van a szálló, amelyben téli szállást kapnak a katonatisztek és örök.³³⁽⁸³⁾ Előtte áll a Szentháromság-szobor, igen finom munka, melyet Lipót császár állíttatott.³⁴⁽⁸⁴⁾ Ugyanebben a rendben a polgárokon kívül palotái vannak itt Esterházy hercegnek, Csáky grófnak, Preysing tábornoknak, Festetics Kristófnak, Schilson bárónak, Baumgarten bárónak, Wentessen úrnak és másoknak.³⁵⁽⁸⁵⁾ A külső kör ékessége a két torony is, azon kívül, mely a jezsuitáké. Az egyik magasabb az Előkapu felett, szép formájú, kerek alakú. Tetejét Lipót császár adományából besztercebányai vörösréz-lemezekkel borították.³⁶⁽⁸⁶⁾ A másik torony a Hátsókapunál kisebb, tetejét fehér ólommal övezett bádoglemezek borítják.

A belvárosnak ezt a külső körzetét kellemessé teszi, hogy csaknem minden háznak van hátul kertje, vagy a városfalon belül vagy azon kívül. Éppen ez okból csaknem minden épület felől hátsó kijáratot törtek a városfalon keresztül, hogy ezen át kijuthassanak a kertjükbe és azt művelhessék, levegőzhessenek, sütkérezhessenek és egyáltalában, hogy több fényhez jussanak ezeken a hátsó ajtókon keresztül.³⁷⁽⁸⁷⁾

A belváros belső körzetében találjuk a ferencesek templomát és kolostorát, a fegyvertárat, valamint a következő házakat: az Eggenberg hercegeket, a Széchenyi grófét, Bartalotti grófét, Lassberg grófét, Mandorff bárót, Löffelholtz, Wimmer és mások épületét.³⁸⁽⁸⁸⁾

Az egész belváros árnyoldala, hogy nagyon szűkek benne az utcák, nincs folyóvíze, mely eltisztítaná a piszkot, meg azután a mészárszékek, amelyeknek igazán megfelelőbb helyük lenne a külvárosban.³⁹⁽⁸⁹⁾ De hát azt mondhatnád, hogy a mészárszékek kívül vannak, nemcsak a belső, de a külső várfalon is túl. A malmok közt a Schlipper-kapu mögött. Ez ²⁶⁴annyiban igaz, hogy a marhákat ott kívül vágják le.⁴⁰⁽⁹⁰⁾ De magát a húst azután a városban tagolják fel, itt mérik ki, éppen ott, ahol a legelőkelőbb paloták állnak.

Ertel azon csodálkozott legjobban, hogy nincs városunknak folyóvíze. De hiszen két patakunk is van, melyek malmokat is hajtanak! Tíz malmot is lehetne felsorolni a város felett és alatt, amelyeknek kerekeit ez a víz hajtja. A cserzők, tímárok, festők műhelyeit is ez a víz látja el. Még halastavat is alkotnak. A város körüli árkot is öntözi ez a víz, és ha a szükség úgy kívánná, meg is lehetne tölteni azokat.⁴¹⁽⁹¹⁾ Kő- és fahidak visznek át e patakokon. És néhanapján nem duzzadnak-e meg annyira, hogy még emberek és állatok is belefulladásnak, és elöntik a borpincéket is? Sőt nem egyszer az egész belváros is szinte úszik a vízben, főleg az Új utca.

Mindez igaz. Mi azonban egyelőre a belvárosról beszélünk és nem a külvárosokról és azokról a vizekről, amelyek forrásokból erednek, nem pedig zivatarok nyomán keletkezett áradásokról. Azok a patakocskák is, amelyek Bánfalva és Ágfalva községekből idehordják a vizet, bizony nem egyszer annyira víztelenek és kiszáradtak, hogy még a fecske is alig talál bennük magának elegendő vizet. Halastó van ugyan több is, de nincs bennük egy fia hal sem. Mesterséges víztárlók ezek, nem haltenyésztési célból, hanem, hogy tűzvészek esetére legyen víz készenlétben.⁴²⁽⁹²⁾ A malmok kerekei is mennyiszor állanak, mert nincs vízüik! Úgy-e hányszor kell elmenniük az embereknek, hogy gabonájukat örölhessék a Lajta mentén épült malmokba? Amikor szóba kerültek a halastavak. Ertel azonnal érdeklődött, sok-e bennük a hal, és milyen fajták találhatóak, mert szenvedélyes horgász. Erre azt mondtuk, hogy a soproniak ha horgászni akarnak, nem a halastóhoz mennek, hanem a halpiacra és ott horgásznak arany- és ezüst horgokkal a feltalálható kevés és drága dunai, balatoni, rábai vagy lajtai halakra. Ertel nevetett halastavainkon és kérdezte, vajon van-e horgászási lehetőség a Fertő tóban? Mikor aztán megtudta, hogy abban sincs hal, nagyon bűnnek érezte a fejét, hogy a halban bő Garam folyótól most ehhez az üres halott tóhoz visz az útja. Kérdezte, mi lehet az oka annak, hogy a Fertőben nincs hal. Ennek magyarázata az, hogy a tó talaja sziksóval telített, a halak viszont az édesvizet kedvelik. Ami viszont a város vízellátását illeti, megnyugtattuk, hogy nagyon

sok kút van, amelynek tiszta és jóízű a vizük. Jóformán nincs is ház, amelyikben ne volna kút.

Érdeklődött, van-e szökőkút a városban. Megmondtuk, hogy nincs, mivelhogy a várost alacsonyabb dombok övezik csak. Legalábbis a természet nem hozott létre ilyen forrást. Mintegy 20 évvel ezelőtt megpróbálták mesterséges szökőkútát létesíteni. A piactéren ma is láthatók ennek a próbálkozásnak emlékei. Rengeteg pénzt emésztett fel, de végül is eredménytelen maradt. A bánfalvi forrásból, amelyet Deákkútnak neveznek, vízvezetékét létesítettek a városba. Nem tudom a mesteremberek voltak-e hozzá nem értők, vagy a természet mostohasága okozta-e, de annyi biztos, hogy semmire sem jutottak. Ez az ún. szökőkút és a vízgyűjtőmedencéje mindig kiapadt.[43\(93\)](#)

265Szóljunk most a külvárosokról is! Mint tudjuk, a város minden oldalán vannak külvárosok, amelyek teljesen körülölelik. Legrégibb a keleti és északi külváros, kivéve a távolabbi utcáikat a kapuk tájékán. A város északon meghajlott, tojásdad alakjának megfelelően először egy sor egészen egyszerű házat látunk. Innen azután minden irányban utcák és utak ágaznak el, csak dél felé nem.[44\(94\)](#)

A keleti oldalon négy vendégfogadót találunk: az Arany angyalhoz, Fehér lóhoz, a Vörös ökörhöz és az Arany szarvashoz.[45\(95\)](#) Mindegyik tágas helyen fekszik az országút mentén. Az árkok oldalán találjuk az iparosok műhelyeit és a kereskedők sátraikat. Itt a gyümölcs piac, és itt tartják a heti- és évi vásárokat. Innen egy kis utca visz a Magyar kapuhoz.[46\(96\)](#), melyet népiesen Potshcy-Thornak hívnak.

Nem említettem még a Balfi (Schlipper Gasse) utcát, mert ennek kapuja, igaz, hogy keleti irányú, de az utca maga észak felé mutat. A piactérről egy kis hídon át jutunk a szegényházhoz.[47\(97\)](#) Innen jobbkéz felé két utca van: a Schlipper utca és a Halász utca. Balkéz felől viszont az országúton haladva két másik utcába lehet eljutni: a Rózsa utcába és a Szt. János templom utcájába.[48\(98\)](#) Ha a Szentlélek templomnál jobbfelé fordulunk, a Szt. Mihály utcába, a Wiedenbe és a Fövényverem utcába jutunk[49\(99\)](#); mindhárom a Szt. Mihály bazilika halmán fekszik. Magának a piactérnek ezt a részét lehetne zöldségpiacnak, fapiacnak, halpiacnak, kenyérpiacnak vagy húspiacnak nevezni. Mert a többi kereskedők és fűszerezek áruin kívül itt mindezeket szintén meg lehet venni.

Itt kell még szólni a szélmalomról elnevezett utcáról, mely a hasonló nevű kapuhoz visz.[50\(100\)](#) Ezt a kaput másként Bécsi kapunak is nevezik.

A legnagyobb külváros tehát az északi. Itt tíz utca van, sőt több is, ha mindazokat az utcácskéket is hozzászámítjuk, amelyeknek külön neveket adtak. A felsoroltakon kívül ugyanis még a következő mellékutcákat említhetjük: Rückherzu (Rückthor, Végfordulat), Pflaster, bey Eysernen Thor, Bey Steinthor.[51\(101\)](#) Van a piacnak is egy külön része, amelyet az itteni mesteremberekről Kovács utcának hívnak.[52\(102\)](#)

Az Ausztria felé néző nyugati külváros annál a kapunál kezdődik, amelyet Kőkapunak neveznek a piacnál és a Bánfalva felé néző kapunál végződik.[53\(103\)](#) A várfal mellett egyszerű épületek sora húzódik, amelyet ma Ógabona térnek **266**neveznek. Ehhez kapcsolódik a lövölde.[54\(104\)](#) Innen két utca indul ki: az Újteleki utca és a Hátsó utca. Déli irányban viszont semmi sincs azon az egy soron kívül, amelyet hosszúsága miatt Hosszú sornak (Langer Zeil) neveznek és az említett Újteleki (Bánfalvi) kaputól a Pócsi kapuig terjed. Nincs semmi, mivel a domonkosok rendházáról és templomáról, valamint az ev. temetőről és gimnáziumról, amelyek már a külső várfalat érintik, előbb szoltunk.

Hadd említsem még városunk néhány kellemes oldalát. Így nemes szőlőnk, mely lombjaival és fürtjeivel a szomszédos halmokat borítja, díszíti és gazdagítja. Gyümölcsfáinkat, amelyek nemcsak a szőlők közt

állnak, de bent az épületek udvarán is megtalálhatók és dús termést hoznak.⁵⁵⁽¹⁰⁵⁾ Említhetném gesztenyeerdőinket is. Halld csak, mennyire igaz az, amit egy pozsonyi költőnk a Herman-féle esküvő alkalmával mindenféle szépet mondott és énekelt városunkról: „Urbs est Hungariae tersis exulta colonis /Sempronium Austriacis in finibus, ante paludem/ Pisonis, a priscis olim constructa stb. Magyarul: Magyarország városa ez, melyet egykor gondos települők fejlesztettek: Sopron, Ausztria határán, a Fertő közelében. A régi rómaiak alapították, gazdag a földje, sok az állata és főleg kitűnő a bora. Ceres indáinak, Bacchusnak, a szőlők alapítójának birodalma ez, ahonnan messze földre viszik a nemes italt. Piacán sziléziaiak, morvák, lengyelek találkoznak. Aki fázik, itt felmelegedhetik, és aki akarja, elolthatja szomját.

Beszélhetnék itt Sopron növényvilágáról is, melynek szépségébe öltöznek mezeink. Vannak különlegességek is, melyeket a kívülállók megcsodálnak, számukra pedig a természet ajándékai, holott se nem művelik, se nem gyomlálják őket, mivel az emberek többsége nem ért a botanikához és megszokta, hogy tömegesen teremnek és amiatt nem is becsülik. Kár, hogy Clusius, aki a XVII. század elején Pannóniát végigkutatva, bár a környéken is utazott, de éppen errefelé nem vette útját.⁵⁶⁽¹⁰⁶⁾ Más orvos sem vette magának a fáradságot, hogy felfedezze a Sopron-környéki növények gyógyászati hasznát és felhívja erre mások figyelmét. Reméljük, hogy most mégis majd híre támad a soproni növényvilágnak, hála a kiváló Löw Károly Frigyes orvos gyűjtésének, amelyet a közel jövőben szándékozik megjelentetni.⁵⁷⁽¹⁰⁷⁾ Ez a mű a honnak is becsületére válik majd, öneki pedig még inkább, és az utódok javát szolgálja.

Ne hallgassunk a vadászat istennőjének, Dianának szent berkeiről sem! Bőségesen akadnak madarak, amelyeket lőni lehet: sok rigófajta, vadgalamb, császárfajd, nagyobb és mezei foglyok, vadkacsák; ²⁶⁷lehet vadászni nyúlra, fácánra, vaddisznóra, szarvasra, amelyek az ausztriai erdőkből tévednek ide át. Sokféle gomba terem az erdőben, legkiválóbbak köztük a szarvasgombák.

Említhetném a város szépségei közt a nagyszerű épületeket meg a hársfasort, amelyet gonddal ültettek a belváros köré a várárok vonulata mentén, kedves látványként a sétálóknak és felüdülésként nyári időben.⁵⁸⁽¹⁰⁸⁾ Említhetném Balf fürdőt, amelynek vize kénes és szikós,⁵⁹⁽¹⁰⁹⁾ és még sok hasonlót. Felemlíthetnők a rákosi termálvizeket is, amelyeknek egészen csodás hatását hirdeti Furlani János András orvosdoktor.⁶⁰⁽¹¹⁰⁾

(Folytatjuk)

1965. XIX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Helytörténeti adattár / Fried István: Kortársak a soproni, Sopron megyei ipari létesítményekről

Fried István: Kortársak a soproni, Sopron megyei ipari létesítményekről

1836-ban lelkesen számol be egy utazó arról, amit Sopronban lát: beszél a cukorfinomítóról, a gőzfürdő építéséről, a szép sétaterről, az újonnan épített járdákról, a város festői környékéről, így summázva a látottakat: Sopron hat év óta feltűnően „csinosul”.¹⁽¹¹¹⁾ A Széchenyi István példáján lelkesülő város és megye igyekezett méltó lenni kiváló fiához, az újságok megemlékeznek arról, hogy Sopron díszpolgárává választotta a „legnagyobb magyart”, s közlik a város levelét is: „*Méltóságod fáradozásaitól... a nemzeti ipar közvetlen gyarapodását remélheti*”.²⁽¹¹²⁾ E közvetlen gyarapításból Sopron is kivette a maga részét. Itt létesült az első magyar gőzmalom. „*Gőzmalmok építtetése... valóságos jótétemény*”³⁽¹¹³⁾ – jegyzi meg a korabeli hírlapíró, s valóban, a szinte kizárólagosan mezőgazdasági jellegű országban fontos szerep jut a

gabona korszerűbb feldolgozását biztosító gőzmalmoknak.

A „*Kémlő*” nevű lap több tudósításában foglalkozik a soproni gőzmalommal. Az első cikkben⁴⁽¹¹⁴⁾ szemrehányást olvashatunk, hogy ezt a nevezetes eseményt a bécsi lapok alapján kell ismertetniük. Rupprecht úr igazgatja az új létesítményt – folytatja a beszámoló –, mely „bir nyolc lőerővel s két kerékkel”, de van még egy pótkereke is. A cikket szerencsésen egészíti ki s helyesbíti egy érdeklődő tudósítása. Budáról keltezi levelét az ismeretlen szerző, de cikkéből kiviláglik, mások által meggyőződött mindenről, bár nem járt Sopronban, figyelmesen megvizsgálta a soproni gőzmalom működésének rendszerét.⁵⁽¹¹⁵⁾

„Tisztelt Szerkesztő úr!⁶⁽¹¹⁶⁾ Osztakozván tisztelt szerkesztő urnak azon panaszában, hogy a sopronyi gőzmalomvállalatról a társaság felállása után nyolc hónappal és pedig külföldi ujságból kéntelen tudósítását venni, addig is, mig tisztelt szerkesztő ur felszólítására hivatalos tudósítás érkezend, egy a hely színén volt vallomása után e következőkkel szolgálhatok:

A gőzmalomra öt esztendőrei szabadíték egy Sopronyban lakozó németalföldi születésü (mint mondják) szeszégető által eszközöltetett ki, és szerződés mellett Rupprecht urnak, a sopronyi cukorrafinéria birtokosának adatott által, ki részvények utján alapította a malmot a fördőházzal egyetemben. Áll pedig a malom a város falaitól nem messze azon út mellett, mely a vasut felállítás után, minthogy Sopronyból a brenbergi kőszénbányába vezet, nevezetes szerepet fog játszani. Az erőműhöz és fördőhöz szükséges viz három közönséges kutból nyeretik, s ezek talán a vállalat terjedése után artézi kutakkal fognak felváltatni. A gépely, értesítóm szerint, nem 9, ²⁶⁸hanem 16 lőerővel bir s nem 2, hanem 4 kereket hajt. A fördő, mely egy ezen célra ujlag elrendelt emeletes házból alakult, kocsiut által választatik (!) el a malomtól, s már ennek felállítása előtt használtatott a viznek külön melegítésével; most pedig a viz az erőműről lehulló gőz által melegítettik. Ezen gőz a föld s illetőleg az ut alatt vezetetik át. A fördő csinosan és célszerűen rendeltetett el, az első emeletben réz s föld szint fakádakkal, egy angol modorban ültetett kertecskével. A részvényeknek 25 proventuma is alig kivántatott meg e kettős vállalat építésére”. A cikk után a szerkesztő hírül adja, hogy e vállalat német nyelvű alapszabályát is megküldték, talán sor kerülhet annak közlésére. A lap azonban nem közölte az alapszabályt.⁷⁽¹¹⁷⁾

Az egykori gőzfürdő

Jelentékeny hírre tett szert az eszterházi répacukorgyár is. Az ipari-mezőgazdasági fejlődés lázában élő korszak lapjai erről a létesítményről is tudósítanak. A Társalkodó cikkírója⁸⁽¹¹⁸⁾ talán kis túlzással állapítja meg, hogy minden eddigi hasonló gyárat felülmúl ez, melynek Pfisterer János az igazgatója. Leírja a közlő, milyen is ez a gyár. A földszinten „van a répa-raktár; mellette a mosó-terem; tovább az erőműgépely, mely az épületen küli vizet, kutból csőkbe, egyszersmind a répaeszelőt is hajtja. Következnek a tisztázó, párologtató, szűrő és süritő termek szinte földszint. Első emeletben vagyon a reszelő, ²⁶⁹három kettős sajtóval v. préssel; szárító és cukor-teremek...”

Nem kis izgalmat váltanak ki a vasúti hálózat megteremtését célzó törekvések: „A Sinnai vasut novellirozása, mely által Bécs, Baden, Neustadt, Sopronnyal és Magyarországgal összekapcsolatik, épen most fejeztetett be” – adja tudtul az újság.

Míg az iparosodás reménnyel tölti el a haza jobb sorsáért küzdő honfiakat, addig a parasztság igen nehéz körülmények között él. Az újságokból tudjuk meg, hogy az 1836-os nyár szárazsága milyen feladatok elé állítja a parasztokat. A széna mázsáenként 2 forinton felül kapható csak, nincs mivel az állatot etetni...⁹⁽¹¹⁹⁾

Az ország fejlődésének, gazdagodásának tervei, Széchenyi elgondolásai élénk visszhangra leltek Sopronban, tanúk a létesítmények. Az újságok ezekről szóló beszámolóit pedig újabb tervekre lelkesítettek.

1965. XIX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Helytörténeti adattár / Brand Imre: Szemészeti adatok Sopron történetében

Brand Imre: Szemészeti adatok Sopron történetében

Sopron város történetében szemészeti vonatkozású emlékeket találni csak egy bizonyos kortól kezdve lehet, éppen úgy, mint ahogy az egész országban sem ismeretesek még a középkorból származó ilyen adatok. A XVII. század elejéig sem a magyar szemorvosi tudományról, sem ezzel a tudományággal foglalkozó orvosokról nem beszélhetünk. Kútforrásaink a XVIII. század elejéig csupán „orvosok”-ról emlékeznek meg, akik az orvostudomány valamennyi ágát művelték. Az orvosi tudomány akkori alacsonyabb fejlettségét véve számba ez könnyen érthető is, noha bizonyára akadt a XVII., sőt a XVI. században is orvos, aki külön tanulmánya tárgyául a szemészetet választotta.

Legrégibb soproni szemészeti vonatkozású emlékek lehet tekinteni azokat a római sírokban talált üvegedénykéket, amelyeket „Tränenkrögchen” – eknek neveztek a megtalálók. Ezeknek a kis edényeknek, miniatűr vázáknek a szerepük vitás. Egyesek szerint az özvegy könnyeit fogta fel bennük a férje temetésekor és a gyász szimbólumának tekintették, mások szerint kozmetikai céljuk volt, és bizonyos ilyen anyagok tárolására használták őket. A soproni Liszt Ferenc Múzeumban és a Zettl-Langer gyűjteményben számos ilyen edényke látható.

A szembetegségek gyógyításával hazánkban a legrégebb korban a táltosok, majd kuruzslók, egyes tudós- vagy javasasszonyok foglalkoztak. A Sopron környéki etnográfiai gyűjtésekből¹⁽¹²⁰⁾ tudjuk, hogy ezek a piros, gyulladt szemet (entsuntni aogn) aludtejvel vagy vizelettel borogatták. A kezet megmosták, rávizeltek és a szemet kitörölték. Egy közmondás szerint azonban a fájós szemre semmi sem jó (niks is kuat fias aognwe). Szembajoknál többféle növényt is használtak.²⁽¹²¹⁾ A szemvidító füvet (aognrost, Euphrasia officinalis) kétféleképpen alkalmazták: vízbe tették és a napra állították, vagy teát főztek belőle, mindkettővel fürdették a beteg szemet. A lándzsás útifű (kschpitsstaweigarich, Plantago lanceolata) főzetéből borogatás készült. Fájós szem esetén karikára vágták a tormát, cernára fűzték és a nyakba akasztották. Ennek a célja nyilván az volt, hogy a torna illó anyagai a szemet ingerelvén, erős könnyezést váltottak ki, amelyről azt hitték, hogy jótékony hatású. Az orvosi fű (aognkraot, khotsnaogn, Veronica opaca) főzetét lehűtötték és csak így volt ajánlatos használni. Az árvácska trafoittichkhaitste, schtiafmiadal, Viola tricolor) teáját szemmosásra jónak tartották. A zöld petrezselymet megmosták és lefekvés előtt vászonfolton a viszkető szemre tették, hogy reggelre rendbejöjjön. Fertőbozon a beteg szem gyógyítására „dobást” alkalmaztak.³⁽¹²²⁾ Ez abban ²⁷⁰állott, hogy miközben 9 széndarabot sorban egymás után a vízbe dobtak, ezt mondták: „Wan nit naini sou ochti, wan nit ochti sou siweni... wan nit oans, sou khoans. Azaz: ha nem kilenc akkor nyolc, ha nem nyolc akkor hét... és így tovább..., ha nem egy akkor egy sem.”

A javasasszonyok számos értelmetlen tanácsuk mellett ugyanakkor a népgyógyászat aránylag értékes elemeit is közvetítették az orvosi gyakorlat számára. A kuruzsló eljárások közé bekerült értékes elemnek tekinthető a gyógyvizek alkalmazása a szembajoknál. 1629-ben Esterházy Miklós egyik levelében⁴⁽¹²³⁾ azt az utasítást adja, hogy kislányának a szemét nagymartoni vízzel mosogassák. Ez nyilván a mai Savanyúkút forrásvíze lehetett, amely akkoriban, 1850-ig, szabadon bugyogott.

A szembajoknál főleg növényi eredetű szereket használtak, amelyekről a XVII. századból fennmaradt Herbariumokból tudjuk, hogy milyen panaszoknál, mit ajánlottak. Ilyen volt pl. Melius-Juhász Péter munkája: „Herbarium az fáknac füveknec nevekről természetekről és hasznairól”, amely 1578-ban Kolozsvárott jelent meg. Ez a füveskönyv országosan ismert volt, és orvosi utasításait nálunk is követték.

Ötvennél több növényt, fűféléket sorol fel, pontosan megjelölve, milyen szembajnál, hogyan kell használni. Így pl. „nemes majoránna, ha megszáritod leveleit, dagadt fájó szömre kötöd, az árpából csinált, darával vagy rozsliszt lángjával, akár buzaliszt tisztája lángjával kötöd a szömre. Szömöt gyógyít, ha mézzel összeveszínárod” stb.

Lényegében a kuruzslás körébe tartozott az egyes főúri hölgyek, papok, szerzetesek, apácák gyógyítói tevékenysége, bár receptjeiket gyakran képzett orvosokkal való levelezés útján vagy pedig könyvekből állították össze.

A XV. és főként a XVI. században hazánkat elárasztották a Balkánról jött okulisták. E vándorszellemű emberek vásárokon, piacokon hirdették magukat, egyszerű sebészmesterséget tanult emberek voltak, és sérvet metszettek, hólyagkövet törtek, sőt hályogot is szúrtak. Ez abban állott, hogy az öregkori szürkehályogban szenvedők látását az akkor divatos műtéttel gyakran visszaadták, persze a szürke lencsét a pupilla mögül helyéről túszerű eszközzel elpiszkálva, letépvé és a szemben hagyva a betegek a későbbi szövődmények miatt elvesztették a látásukat, de akkor az okulista már messze járt, és végül is – a beteg valóban egy ideig – úgy-ahogy – látott. A hatóságok is eltűrték a vásári kuruzslók üzelmeit, sőt még 1755-ben is egészségügyi rendeletben⁵⁽¹²⁴⁾ szabták meg a vásári szemészkedés díjazását. Ilyen okulisták abban a korban már nagy számmal akadtak a magyarok között is, avagy nyugatról jöttek hozzánk.

A soproni diákok közül sokan mentek külföldre orvosi mesterséget tanulni. Soproni születésű orvosunk volt Gensel János Ádám (1677–1720), aki több olasz egyetemen végezte tanulmányait, majd az orvosi tudomány csaknem minden ágában merített tárgyat munkáihoz. Az 1703-ban megjelent „Theses philosophico-medicae” c. könyvében ephemer megfigyeléseket közöl. A 194. észlelete pl. „De prociencia oculi dextri quoad totum”. Egyik cikkében⁶⁽¹²⁵⁾ a nyálaztató gyógyszerek ophthalmiánál észlelt kitérő hatásáról tudósít. Egy 70 éves betege gyakran szenvedett szemgyulladásban, a sok dohányzás visszaadta a látásélességét és 90 éves korában az még jó volt. nyilván a dohányzás élvezete következtében... Gensel kiváló orvosa volt Sopronnak, 53 éves korában halt meg. A mai Lenkey utca azelőtt róla volt elnevezve.

A soproni Loew családnak két tagjáról tudunk,⁷⁽¹²⁶⁾ akik orvosok lettek és a szemészettel is foglalkoztak. Egyikük Loew András volt, aki Sopronban született 1660 körül és meghalt 1710-ben. Az akkori szokás szerint főleg Olasz- és Németországban látogatták az egyetemeket, és a német egyetemek közül is a soproni szálak Göttingenbe, Wittembergbe, de főleg Jénába vezettek. Loew András is Jénában szerezte meg orvosi diplomáját ²⁷¹1682-ben, ezenkívül a bölcséleti tudományok doktora is lett. Még ezt megelőzőleg 1680-ban „De lue venerea” címen kisebb értekezést írt, majd „Dissertatio inaug. de morbo Hungarico” c. dolgozatával doktorált. Úgy látszik a lueses megbetegedéssel foglalkozott, erre utal az első értekezése is és szomorú, hogy külföldön mint „magyar betegséget” emlegették a syphilit. Nem hinném, hogy különösebb honfű büszkeség dugaszthatta Loew András keblét, amikor ezt a címet adta a doktori értekezésének. Több orvosi tárgyú munkát írt még, amelyek közül kettőt, úgy mint a „Duo Hungariae medicorum fontium, quorum alter penes lacum Pisonium in Soproniensi comitatu ad pagum Wolffs succincta descriptio” és „Epistola de morbo complicatissimo” címűt fia adta ki 1730-ban.

Loew András fia Loew (Loevius) Károly Frigyes volt, aki 1699-ben Sopronban született (meghalt 1741-ben), tanulmányait Halleban végezte, majd Jénában fejezte be, és itt is avatták orvosdoktorrá 1721-ben. Tehát apja már nem érte ezt meg. Az apa 50, a fiú 41 éves korban halt meg, az átlagos életkor akkoriban jóval alacsonyabb volt mint most. Ugyancsak iparkodniuk kellett az orvosoknak, ha valamit alkotni is akartak. Frigyes életének javarészét Bécsben töltötte mint gyakorló orvos, és sok előkelő családhoz volt bejáratos. A császári Academia Naturae Curiosorum és a Berlieni Tudományos Akadémia is

tagjává választotta. 1724-ben tagja lett a Leopoldus Carolus Academie der Wissenschaften, cognomine Pittalus és 1728-ban ugyanott adjunktus. A szász-meiningeni uralkodóháznak tanácsosa és udvari orvosa volt. Élete vége felé – 17 évi bécsi tartozkodása után – visszatért szülővárosába, Sopronba, és kedves tudományának a botanikának szentelte idejét. A Templom u. 17. számú (mai ev. paplak, Örtl-alapítványi) ház volt az övé. Gazdag tudományos munkássága túlnyomó részben latin nyelvű, egy rövid tanulmányát a veszedelmes lázbetegségekről németül is megírta. E tárgyközből abban az évben (1730) három latin nyelvű munkája is megjelent. Amint már említettük, apjának a munkáit adta ki és valószínűnek tartjuk, hogy a morbus complicatissimuson azt a súlyos, fertőzőes eredetű, lázas állapotokat értették, amelyek sokféle komplikációval, szövödménnyel jártak, akárcsak régebben az influenza vagy a vírusbetegségek. Az apa volt a nevezetesebb orvos, Frigyes, a fiú nem is mint orvos, hanem munkásságának, életének vége felé mint kiváló, nagynevű botanikus tűnt ki; nevezetesen főleg a Flora Semproniensis c. művével, amelynek megírásában Deccard Kristóf János is közreműködött, és amelyet végül is ennek fia Deccard János Vilmos fejezett be.

De most térjünk vissza az atyához, Loew Andrásához, aki bennünket főleg azért érdekel, mivel nemcsak Sopron városának főorvosa, hanem gyakorló orvos is volt és szemészettel is foglalkozott, sőt szemészeti vonatkozású megfigyeléseket közölte is. Igen figyelemre méltó az „Observationes medicinales” c. műve 158. észlelete: „De excrescentia carnosae in uno et pterygium in altero oculo ex erysipelate faciei”. Ezek az observatiók a mai kazuisztikus tudományos közléseknek felelnek meg. Ebben megfigyelésében az arc orbáncos megbetegedése következtében az egyik szemén keletkezett húsos növedék, a másik szemén létrejött kúszóhártyát írja le Loew András tehát értett a szemészethez és pontosan diagnosztizált kúszóhártyát, tehát nyilván azt is tudta, hogy az akkori gyógyító eljárásoknak megfelelően milyen kezelést kell alkalmazni ennél a megbetegedésnél. Ezt azért is szükséges hangsúlyoznunk, hogy annál jobban kitűnjék, milyen méltatlan meghurcoltatásban volt része Loew András doktornak éppen egy ilyen szembetegségben szenvedő paciensevel kapcsolatosan.

Az erre vonatkozó adatokat Csatkai Endre levéltári⁸⁽¹²⁷⁾ kutatásai nyomán bocsátotta rendelkezésemre, amiért ezúton is köszönetemet fejezem ki neki.

Loew András 1696-ban Dobner János patrícius özvegyének a szembaja miatt a város szájára kerülve, a városi tanácsot arra kérte, hogy az asszonyt hivatalosan hallgassa ki a szembetegségére és a nála alkalmazott kezelésre vonatkozólag. Dobnerné, de főleg az akkori ²⁷²városi helyőrségi vezérkari felcser, névszerint Deiser, diffamáló kifejezést tettek Loewre vonatkozólag, és úgy látszik az a hír járta a városban, hogy elrontotta Dobnerné szemét. A tanács Borsik Mátyás és Dobner Ferdinánd tanácsosokat bízta meg ezzel az ügyel. Dobner, a későbbi neves polgármester, az asszony férjének az unokatestvére volt egyébként. A kihallgatás 1696. január 11-én történt meg és Dobnerné Kampel Anna Mária, 42 éves ezt vallotta a feltett (Loew sugallta) kérdésekre:

1. Loew doktor kezelése alatt a látása megjavult (einen guten Schein), meg tudta különböztetni Loew, továbbá a látogató nők ruhájának a színét.
2. Loew kezelése alatt bizonyos Mosernétől kapott valamiféle folyadékkal naponta háromszor kente a szemét (in die Augen gestrichen).
3. Erről Loew nem tudott, az asszony nem említette ezt neki, viszont Loew kúráját pontosan megtartotta napról napra.
4. Arra a kérdésre, monda-e Loew doktornak, hogy Deiser vezérkari felcser szerint a Loew által előírt

zsiradék használt ugyan, de aztán teljesen el is rontotta a szemét, azt feleli az asszony, hogy ezt nem közölte Loew doktorral. Deiser ugyanis ezt mondta erről az olajról (Oel): „das Fleischfell bey dem Auge mehr naehre, nur solches darvon mehr gewachsen, als das es weggehe”. Azt, hogy teljesen megromlott volna a szeme, azt nem hallotta az asszony Deisertől, de igenis ezt: „dass Ihr H. Loewens Oel mehr Schad als Nuz gewesen, weil es so gar oft gebraucht worden”.

5. Ezeket a dolgokat mások is hallották Deiser látogatása alkalmával.

6. Loew ezeket jelentette ki Dobnerné előtt: „Der S. v. Schurke kennet nicht einmal, was das vor ein Oel sey, das er vorschreibe”, und habe mit anderen groben Schmaeh Worten mehr umb sich geworfen, „dass er vor der Cur zu stehen erwahnet” arra az asszony nem emlékszik. Loew említette, hogy Deisernek a szemébe mondta: „Er halte den vor keinen Ehren Mann, der ihm seine Cur verachte”. Ezt Loew Dobnernénak a Deiserrel való civódás után mondta el.

7. Loew doktor szemorvost (Oculisten) tanácsolt: „Wann wir einen haetten, der das Fleisch-Fell separiren und die Wasser Blaetter vom rechten Auge wegnehmen, so haette Fr. Patientin ihr gutes volliges Aug”.

Hogy ez a processus miként végződött, nem tudjuk, az akkori tanács jegyzőkönyvből nem derül ki. Nem valószínű, hogy Loew doktor hírnevét csorbította volna ennek a paciensnek a vallomása. Sőt inkább a szakmai tudásban való megbízhatóságát helyezi előtérbe és kiemeli azt a tény, hogy orvostikai vétséget követtek el ellene. Dreiser vezérkari felcser ugyanis azt közölte a beteggel a Loew által rendelt szemolajról, hogy az a kúszóhártyát inkább növesztette, nem hogy elmulasztotta volna, és hogy inkább kárára, mintsem hasznára vált a szemének, mivel a szert oly sűrűn használta. Amint az aktából kitűnik, hogy e kijelentések miatt Loew kérdőre vonta Desiert, vita támadt közöttük, amelynek során Loew megmondta Deisernek, hogy nem tartja becsületes embernek, amiért az ő kúráját így lebecsülte. Úgy tűnik, hogy Loew inkább az ügy orvostikai része miatt vitte sérelmét a tanács elé. A civil orvosok és a katona-orvosok között még a múlt században is hiányzott a kollegiális szellem.

Dobnerné szembaja kúszóhártya volt. Ez alatt azt értjük, hogy a szemtekét borító vékony kötőhártya ránó, rákúszik a szemgolyó elülső átlátszó, tiszta falára a szaruhártyára. Amikor e növedék már annyira ráterjedt a szaruhártyára, hogy a pupilla előtti területet is elfedi, akkor a látás elvész. A hártya mai német neve Flügelfell, latinul pterygium (szárny), amely a görög pterüx szóból származik. Kezdeti stádiumban ugyanis a szürkés áttűnő hártya a finom ereivel olyan mint egy rovar hártyás szárnya. Régius neve *Fleischfell*, Loew is így említi, mivel előrehaladottabb és gyulladós állapotában olyan vastag, vörös képletnek tűnik, mintha húsos növedék lenne. A kísérő gyulladás miatt adott és főleg a többféle, sűrűn alkalmazott szerek (Moserné-féle szer) nem voltak közömbösek a szemre és inkább igazgatólag hatottak, ami ismét a hártyának növekedési ingeréül szolgált. Nagyon helyesen állapította meg Loew, hogy egy okulistának szeparálnia kellene a képletet, azaz műtéti [273](#)úton lepraeparálni, elkülöníten, leválasztani a szaruhártyáról.

Valószínűleg hályogja is volt Dobnernénak a jobb szemén, erre vonatkozik Loew doktor azon kijelentése, hogy ha a *Wasser Blaetter*-t el lehetne távolítani, akkor visszanyerné a teljes látását. A szemlencse elszürkülését a régebbi Chirurgiák a szembogár előtti hártyás foltnak tartották, amit idegen nedvesség okoz, amely szembe jut, odaáramlik és annak a nedvessége megalvad. Az ún. Kolozsvári orvosi könyv (XVI. szd.) szerint „a szemnek homálya oly nedvesség, az ki az kerekded hártyához ragad, amely mind az egész szemet betakarja: akin vagyon ez a nyavalya, úgy tetszik neki mintha ...füst és pára által nézne... ez osztán megtörmökdökvén csinálja a hályogot.” A szemnek a könnybeláadásáról szóló fejezete sem a könnyezést,

hanem a hályogot tárgyalja. Beithe azt írja a Füveskönyvében (XVI. szd.) a rebarbaráról; „a szömnnek hályagát, összevegyült folyadékát elüzi, ha vele kened.” Minden valószínűség szerint tehát a Wasserblatt alatt hályogot kell érteni, amelynek műtéti kezelésére valóban okulistára lett volna szükség.

A szemműtétek azonban a XVII. század végén még nagyon ritkán voltak, kivéve a vásári és vándorhályogszűrőkat, akiket már említettünk. Egészen kivételes, ritka jelenség az 1640. év táján a körmöcbányai Hans Schneider nevű okulista, akinek kitűnő műtéti készségéről szóló egyik tanúsítványban⁹⁽¹²⁸⁾ azt mondja a paciens férje: „...meinem Weib, Welches ganzer funff Jahr Star Plind gewesen, ir das linke Auckh wiederumben zurecht gebracht Vnd das Fell an demselbigen geschnittn, also das sie nun mehr an besagten linkchen Auckh (Gott sey lob) wiederumben ganz guet vund woll sehen thuet...”

Sopronban ilyen okulista (vándor) első nyomaira csak egy évszázad múlva, tehát az 1700-as évek vége felé bukkanunk. Erre vonatkozó adatgyűjtésünkről a későbbiekben számolunk be.

1965. XIX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Helytörténeti adattár / Smidt Lajos: Kuruckori igazolási eljárás

Smidt Lajos: Kuruckori igazolási eljárás

Az első dunántúli kuruc hadjárat 1704 tavaszán, a hatalmas kezdeti sikerek után összeomlott Heister generális támadása következtében. Valóban futott, ki merre látott. E azok, akiknek valami részük is volt a kurucok dolgaiban, bújdostak. Lipót császár, a Dunántúl visszaszerzésének örömeire amnesztiát adott még ugyanazon év márciusában. Egyesek azonban ennek ellenére is csak megkésve mertek visszatérni elhagyott javaikhoz.

Az itt közlendő írás azt bizonyítja, hogy a késve visszaérkezettek nem alkalmazták automatikusan az amnesztiát, hanem külön kellett azt kérniök, sőt valamiféle igazolási eljárás is átmentek.

A szereplő Radostich János Sopron–Rábaközben több helyen birtokos saját maga és Káldy rokonsága révén. Bújdosása érthető, hiszen a dunántúli kuruc hadjáratnak éppen a Sopron megyei részlegénél az egyik fővezér Béri Balogh Ádám, ki szintén Káldy rokonság.

Az igazolási eljárást, illetve annak eldöntését, hogy az amnesztia alkalmazható-e vagy sem – úgy tűnik az írásból –, az illetékes megye főszolgabíráira bízta, s ők adtak ki erről tanúsítványt.

Gyűjteményemből íme egy:

Eredeti helyesírással:

„En aláb megh irrt psentibus recognoscalom Hogy Nemzetes es Vitezlő Radostich Janos Ur az el mult utobby Rebellionak alkalmatossaghavall az Kuruchsaghal nem tartot es hogy az egesz Rabőköz megh futamodvan az Nemetek előlly eő kglmeis mas helyre felreveven magat az holis megh betegedvén házahoz hertelen nem gyűhetett az alat az eő kglme hazánál levő bizonyos Samu Sörtes es Sarvas marhait az Győry katonak el hajtottak Jól lehet már akkoron Sub armistitio – lévén az dologh azert nevezet Radostich Janos Uramnak eő kglmetülis kglmes Urunk eő Fölseghe kglmes gratiaja (:mind életének es joszeghanak megh maradásán kglmes Urunk eő Fölseghe hivséghere vizsha térvén:) megh adattatik. Kirúly adom ezen Testimonialis Levelemet kezem irasaval es Szokot pechetem alatt. Actum nagi Vágh Die 29 Octobr 1704

Polány Sigmond Nemes Soprony Varmegienek Rabakőzy egyik Fő szolga Biraja.”

Viasz pecsét.

Mai helyesírással, de a szöveg változtatása nélkül:

Én alább megírt praesentibus recognoscalom¹⁽¹²⁹⁾, hogy nemzetes és vitézlő Radostich János úr az elmúlt utóbbi rebelliónak²⁽¹³⁰⁾ alkalmatosságával az kurucsággal nem tartott, és hogy az egész Rábaköz ²⁷⁴megfutamodván³⁽¹³¹⁾ az németek elől, őkegyelme is más helyre félrevéven⁴⁽¹³²⁾ magát, az hol is megbetegedvén, házához hirtelen⁵⁽¹³³⁾ nem jöhetett; azalatt az őkegyelme házánál lévő bizonyos számú sertést és szarvasmarháit az győri katonák elhajtották, jóllehet már akkor sub armistitio⁶⁽¹³⁴⁾ lévén az dolog; azért nevezett Radostich János uramnak őkegyelmétől is kegyelmes urunk őfelsége kegyelmes gratiája⁷⁽¹³⁵⁾ (mind életének és jószágának megmaradásán kegyelmes urunk őfelsége hűségére visszatérvén) megadattatik. Kiről adom ezen testimonialis levelemet⁸⁽¹³⁶⁾ kezem írásával és szokott pecsétem alatt. Kelt Nagyvágón, 1704. okt. 29. Polány Zsigmond nemes Sopron vármegyének rábaközi egyik főszolgabírája.

1965. XIX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Helytörténeti adattár / Csatkai Endre: A salétromfőzés soproni múltjáról

Csatkai Endre: A salétromfőzés soproni múltjáról

Az újkori hadviseléshez tudvalevőleg az első három sorban pénz kell, de éppen olyan nagy szükség van puszkaporra is. Az állandó török veszély Sopron városával is építettett puszkaporos malmot. Aki Bánfalván a Nika-vendéglővel szemben betér a régi Greilinger-malomba, annak a Malom utca felé eső udvari falán emléktáblát láthat, melyet Graf Ferdinánd molnár emelt 1814-ben a malom újjáépítésekor, feltüntetve iparának jelképét, a malomkereket. Egy másik emléktábla viszont így hangzik: „Die Anno 1652 schon so genannte Pulfermühl”, azaz a már 1652-ben úgynevezett puszkaporos malom. De írásos emléke is maradt fenn annak, hogy a malom régen mint *öreg* szerepelt a köztudatban. Egy fuvaros 1713-ban 40 évvel ezelőtti dolgokról vall és elmondja, hogy az öreg malomtól (von den alten Pulver-Stampf) hajtott a városba, miközben érintette a csonka keresztet (a mai MÁV pályaudvar közelében) és a gátat.¹⁽¹³⁷⁾

A puszkaporos malmoknak gyakori panasza, hogy meg-megakad a munkájuk, mert nem kapnak elég salétromot, ami a puszkapor egyik fő alkotórésze.²⁽¹³⁸⁾ Pedig annak megszerzése nem éppen nehéz dolog. Magyarországon a Nagyalföld talajában van sok helyütt, de istállók talajában, nedves falakon is bőven találni; pincében, földalatti üregekben is képződik. Hogy van-e salétrom ilyen helyeken, régen úgy keresték, hogy forró vasrudat dugtak a falba, rögtön ki is húzták; ha a rúd fehér bevonattal jelentkezett, akkor volt salétrom ott, levakarták vagy kiásták, kilúgozták. Ezt a természetes salétromot azután finomították az ún. Plantageban, az néhány hónap alatt kristályosodott.³⁽¹³⁹⁾ Ilyen salétromfőző volt a közelünkben Baboton, Pándorfalun és Zurányban (Burgenland, Pandorf és Zurndorf), amelyekről a német technikai lexikonok is tudnak, továbbá Nezsideren, az utóbbit nagy földink, Kitaibel Pál írta le 1778-ban.⁴⁽¹⁴⁰⁾ ²⁷⁵Sopron sem nélkülözhetette tehát a salétromfőzőt (Saliter-Haeusel): 1705-ben a számadáskönyv megemlíti, hogy a város bérbé adta és így még nyeresége is volt belőle.⁵⁽¹⁴¹⁾

Pánodrfalu (ma Pandorf) egykori salétromfőző hely

A kuruc idők elmúltával nyilván megszűnt az üzeme, Mária Terézia idejéig alig van róla szó; másutt is megszakad a folytonosság.⁶⁽¹⁴²⁾

1743-ban már dúlt Mária Terézia első háborúja, amikor megérkezett a királyi kamara parancsolata, hogy salétromfőzőt kell felállítani; a városi közgyűlés azonban nagyon húzódozik tőle, nagy terhet fog a városnak jelenteni a salétrom kutatása („die Unterthanen in ausgrabung des Saliters sehr aggravirt werden”), kéri, hogy hárítsa el a tanács a kamaránál ezt a kívánságot. (Közgy. jegyzőkönyv febr. 8). Azonban újabb parancs érkezett, már leküldtek főzőmestert és salétromásót, a város gondoskodjék fizetéséről és szerszámokról. (u. a. április 3). A főzőkonyhát megépítették, ellátták egy nagy és egy kisebb üsttel (cacabus); a salétromot majd Pozsonyba kell szállítani. A főzőmesterrel letették a következő német esküt:

„Ich schwöre zu Gott einem körperlichen ayd, dass ich bey der mir anvertrauten Saliter Kocherey all erdencklichen fleiss anwende, den Saliter best möglichst leuthern, und reinigen, dem vorkommenden Saliter getreulich der obrigkeit übergeben, weder Saliter, noch das davon bleibende Saltz zurück halten, oder damit ein heimlichen Handel, oder gewerb weder mit Christen, noch Juden treiben, die hierzu angeschaffte und erforderliche werck-zeichgeschirr, und Kapsel, wohl in acht nehme, auch alles, und jedes, als mein eigenthumb treulich wahrnehmen, auch auf dem fahl, so ferne durch mein fahrlaessigkeit der Saliter verdorben, oder nicht genugsambe Sorgfalt dabey angewendet würde, davor stehen wolle, so war mir Gott helfe, die Heilige Jungfrau und Mutter Gottes Maria und alle liebe Heiligen. „Az eskü elhangzott.⁷⁽¹⁴³⁾ Ugyanakkor küldöttség indult Pozsonyba, hogy a szállításra nézve szerződésre lépjenek a megfelelő

hivatallal, ahogy a legtöbb város is megtette (Közgy. 1743. VI. 26). Ennél több nem történt. Jött is a kamarától október 2-án szigorú leirat: a főzházat tessék nyomatékosan munkáltatni, mert eddig Sopronból még semmit sem szállítottak; ha a város azzal mentegetődnék, hogy a talajban nincs salétrom, akkor próbálkozzanak a pincékkel és ólakkal. A közgyűlés erre azt válaszolta, hogy a város kapui előtt épp elég föld van, nem szükséges a kamrákat, pincéket és ólakat megbolygatni.⁸⁽¹⁴⁴⁾ A munka még 1743 vége felé megkezdődhetett, mert a város Schell Pál fegyvertárosát küldte a salétromfőzéshez ellenőrnek és ezért 1744 elején hat mérő gabonát utalt ki neki.⁹⁽¹⁴⁵⁾

Az ügyek azonban a salétromfőzésénél elég tréfásan alakultak, mert 1746 nyarán Heinizhuber Mátyás salétrommester az elbocsátását kérte a várostól, mivel emberei nem akarnak maradni, ugyanis az aratásnál többet keresnek. Az ellenőrként működő fegyvertáros, az akkor már erre az állásra kinevezett neves Pfistermeister harangöntő azonban azt jelenti, hogy az igazi oka a személyzet eltávozásának az, hogy a mester feleségével majd minden napon erősen részeg, nem lehet kibírni őket, és gondatlanságából ²⁷⁶majdnem égni kezdett már a főzhelyiség.¹⁰⁽¹⁴⁶⁾

1748-ban befejeződött Mária Terézia első nagy háborúja, nem volt oly nagy szükség a salétromra; a tanács a közgyűlés elé terjeszti a nagy kérdést, mi legyen tovább az üzemmel. Nagyobb kárára van, mint hasznára („seye die Saliterey der Stadt mehr zum Schaden, als nuzen”), alig jövedelmez, viszont a tüzelő és egyéb költségek tetemesek. Így tehát bérbe adták a főzőt.¹¹⁽¹⁴⁷⁾ Schultz János György azután több éven át jól-rosszul munkálkodott. Baj már 1749-ben volt vele. Meg kellett esketni, hogy magánosnak nem ad el salétromot, hanem főztjét kizárólag a pozsonyi puszkaporos malomnak küldi. De a békés évek úgyszólván nagyon kevés jövedelemhez juttatták a bérlőt, 1754-ben a város a bérleti összeget 40 ft-ra csökkentette.¹²⁽¹⁴⁸⁾

Háborús hírek járták. A salétromkutatásra még 1742-ben királyi pátens jelent meg, amely szerint kutatni urasági és egyházi tulajdonokban nem szabad, ezt 1757-ben arra módosították, hogy ilyen helyeken csűrökben lehet kutatni, csak a plébánia lakórészeiben és kastélyokban nem. A háború előszele volt ez. A soproni salétromos mester bepanaszolta a várost, hogy kutatásában akadályozza, mire ment a kamarához a hivatalos cáfolat, hogy éppen ellenkezőleg hozzásegítik, hogy mindenhol a polgárok óljaiban áshat és kilúgozhatja a földet.¹³⁽¹⁴⁹⁾

Alkalmasint beletörődtek a soproniak, hogy a salétromkutatás sok kellemetlenséget hozott nekik, azután a hétéves háború is befejeződött; békésebb korszak Mária Terézia uralkodásának háttéré utolsó éveiben. És mégis ekkor pattant ki egy hatalmas botrány a salétromkutatással kapcsolatban. Egy Hayek Tamás nevű salétrommester (salis nitri coctor) alapos felfordulást okoz. A város kegyurasága alá tartozó plébánia csűrjében és istállójában olyan fúriával dolgozott, hogy a falak majdnem összedültek. A város a helytartósághoz fordult, oda és vissza röpködött a két fenti rendeletre ²⁷⁷való hivatkozás.¹⁴⁽¹⁵⁰⁾ Végül a város panaszt tett Hayek ellen és nem kevesebb mint 24 esetet jelentett be, amikor Hayek mester valóságos rémuralmat teremtett 1779-ben és 1780-ban. Ez a lista pedig így hangzott:¹⁵⁽¹⁵¹⁾

1. Stark Károlynál 1779-ben 10 héten át a Fehér ló fogadó istállójában, a színben és kamrákban a földet kiásta (ausgestochen) és kilúgozta ausgesechert).¹⁶⁽¹⁵²⁾ Negyedévig e helyiségek hasznavehetetlenek lettek. Emellett a kút láncja is tönkrement a sok vízmerítéssel. Kára 8 ft. 30 krajcár (x). Persze nem a mai értelemben gondoljuk a forintot!

2. Ruppecht Henrik, ugyanott bérlő, a későbbi cukorgyáros apja. Hayek a vendéglő pincéjében akart ásní. A kocsmáros étellel és itallal rábírta, hogy elálljon ettől a szándékától.

3. Thirring Lajos. A Fehér ló melletti szép rokokóház tulajdonosa. 1779-ben egy ezüst húszassal próbálta

Hayekot eltéríteni attól a szándékától, hogy ásson nála, nem sikerült, de egy második ezüst húszas megtette a magáét.

4. Kastner János. Városi szőlősgazda (Bergmeister). 1780-ban pünkösöd előtt két héttel ólja földjét félemler magasságban kiásta Hayek, kilúgozta, a nedves földet visszaöntvén, az ól hasznavehetetlenné vált. A csűrre is sort akart keríteni, de a gazda sok könyörgésére elhagyta.

5. Trogmayer Frigyes mészáros. 1779-ben két Halbbahnak nevezett gazdasági épületben¹⁷⁽¹⁵³⁾ és óljában kiásta a földet, kilúgozta és azt a földet az ólba vitte, ezzel használhatatlanná is tette. A csürt (Tenne) egy húszasért érintetlenül hagyta.

6. Fleischhacker János Ferdinánd és Hutfless György a mai Pócsi utcában Hayeket és társát láthatták vendégül. Agyagos talajú csűrjük egy negyedrészt feltúrták, de mivel a csűr használatban volt, abbahagyták munkájukat, bár így is nagy kárt okoztak.

7. Heimler Zsuzsánnánál 1780-ban pünkösöd előtt négy hétig dolgozott Hayek és társa. Ólját és két Halbbahrt felásták és kilúgozták a földet. Utána 20 ft. ára fuvarra kellett friss agyag. Kára 8 ft.

8. Holfinger Rozina bognárnénál három hétig túrták a prэшázat és a csürt. A helyreállítás 2 ft-ba került.

9. Schindler György az anyja nevében panaszolja, hogy 1779-ben két héttel ázott Hayek a társával a majorban, két konyhát és egy kamrát dúlt fel, a nedves földet visszahányták, néhány napig a konyhákban csak pallón lehetett járni. A kútból a vizet mind kimerték, nyolc napig, éppen szárazság idején nem volt itatni való. Két nappal lehetett csak rendet teremteni.

10. Hutfless Katalin 1779-ben négy hétig láthatta vendégül Hayeket, feleségét és segédjét. Felásták a Halbbahrt és a kamrát, az udvarban kilúgozták és visszavitték a földet, száraz földet kellett szerezni és újból felhínteni. Állapotos volt a tulajdonosnő, mégis csak nehezen mellőzték a szoba feladását, a könyörgést egy ezüst húszással kellett megtoldani.

11. Hutfless Zsuzsánál is a hármast jelentkezett 1779-ben. Nyolc nap alatt a lakószobát felásták, kilúgozták, jóllehet beteg fia ott feküdt, a nedves földet visszarakták. Friss földet kellett hozatnia.

11. Zeberer Pál zsellér 1779-ben a fenti hármast kilenc napig nyögte. Albérleti szobájában kiásták a földet, kilúgozták, a nedves földet visszahányták; kénytelen volt pallókon közlekedni.

13. Tschürtz Tóbiást is 1779-ben érte a megtiszteltetés, még hozzá alaposan. Felásták a Halbbahrt, a prэшázat, lisztes kamaráját és a zsellérkonyhát (Holden-Kuchel), ²⁷⁸kilúgozták; néhány héttel aratás előtt történt, visszavitték ugyan a földet, de ha a Halbbahrban nem alkalmaznak pallót és szalmát, éppen aratás idején minden hasznavehetetlen lett volna.

14. Hoffmann Mihály, Széchenyiné kasznárja panaszolja, hogy Hayekék bejelentés nélkül megjelentek szerszámaikkal, a kocsiszínt felásták, négy hétig ott dolgoztak hárman, visszaraktak ugyan mindent, de a szín 14 napig használhatatlanná lett.

15. Krausz Keresztély mészárosnál félévre befészkeltek magukat hárman 1779-ben.¹⁸⁽¹⁵⁴⁾ Felásták a Halbbahrt, egy szobát és kamrát; visszarakták ugyan a földet, de 10 ft. ára száraz homokot kellett vásárolni. Hogy már menjenek a kelletlen vendégek, 10 kéve szalmát adott nekik a gazda és négy forintot, lakója két darab 17 krajcárost és szintén szalmát.

16. Scheinacker Pál kékfestő az Ezüst utcában szenvedte meg a hármas látogatást. Présházát, mángorlós műhelyét, istállóját, csürje felét hat hétig ásták, a mángorlós műhely nyolc napig hasznavehetetlen lett, a csürben a szalma elrothadt. Kára 10 ft.

17. Geb Erzsébet és Spanberger Anna közös ólját és konyháját felásták, ott benn lúgoztak és semmit sem raktak rendbe; káruk 3 ft.

18. Ofner Róza fuvarosné Halász utcai házában Hayek segédje az ólt és Schekulin kamaráját ásta fel három hétig, a házban lúgozott, a nedves földet ugyan visszahordta, de rendetlenséget hagyott maga után. A kár 8 ft.

19. Hotz Zsuzsánnánál hárman 14 napig felásták az ólat, kilúgozták a földet, de a gazdné kénytelen volt maga visszavitetni; a nedvesség miatt az ól sokáig hasznavehetetlenné vált.

20. Zober Mária. Három hét alatt Halbbahrját, félszerét felásták, kilúgozták. Kára 2 ft.

21. A mai Lenin körút 65-ös nagy ház helyén állt egyszerűbb egyemeletes épület istállójában alapos munkát végeztek. Embermagasságban felásták a talajt, nem hozták rendbe, a kút lakatját leverték, Hayek segédje gorombáskodott a ház féltulajdonosával, Zeltner József ügyvéddel; mikor ez és Meskó báró házi káplánja rendreutasította, őket kendezte (per Er) és gyalázatosoknak (niedertraechtig) nevezte. A társtulajdonosné, Asbóth Erzsébet 5 ft. napszámot fizetett az istálló helyreállításáért.

22. Loibl János pünkösdkor kapta az áldást nyolc napra. Két Halbbahrt kiástak nála, éppen aratás előtt akartak sort keríteni a csürre, erre a gazda félicce bort ígért nekik, elmentek vele a csapszékbe, de mikor ő otthagya őket, azok még a kontójára megittak négy adag féliccést. Kára 1 ft. 42 x.

23. Strobl Ádámnál a mai Pócsi utcában alaposan nekiláttak, négy hét alatt négy szobát, két konyhát egy láb mélységre kiástak, az udvarban lúgoztak. Mindent utána úgy hagytak, a gazda kénytelen volt a maga zselléreivel rendet csinálni. Kára 10 ft.

24. Schauberger József, az egykori jezsuita major gazdatisztje (Újteleki utca, romos épület) alapos kárt szenvedett 1778-ban aratás idején Hayek és neje révén. A Halbbahrt felásták, lúgozták öt héten át, a nedves földet visszarakták. A szalmával takart magvak kicsíráztak, három mérő a kár. Hogy menjenek, egy mérő gabonát és egy pár szalmakévént adott a gazda. 1780-ban az istállókban és a tyukóiban embermagasságban ástak és öt hétig lúgoztak. Semmit sem akartak rendbetenni, ekkor bezárták előttük a kaput, rászorították ezzel őket.

Amint nyilvánvaló, egészen elenyésző kivétellel Hayek szegényebb emberek életét bolygatta meg és zsarolta őket. A város panaszának meg is volt a következménye: felsőbb helyen 30 ft. kártérítést ítétek meg Pozsonyban. A város úgy gondolta, a maga kezelésébe veszi a főzöt és ezért a pozsonyi tűzér fegyvertárból (Haupt Zeug Amt) szakembert kért. De 1780 végéig sem jött meg a kártérítés, viszont Hayek feljelentette a várost, hogy a főzőhöz tartozó lakása összedült. A vizsgálatot még 1780-ban megtartották és úgy találták, hogy mind a [279](#)főzőhelyiség, mind a lakás jó karban van, 60 darab zsindey kell csupán.[19\(155\)](#) 1781-ben az első hónapokban a tűzér fegyvertár elcsapta Hayekot, mert a rossz utakra hivatkozva nem szállított salétromot Pozsonyba. Végre február elején valamelyest felküldött, ennek árából vonták le a kérdéses 30 ft-t. Hayeket egyébként nem kellett féltetni, mert úgyszintén 1781 elején a nyilvánosságra nem került ezüst hűszasokból megvette a mai Rákóczi utca 43-as számú házat az átjáró mellett.[20\(156\)](#)

A város többször sürgetett a megfelelő hivataloknál salétrommestert, de legalábbis 1781-ben nem kapott, öt

évvél később a nagyon élelmes Zoller órásmasternek adta bérbe a hamuzsírőzőjét és bizonyára ugyanakkor a salétromőzőt is.

Mikor ez az ízig vérig művészember, de egyúttal gyakorlati gondolkodású 1800-ban meghalt, a bérlet még két évig érvényes lett volna.²¹⁽¹⁵⁷⁾ Sok öröme később sem telt a városnak ebben a bérletben. 1837-ben például egy németkereszturi Preiss nevű egyén volt a bérlő, nem szállította rendben a városnak lekötött 15 mázsát, felmondták neki a bérletet.²²⁽¹⁵⁸⁾ A következő évben tehát szabadulni igyekeztek tőle és eladták bizonyos Tschürtz Andrásnak, aki át is építette. A levéltárban megvannak a Hild György építész készítette tervek.²³⁽¹⁵⁹⁾

Hol volt tehát a sok vihart látott intézmény, a kezdetleges vegyiipar eme korai jelentkezése? 1837-ben a későbbi Palatinus vendéglőt úgy határozták meg, hogy a kőszegi és győri út villájában épült, nem messze a salétromőzőtől.²⁴⁽¹⁶⁰⁾

Ezen a nyomon elindulva megtalálhatjuk az épület helyét. Az 1869-es házjegyzékben ugyanis Tschürtz András örököseié a Kőszegi út 5-ös számú ház, amely az 1886-os és 1898-as házjegyzék szerint Beyer Pálé.²⁵⁽¹⁶¹⁾ A mi századunk első felében a Wehofer vendéglő az 5-ös szám, tehát a salétromőző véglegesen eltűnt. 1774-ben még mellette árokkal körülvett legelő volt,²⁶⁽¹⁶²⁾ lassan kikúszott odáig a város, túl is haladt rajta és elnyelte a sok szóbeszédre alkalmat adó kis üzemet, azonban emlékét még ma is őrzi, hivatalosan is a Kőszegi út végén a Bánfalvi patakon átvívó híd, a Salétrom-híd névvel.

1965. XIX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Sopron kulturális élete

280 Sopron kulturális élete

1965. XIX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Sopron kulturális élete / Tompos Ernő: „A XIX. sz. építésze Sopronban” c. kiállítás

Tompos Ernő: „A XIX. sz. építészet Sopronban” c. kiállítás

A Soproni Állami Levéltár 1964-ben is folytatta önálló kiállításainak sorozatát a Fabricius-házban. Ezúttal a XIX. sz. építészetével kapcsolatos tervanyag egy részét mutatta be, hogy ezzel is szolgálja a műemlék iránti érdeklődését és fejlessze a közízlést. Sopron jelentőségét a magyar építészet történetében műemlékeinek viszonylag nagy számán kívül az adja meg, hogy a város soha nem került török uralom alá. 1683-ban is csak átvonultak itt a török hadak, de különösebb kárt nem tettek. Ennek a folyamatosságnak köszönhető, hogy Sopronban – magyar viszonylatban egyedül álló – építészeti közízlés fejlődött ki, mely az európai haladással lépést tartott. A magyar falvakban ui. építészeti szempontból kettősséget állapíthatunk meg: a falu házai és gazdasági épületei egész más építészeti felfogásban épültek, mint a kastély vagy a templom. Nálunk a polgári épületek a gótikus kor óta a mindenkori építészeti stílust követik. Az, hogy e stílusok jellegzetességeit egy kissé letompítják, az egységes városkép szempontjából egyenesen előnyös.

Kiállításunk e közízlés kifejlődésének és leromlásának levéltári dokumentumait tárja a nagyközönség elé. A bejáratától balra lévő rövid magyarázat után, mely az egyes stílusok időbeni eloszlását ismerteti, a város múlt századi térképén mutatjuk be, hogy e korban a fejlődés még alig terjedt túl a régi – Lackner Kristóf-féle – várfalakon, de máris megmutatkozik a Déli Vasút pályaudvarának vonzó hatása. A gázgyár elhelyezése (a város délkeleti részén) is sokkal kedvezőbb lett volna, mint az a terület, ahol azután megvalósult.

A *klasszicista stílust* a rövid szöveges ismertetésen kívül Handler József nyugodt és egyszerű homlokzat terveiből is megismerhetik a nézők.

A következő falon a belváros csatornázási terve látható Hasenauer Márton városi mérnöktől. A várfalnak a mai Széchenyi tér felőli része elé parkot tervezett, és így nem takarta el azt, hanem bemutatta volna. Ezzel a mai idegenforgalom olyan vonzóerővel rendelkezne, amelyet ma már nagy költséggel sem tudunk sem megszerezni, sem visszaállítani. Csupán külföldi példákban – pl. Moszkva – tudjuk, hogy mennyivel helyesebb lett volna ez a megoldás a későbbiekbenél.

Földboros János várkerületi háza jellegzetes példája az ott kialakult építkezésnek. A keskeny telket túlzottan kihasználja és az üzletet és lakást angol és holland házakhoz hasonlóan több szinten helyezi el. Udvara még a régi várak szintjén, jóval az utca szintje alatt helyezkedik el.

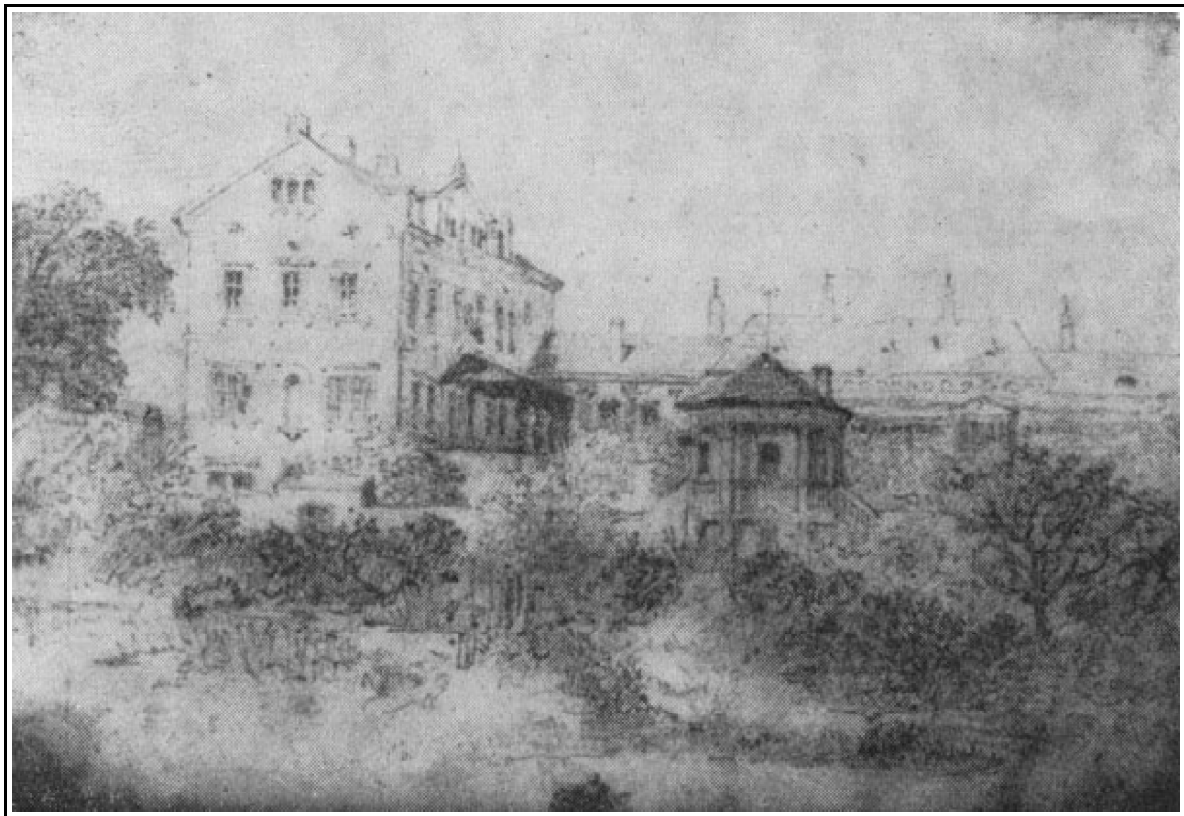
A mai Ötvös és Móricz Zsigmond utcák 1853-ból való rendezési terve ugyancsak azt mutatja, hogy a mai forgalomnak sokkal jobban megfelelné ez az útvonal, ha az akkori terv szerint megszüesítik és a túl éles kanyarokat megszüntetik.

A tárlóban a második soproni színház terveinek egy része látható (Páholysor, színpad, mennyezetkiképzés, a homlokzat és a csillár: Fasc. XXV. Nr. 6584.) A homlokzat a Színház utca még ma is fennálló klasszicista épületei közé szervesen beilleszkedett [281](#) és a városkép szempontjából lényegesen jobb volt, mint a jelenlegi színház homlokzata. Az „Astral” rendszerű csillár a maga korában jelentős lépést jelentett a világítási technika szempontjából (1. ábra).

A Templom u. 24. sz. épület beépítése a barokk kortól napjainkig követhető Hild Ferdinánd tervén és a hozzá tartozó fényképeken, amelyek a bombázás utáni állapot mellett a mai beépítést is megmutatják.

A szomszédos tárlóban Handler Ferdinánd tervei (Fasc. XXIV. Nr. 6412) vannak, amelyeket a mai Berzsényi Gimnázium átépítéséhez készített. A többszáz éves múlttal rendelkező humanisztikus irányú gimnázium átépítésének a tervezője – és nyilván vezetői is – haladó szellemét tanúsítja, hogy a technikai tudományok, pl. a kémia, oktatására milyen nagy súlyt fektettek, külön előadóterem mellett olyan laboratórium is épült, ahol a diákok maguk kísérletezhettek.

A *romantikus stílus* korában érte el Sopron városa közigazgatási fejlődésének csúcspontját (közigazgatásilag ide tartoztak: Sopron, Vas, Zala, Somogy és Baranya vármegyék); hogy e korról viszonylag röviden foglalkozik a kiállítás, az azért van, mert a Liszt Ferenc Múzeum LVIII. külön kiállítása e stílus soproni emlékeinek terveit nagyrészt már bemutatta 1957 tavaszán. Érdekes, hogy az építészeken kívül Hauser Károly rajztanár is tervezett lakóépületet (Szent István körút és Ady E. u. sarka). Vázlatkönyvei közül néhány, örökség útján, Jahn Rezső tulajdonába került. Az építészeti témájú lapokat kiállítottuk. (2–3. ábrák)

Hauser Károly: Az Ady út és Szent István körút sarkán álló ház tervezete (Jahn Rezső tulajdona)

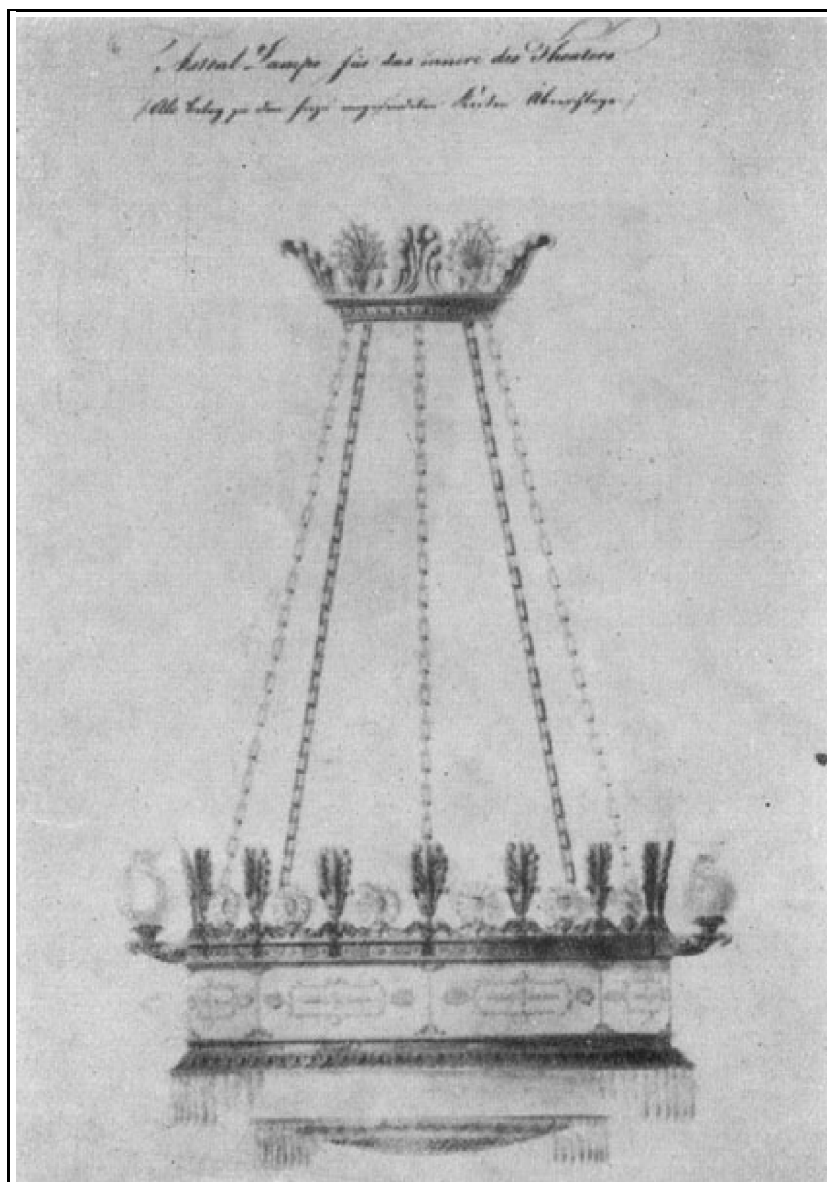
A romantikus stílus elterjedését a Művészettörténeti Értesítő 1958. évf. 182. oldalán közölt térkép mutatja és ebből is látható, hogy e stílus épületei a mai városkép kialakulása szempontjából milyen nagy szerepet játszanak még ma is.

Handler Ferdinánd az Orsolya téri templom, volt zárda- és iskola-épülethez készített tervei (Fasc. XXIV. No. 5555.) nemcsak azt mutatják, hogy a gótikus stílus egyes elemeivel teljesen tisztában volt, hanem mint

tervek (vízfestéssel színezett tussrajzok) is elsőrendűek és nagyon mutatósak.

Lényegesen egyszerűbb apjának, Handler Józsefnek a terve a Lenin krt. és Széchenyi tér sarkán lévő házhoz, amelyet azonban a kivitelezés során lényegesen gazdagabban képezték ki (nyitott és zárt erkély), mint azt a terv mutatja.

282Az *eklektikus kor* nálunk is a kapitalizmus kifejlődésével és megerősödésével esett egybe. A tárlóban bemutatott tervek a neolog izraelita hitközség templomát (1944–45-ben bombázás által megsemmisült) mutatják 1874-ből. Az eklektikus kor elején még a környezethez alkalmazkodva a klasszikus formák felhasználásával építettek, de később az építetők, akiknek kereskedelmi kapcsolatai Triestig és Bécsig terjedtek, már nem elégedtek meg a soproni mesterek munkáival, hanem Bécsből és Pestről hozattak terveket. Az idegen tervezők munkái azután már nem illeszkedtek bele a szervesen kialakult városképbe, le akarják rombolni a városfalakat, és a bécsi Ring mintájára kívánják átépíteni a belváros nagy részét. Kiállításunk bemutatja a városháza tervpályázatán második és harmadik díjat nyert pályaműveket. Ezek még jobban elrontották volna a városháza környékét és még többet romboltak volna, mint a kivitelezésre került I. díjat nyert terv.

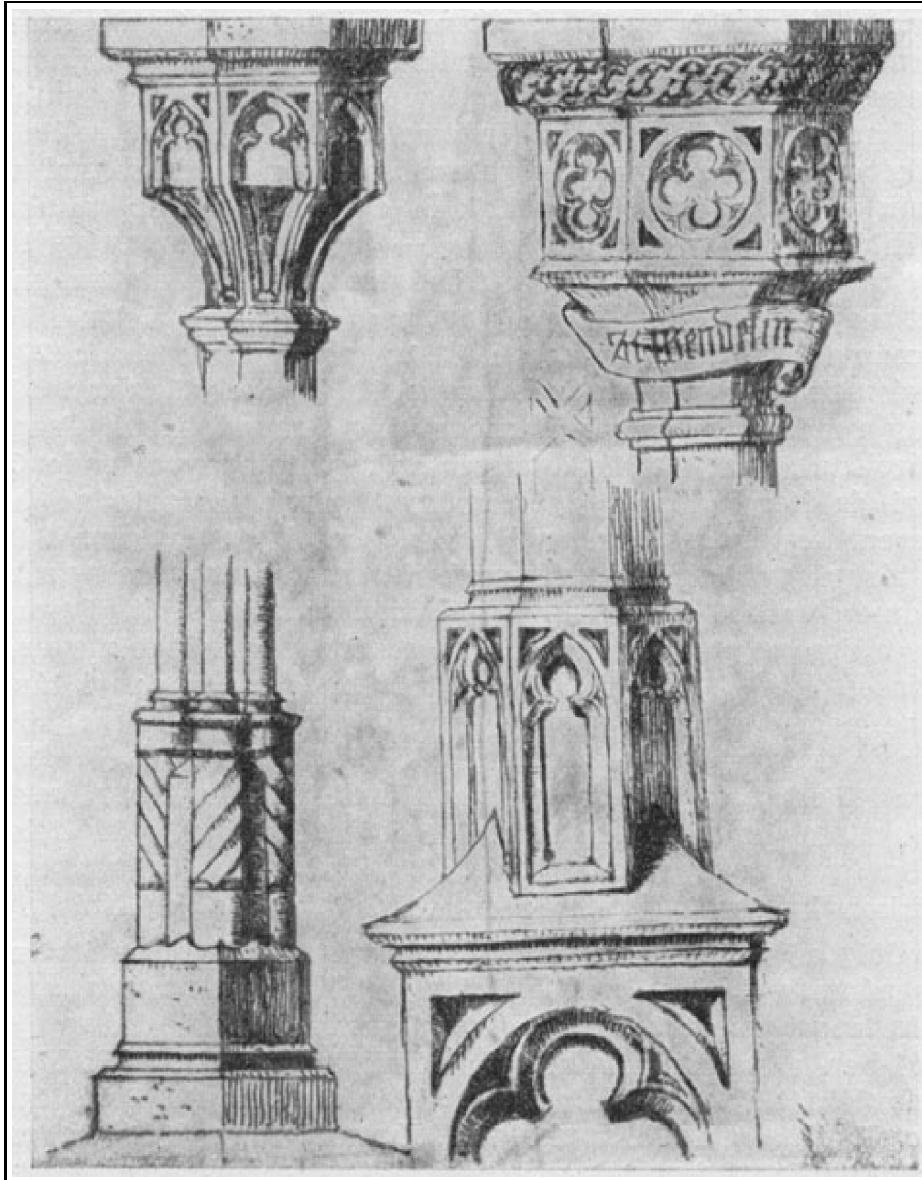
Az 1840–41-ben épült színház számára tervezett Astral-csillár

A lakóház-építésre is jellemző a túlságos díszítési vágy, például Bartl Tóbiás bádgos mester bemutatott házára annyi díszítést rakott a tervező, amennyi egy háromszor akkora épületre is sok lett volna.

A hosszú visszapillantás után pedig nézzük meg a mai helyzetet, javult-e városépítésünk az utóbbi évtizedekben?

Be kell vallanunk, hogy nem. Ma is történnek e téren hibák. Például: a Színház u. 26. sz. épületnél nem lett volna szabad megengedni, hogy egy két ablaktengely 283szélességű, erősen megrongált kis épület a két nagy épület között megmaradjon, mert oda legfeljebb négy db egyszoba összkomfortos lakást lehet betervezni és ezek építési költségét egy külön lépcsőház annyira megemelné, hogy hosszú ideig nem

valószínű a beépítés. Marad tehát két takaratlan tűzfal. Természetes, hogy a Színház u. 24. sz. földszintes épület telkének hozzákapcsolása még kifizetődőbbé tette volna az építkezést. E ház sarkánál különben az is meglátszik, hogy kb. száz évvel ezelőtt, amikor a mai 22-es romantikus stílusú épület megépült, az utcát 40 cm-rel szélesebbre tervezték, mint a mai vonalvezetés, pedig akkor még az autóforgalomról szó sem volt.

Hauser Károly: Építészeti rajzok egyik vázlatkönyvében. (Jahn Rezső tulajdona)

Városképünk másik veszedelme az, hogy a város organikus fejlődését és célját figyelmen kívül hagyva, úgy kezelik, mint egy múzeumot. Példa erre a Templom u. 9. sz. épület. Nagyon helyes, hogy a helyreállítás előtt műemléki kutatást végeznek a régi épületen. Az így felárt értékek már eddig is jelentősen gazdagították tudásunkat, de – szerintem – helytelen az, amikor egy ideig egységes és a városképbe jól beleilleszkedő nyugodt homlokzat síkját egy bemutatandó gótikus részletért megbontják és még helytelenebb az, amikor

ezt az amúgy is nyugtalan és visszaugratott síkot, újból megbontják egy erősen kiugró késő gót ablak kedvéért. Ezt meg lehet mutatni egy kiállítási teremben maketten, de egy műemlékileg védett városrész egységét így megbontani – vétek.

1965. XIX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Sopron kulturális élete / A Liszt Ferenc Múzeum munkája 1964-ben

284 A Liszt Ferenc Múzeum munkája 1964-ben

Múzeumunk munkája 1964-ben nagyobb feladatokra való előkészület jegyében folyt. Az 1965. évben megnyitott új állandó kiállításokat megelőző építkezés már 1964 őszén megkezdődött, ugyancsak ez évben kellett elvégezni az új kiállítások előkészítését is. Ezek a munkák a közönség látogatása elől október elsején bezárt múzeumban folytak, eredménye, 3 új állandó kiállítás már látható.

A anyaházban (a Május 1 téri épület) központi fűtés építésébe fogtunk, amivel a múzeum egész évi folyamatos látogatását kívánjuk elősegíteni. Ezzel a munkával párhuzamosan a padlás egyik részét manzardosítva tágas raktár kialakításába kezdtünk, ami a muzeális anyag szakszerű raktározását biztosítja. E munkák átnyúltak 1965 tavaszára is, de 1964-ben is rendkívül szorgalmas munkát követeltek a múzeum minden dolgozójától és az építkezésben részt vevő vállalatok dolgozóitól is. A mindkét részről maximális erőfeszítéssel és gondossággal végzett munka alapja a múzeum új állandó kiállításainak és a jövőbeni jobb munkakörülményeknek. Az új kiállítások szakmai előkészítése – kiegészítő anyaggyűjtés, restaurálás, a forgatókönyvek elkészítése – is nagy feladatot jelentett, amit a múzeum kollektívája jól oldott meg. A múzeum tárgyi gyarapodása gyűjtés útján 1964-ben: 1914 db. (Természettudományi: 237 db; régészeti: 1221 db; numizmatikai: 27 db; néprajzi: 62 db; iparművészeti: 26 db; képzőművészeti: 51 db; helytörténeti 290 db). A néprajzi gyűjtemény rendkívül értékes darabokkal gyarapodott, pl. Csapodon egy szárazmalmot vásároltunk meg. A képzőművészeti gyűjteményt Mende Gusztáv, a természettudományi és helytörténeti gyűjteményt Szilvásy Mártonné hagyatéka gyarapította értékesen. A teljes tárgyi gyűjtemény ezzel 1964 végén 28 098 db. Befejeződött a teljes tárgyi gyűjtemény szakszerű leltározása és katalogizálása, ami megkönnyíti és eredményesebbé teszi a jövő tudományos munkáját. Ugyancsak ez évben fejeződött be a teljes anyag revíziója is. A segédgyűjtemények gyarapodása (fénykép, adattár, térkép, klisé) 2 204 db. E gyűjtemények valamennyi tárgya leltározva, legnagyobb része pedig mutatózva van, ami szintén nagyon megkönnyíti a tudományos munkát. A könyvtár gyarapodása 348 kötet könyv és 37 kötet belföldi és külföldi folyóirat. Restaurálásra és konzerválásra 268 db tárgy került. E tárgyak szakszerű restaurálása az új kiállítások egyik legfontosabb feltétele. Mindezek a munkák a közönség előtt ismeretlenül folytak, számszerűségük szemlélteti, milyen munkafolyamatokon keresztül jut el a muzeális tárgy a kiállításig.

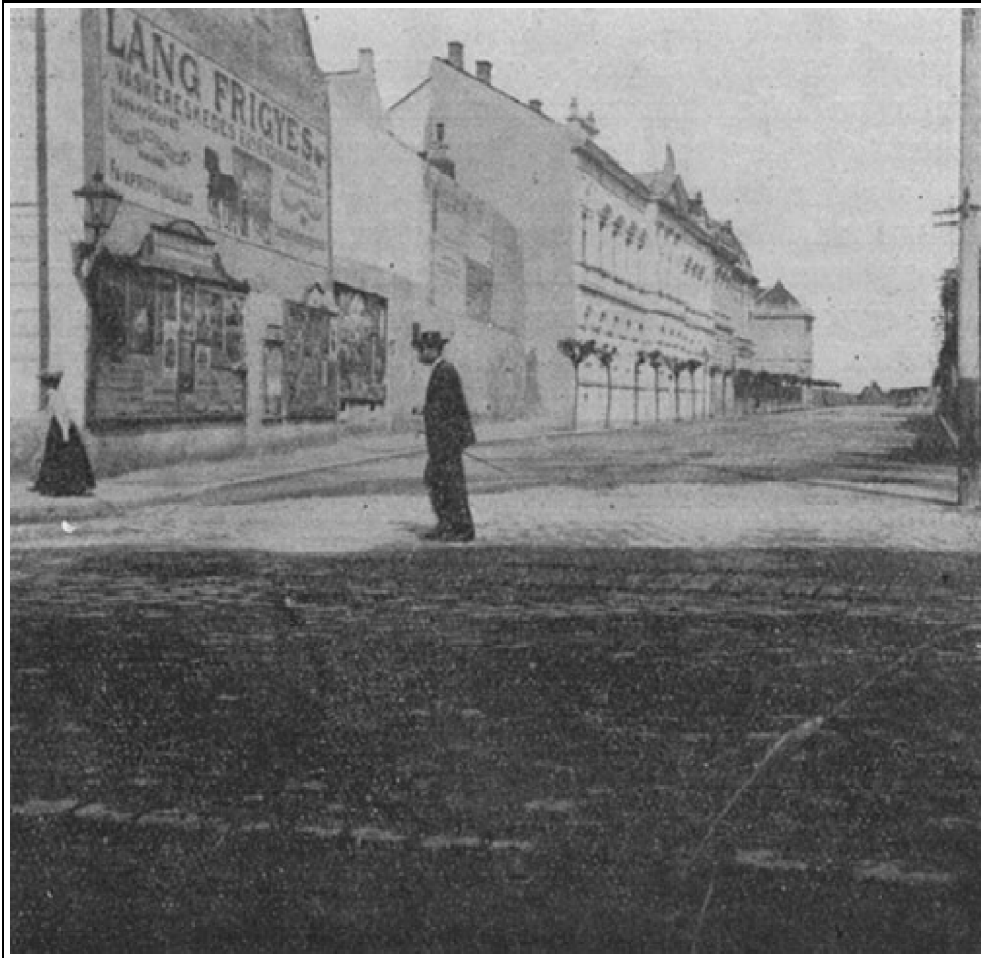
A múzeum dolgozóinak 1964 évi munkája nem merült ki az itt ismertetettekkel, tudományos és népművelő tevékenységükkel (kiállítások rendezése, előadások tartása, dolgozatok írása) megtették kötelességüket a város lakóival és vendégeivel szemben is. 1964-ben a múzeum 9 különkiállítást rendezett, ezek közül a Romantikus építészet című kiállítást az Állami Levéltár és Tompos Ernő építésmérnök, a Halasi csipke c. kiállítást a Kiskunhalasi Múzeum, László Gyula rajzkiállítását a Képzőművészeti Alap és László Gyula segítségével. Nagyszerű volt Mende Gusztáv emlékkiállítás, valamint a Műemléki Felügyelőséggel közösen rendezett „Sopron műemléki helyreállítása” című kiállítás. E kiállításunkat a Múzeumi Hónapban rendeztük a METESZ nagytermében. A helyreállítások folyamatát és távolabbi-közelebbi terveit bemutató kiállítás iránt megnyilvánuló nagy érdeklődést természetesen magyarázza a soproniak városszeretete. E

kiállításunkat, mint vándorkiállítást még ez évben bemutattuk a város négy nagy üzemében is, s ezzel a kiállítás propagáló hatását kívántuk fokozni. Számításunk nagyon jól bevált, hiszen így az üzemek dolgozóinak 70–80 %-ával, valamint az ott megforduló idegenekkel (összesen 2 400 ember) olyanok tekintették meg, akik a város központjában lévő kiállítótermet nem tudják felkeresni, – lévén nagyrésztük bejáró vidéki. Ezt a gyakorlatot 1965-ben ugyanezzel a kiállítással folytattuk és a jövőben más kiállításokkal is folytatni kívánjuk.

Az 1964-ben másodszer megrendezett Múzeumi Hónap eseményei közé tartoztak a már említett kiállítás mellett Csatkai Endrének és Dávid Ferencnek a Műemlékvédelmi [285](#)Felügyelőség műtörténésének, valamint a múzeum dolgozóinak előadásai. Ezen kívül az év folyamán a múzeum dolgozói 14 előadást tartottak Sopronban és vidéken. A közönség művelődését szolgálta a kiállításokban múzeológusok és teremőrök által tartott 841 tárlatvezetés is. Az év folyamán 7 tudományos és 2 népszerűsítő dolgozat jelent meg a múzeológusok tudományos munkáját dokumentálva. További dolgozatok előkészítése nagy lépésekkel haladt előre ez évben.

A múzeum három épületében a látogatók száma 1964-ben 70 215 volt, ennek jelentősebb része az iskolák csoportos látogatása. A helyi iskolák ez évben fokozottabban kihasználták az oktatásban a múzeum szemléltetési lehetőségeit. Ezt a jövőben még fokozni kell, hiszen munkánkban tudatosan mi is arra törekszünk, hogy a múzeum gyűjteménye és elsősorban kiállításai eredményesen tudják kiegészíteni és szemléltetni az iskolai tananyagot, fokozzuk a kiállítások történeti, esztétikai, néprajzi és ideológiai nevelőerejét a gyermek és felnőtt látogatók számára egyaránt.

A múzeum vezetősége

A Lackner Kristóf utca 1900 körül. A tűzfal helyén áll ma az Ógabona tér 8-as sz. ház Lackner emléktáblájával

1965. XIX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC

286 SOPRONI KÖNYVESPOLC

1965. XIX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Nováki Gy.: Zur Frage der sogenannten „Brandwälle“ in Ungarn (Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae 16/1964/99–149.

**Nováki Gy.: Zur Frage der sogenannten „Brandwälle“ in Ungarn
(Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae 16/1964/99–149.)**

A soproni belvárost körülvevő várfal bontásánál vagy régészeti kutatásánál már a századforduló óta több ízben bukkantak rá egy vörös színű vastag rétegre. Bella Lajos volt az első, aki erre felhívta a figyelmet és az ő felfogása szerint ebben egy szándékosan kiégetett sáncot, erődítést kell látnunk. Az újabb évek ásatásai ismét előtérbe hozták ezt a kérdést, ezek eredményei alapján a szerző egészen új megvilágításba helyezi ezt a vörös sáncot. Nemcsak Sopronban, hanem Zalaszentiván mellett is talált egy teljesen hasonló „égett sáncot”, valamint hasonlókat még Bácsa, Kapuvár és Vasvár határában. A szomszédos Burgenland területéről Locsmánd (Lutzmansburg) és Pinkaóvár (Burg) mellől említ még hasonlókat irodalmi adatok alapján. Magának az égett-sánc kérdésének egész Európára kiterjedő irodalmi összefoglalását is adja.

A legújabb eredmények szerint a sánc kora nem nyúlik vissza a kelták idejébe, mint azt még Bella vallotta, hanem a rómaiak után keletkezett, közvetlenül a római városfal pusztulási rétegeire épülve. Pontos kormeghatározása még nem sikerült, de a faszervezete alapján német-, lengyel-, cseh- és oroszországi analógiák segítségével a IX–XI. századra sikerült valószínűsíteni. Sopron története szempontjából igen nagy kár, hogy nem sikerült pontosabban meghatározni, mert az első ispáni vár körüli vitának éppen ez adta volna meg a kulcsát. Éppen a kronológiai bizonytalanság miatt a szerző több lehetőséget is felvet a sánc történelmi szerepével kapcsolatban, így gondol a frankokra, szlávokra, de legvalószínűbbnek tartja, hogy a magyarok építették.

A sánc szándékos kiégetésének elméletét megcáfolja, részint ennek kivihetlensége által, részint pedig vegyi vizsgálatok útján, melyek kimutatták, hogy ez a vörös színű anyag a rómaiakori terrazzohoz hasonló, de annál gyengébb minőségű habarcs, tehát mész és égett agyag összekeveréséből állították elő, és ezzel tömték meg a faszervezet üregeit. A gazdag képsorozatban láthatjuk a gerendák lenyomatait és az ezek alapján összeállított szerkezeti rekonstrukciót is.

Az „égett sáncok” még sok megfejtetlen kérdést rejtenek magukban, így még további kutatások szükségesek.

L. E.

1965. XIX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Sopron és a megye múltja egykorú iratok tükrében. Sopron, 1964. 206 I. Összeállította Horváth Zoltán

**Sopron és a megye múltja egykorú iratok tükrében. Sopron, 1964. 206 I.
Összeállította Horváth Zoltán**

Horváth Zoltán levéltárigazgató könyvével újabb gyarapodását üdvözölhetjük a város helytörténeti irodalmának. A Városi Tanács kiadásában megjelent munka sokrétű igény kielégítését szolgálja. A város és a megye dióhéjban elmondott történetét olvashatjuk a kötet elején, ami rövidege ellenére is jó tájékoztatást nyújt az ideérkező idegennek, a kötet tartalma felől érdeklődőknek.

A közölt oklevelek szerencsés válogatása és gondos magyarázatokkal való kiegészítése, a helyileg fontos

események és sorsfordulók beágyazása az ország történetébe, jól szemlélteti a város kialakulásának, megerősödésének feltételeit és szükségszerűségeit. Egy-egy oklevélhez fűzött magyarázat fogalmakat tisztáz, az 287-ügyre vonatkozó előzményekről és esetleg következményekről ad felvilágosítást. Ezzel a módszerrel a történeti anyagban, de különösen forrásanyagban járatlan ember számára is élvezetes olvasmánnyá teszi könyvét. A kötet fejezetekre bontása helyesen követi a társadalom fejlődésének szakaszait és ezzel áttekinthetőbbé is teszi a tárgyalt, közel ezer évnyi időszak történetét. A kötet első fele a megye területének végleges megszállásától és a megyei ispánság kialakulásától 1848-ig terjedő időszakot mutatja be, míg az utolsó száz évnek a kötet másik fele jut. A szabadságharc soproni és megyei eseményei, vonatkozásai után a kapitalizmus kibontakozása, az első világháború, a Tanácsköztársaság, az ellenforradalmi korszak és annak bukása, illetve a felszabadulás első dokumentumai kerültek bemutatásra. A dokumentumok sorát nyilván tetszés szerint lehetne bővíteni, hiszen a Soproni Állami Levéltár rendkívül gazdag anyaggal rendelkezik, de részben a terjedelem kötöttségei nem teszik ezt lehetővé, másrészt pótolni igyekszik ezt a szerző a munka során felhasznált irodalom közlésével, ami segítséget nyújt a részletesebb, bővebb tájékozódáshoz.

Külön hangsúlyozni kívánjuk, hogy a kötet nélkülözhetetlen a történelem tanárok, ill. lakóhelyismeretet oktatók számára. Kézikönyve lehet ez a dokumentum gyűjtemény az idegenforgalom helyi kalauzainak, akik pontos és összefüggéseibe helyezett adatokkal egészíthetik ki ismereteiket és így színvonalasabban láthatják el feladatukat a várost ismertető séták alkalmával.

A közölt oklevelek jelzettel és bibliográfiával való ellátása a kutatók számára is segítséget nyújt és ezzel a könyv értékét is emeli. Az ízléses, szép borítólapon, amely Sterbencz Károly munkája, méltó köntöse ennek a rendkívül hasznos és remélhetőleg hamarosan népszerűvé váló munkának.

Domonkos Ottó

1965. XIX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Sz. Póczi Klára: Sopron római kori emlékei. Pannónia, Budapest 1965. 47 lap, 41 képpel és német nyelvű kivonattal

**Sz. Póczi Klára: Sopron római kori emlékei.
Pannónia, Budapest 1965. 47 lap, 41 képpel és német nyelvű kivonattal**

Hazánk hat római városa közül Scarbantia feltárására van a legkevesebb lehetőség, mert a római város maradványait a soproni belváros alatt hosszú évszázadok vastag feltöltései borítják. Ennek ellenére a nagymúltú soproni régészeti kutatás olyan emléket mentett meg, amelyek nem csupán a szakemberek érdeklődésére számíthatnak. A kapitóliumi istenszobrok, az amfiteátrum feltáratlanul is impozáns maradványai és a Liszt Ferenc Múzeum gazdag római gyűjteménye épp oly szerves részei a mai Sopronnak, mint a város gótikus és barokk építészete. Mégis a római kori Sopron népszerű, tömör ismertetését mindaddig nélkülöznünk kellett. Annál nagyobb örömmel vettük kezünkbe a nagyszerű „Műemlékeink” sorozat új füzetét, amely ezt a hiányt olyan formában pótolja, hogy a szakemberek számára is tud újat nyújtani. Szerzője ugyanis évek óta résztvevője az immár tervszerűen folyó feltáró és kutató munkának, s így a legilletékesebb az új eredmények bemutatásában is. Ezek az új eredmények a hazai várostörténet leghomályosabb szakaszának megismeréséhez döntő fontosságúak, s köszönet illeti a szerzőt azért, hogy Scarbantia régóta ismert nevezetességei mellett a legújabb, nem kevésbé fontosakat is ilyen hamar széles körben nyilvánosságra hozta. A füzetet a régi és új leleteket egyaránt figyelemmel kísérő

összefoglaló igény jellemzi, élvezetes és eleven módon ismerteti a római város kialakulását, társadalmát, gazdasági viszonyait, történetét és hanyatlásának körülményeit. Sehol sem reked meg az aprólékos részletezésben, minden emléket a várostörténet keretébe illesztve tárgyal s érthetővé, szerves egésszé igyekszik tenni azt, ami a kívülálló szemében esetleg csak összefüggéstelen töredékek halmazának tűnik. A szakember hálásan nyugtázza a római emlékek régóta hiányzó topográfiai áttekintését, különösen pedig a városfal kutatásának fontos új eredményeit. Aquincum után most már Scarbantia városfaláról, közvetve pedig a városképről is van némi elképzelésünk, s ezek alapján a pannóniai városok egy sajátos típusa rajzolódik ki előttünk; az eleinte erődítés nélküli, rendezetlenül fejlődő **288**városé, amelyet csak a későrómai időkben vettek körül sokszögvonalon futó védőfallal. Így válik érthetővé egy másik pannóniai város, a jugoszláviai Petrovci határában volt Bassiana szabálytalan vonalú védőfala is. Hogy a középkori Sopron erődítésénél a még álló római városfalakat használták fel, természetesnek tűnik, s ma már aligha fog valaki ilyen folytonosságból a római lakosság folytonosságára következtetni, amelynek elmenekülését egyébként éppen Scarbantia esetében bizonyítja hiteles forráshely. – Ezzel csak jelezni kívántunk néhány olyan szempontot, amelynek érvényesítését Póczy Klára füzete nagyban elő fogja segíteni. Ki kell még emelnünk a füzet szép kiállítását és gazdag képanyagát, amely átgondolt válogatásban nemcsak a legfontosabb, hanem az eddig ismeretlen új emlékeket is közreadja.

Mollay Károly

1965. XIX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / A Soproni Óvónőképző Intézet értesítője. 1959–1965. Sopron 1965. 40 lap

A Soproni Óvónőképző Intézet értesítője. 1959–1965. Sopron 1965. 40 lap

Aki helytörténettel foglalkozik, jól tudja, hogy mennyi értékes anyag lappang az iskolák értesítőiben, a bennük sokszor található ún. programértekezésekben, a tudomány minden ágában megjelent tanulmányokban. Éppen ezért volt nagyon sajnálatos, hogy 1947 után kiadásuk abbamaradt. Most elsőnek a soproni tanintézetek közül az *Óvónőképző Intézet* jelentkezik értesítővel, amely működésének első hat esztendejét örökíti meg. A képekkel szépen kiállított füzetben Földi Lőrinc igazgató előszava után az 1959–1964 közti évek krónikáját olvashatjuk, amelyet kiegészít az idei, 1964/5-ös tanév eseményeinek leírása. Az iskola hatóságainak és hivatalainak ismertetése után az intézet párt-, majd KISZ szervezetéről, a szakszervezeti és kollégiumi életről van szó. Több egyéb szervezeti kérdés után különös érdeklődésre tarthat számot a tanári testület irodalmi és művészeti tevékenységéről szóló szakasz. Öt tanerő a helytörténeti irodalmat gazdagította 17 cikkel és egy nagyobb füzettel; ezek nagy része éppen folyóiratunkban jelent meg. De nevelésügyi cikkek és egyéb tárgyúak hasonlóképpen szép számmal jelentek meg országos szaklapokban, összesen 15, azonkívül négyen jegyzeteket írtak a tanulók számára. A művésztanárok közül Sz. Egyed Emma és Giczzy János soproni, győri, székesfehérvári és pécsi kiállításokon szerepeltek. A füzetet a hat év alatt végzett növendékek névsora rekeszti be.

L. E.

Nezsider (Neusiedl am See) látképe. 1910-es felvétel

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

Winkler Oszkár: Sopron város általános rendezési tervéről, SSz. 1961. 2. szám, 97–113. old.

2 (Megjegyzés - Popup)

Sopron város általános városrendezési terve második ütemének elkészítésére az Építésügyi Minisztérium Településfejlesztési Főosztálya ez évben adott megbízást az ÉM Győri Tervező Vállalat Soproni Irodájának.

3 (Megjegyzés - Popup)

A szóban forgó három lakóterület részletes rendezési tervei az ÉM Győri Tervező Vállalat Soproni Irodájában készültek, s a munkában Erdeős László, Szentpály Árpád, Tkálics Ferenc, Varga László és Winkler Oszkár vettek részt.

4 (Megjegyzés - Popup)

Az összes (aktív és inaktív) keresők

5 (Megjegyzés - Popup)

Az összes (aktív és inaktív) keresők

6 (Megjegyzés - Popup)

Az összes (aktív és inaktív) keresők

7 (Megjegyzés - Popup)

Az összes (aktív és inaktív) keresők

8 (Megjegyzés - Popup)

Az összes (aktív és inaktív) keresők

9 (Megjegyzés - Popup)

Az összes (aktív és inaktív) keresők

10 (Megjegyzés - Popup)

Az ismeretlen foglalkozásúakkal együtt.

11 (Megjegyzés - Popup)

A segítő családtagokkal együtt.

12 (Megjegyzés - Popup)

24 (Megjegyzés - Popup)

U. a. 1945. I. 30.

25 (Megjegyzés - Popup)

1945. II. 4.

26 (Megjegyzés - Popup)

Összetartás. A Nyilaskeresztes Párt Hungarista Mozgalom központi lapja. 1945. III. 13.

27 (Megjegyzés - Popup)

* Magyarországon már 1851-ben megalakult az első erdészeti egyesület Magyarországi Erdészeti Egyesület néven. (Ungarischer Forstverein.) Ez az egyesület teljesen osztrák-német irányzatú és szellemű volt. Ezért nem lehet fenntartás nélkül elfogadni Tagányinak azt a megállapítását, hogy „erdőgazdasági fejlődésünkben korszakot alkotónak kell tekintenünk”, mert „egy tudományos központot teremtett”. (Tagányi: Erdészeti Oklevéltár I. kötet. XL.) Az egyesület német irányzata ellenérzést váltott ki és ennek következményeként a hazafias érzésű tagok összeverődve „előbb kívülről, majd az egyesület kebelében vették fel a harcot elnyomók ellen”. (Tagányi: Erdészeti Oklevéltár I. kötet XL.) Ebben a harcban született meg az első magyar nyelvű erdészeti folyóirat 1862-ben. A folyóiratot Wagner Károly és Divald Adolf „Erdészeti Lapok” címmel alapította. Az „Erdészeti Lapoknak” jelentős szerepe volt a magyar szellemű Országos Erdészeti Egyesület 1866. december 9-i megalapításában.

28 (Megjegyzés - Popup)

Az alábbiakban közölt felirat közlési jogának átengedéséért és a szükséges adatok átadásáért Nováki Gyulának ezúton is baráti köszönetemet fejezem ki.

29 (Megjegyzés - Popup)

A sírleletre ld. Nováki Gyula jelentését, Soproni Liszt Ferenc Múzeum Adattára, 3/1958 sz.

30 (Megjegyzés - Popup)

Pannóniában: Mócsy A., Acta Antiqua Acad. Sc. Hung. 4 (1956) 237, Dalmáciában: Alföldy G., Acta Antiqua Acad. Sc. Hung. 9 (1961) 139 sk. stb.

31 (Megjegyzés - Popup)

CIL III 4227, 4228. Azok a felirattöredékek, amelyeket a SSz egy korábbi kötetében (1961, 352 skk., 1–3. sz.) kiadtunk, valójában a CIL III 4228 sz. felirat töredékei, amelyek részben másképpen olvashatók, mint ahogy a szöveget a CIL közölte (Radnóti A. szíves levélbeli közlése 1963. ápr. 14-én).

32 (Megjegyzés - Popup)

Szilágyi J., Arch. Ért. 77 (1950) 19 sk. stb.

33 (Megjegyzés - Popup)

A próbaátására 1962 novemberében került sor, eredményei még nincsenek közzétéve.

34 (Megjegyzés - Popup)

A Tiberius személynév elsősorban Galliában fordul elő, ld. CIL XIII 684, 769, 3582, vö. 11652 (ismert még Itáliában: CIL IX 5050, vö. 3559, továbbá CIL XIV 256, 331). A Castrucius vagy Castricius cognomen szintén használatos a kelta területeken, vö. A. Holder, *Alt-celtischer Sprachschatz* (Leipzig 1894–1916) I 836, ld. CIL III 4766, 4848, 5430, CIL XIII 613 stb.

35 (Megjegyzés - Popup)

Alföldy G., *Acta Archaeologica Acad. Sc. Hung.* 14 (1962) 263.

36 (Megjegyzés - Popup)

W. Wagner, *Die Dislokation der römischen Auxiliarformationen in den Provinzen Noricum, Pannonien, Moesien und Dakien von Augustus bis Gallienus* (Berlin 1938) 57.

37 (Megjegyzés - Popup)

Ld. most Mócsy A., *RE Suppl.* 9 (1962) 613.

38 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Szilágyi J., i. h. stb.

39 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Mócsy A., *RE* i. h. 597.

40 (Megjegyzés - Popup)

A soproni dobosról Vas Gereben a *Dixi* kötetben is eltréfálkozik. Amikor azt kellett kidobolnia, hogy minden ember a maga disznaját zárja el, így kezdte: „Minden ember maka disznó” stb. Lásd: Új Sopronvármegye. 1943. VIII. 28. Vas Gereben soproni és megyei adomái.

41 (Megjegyzés - Popup)

Minden soproni polgár bizonyos korhatárig köteles volt a polgári őrségbe is belépni. Parádén kívül kevés dolguk volt. A Bürgermiliz-et magyarosították „örhad”-nak.

42 (Megjegyzés - Popup)

Barabás Miklós nem a városnak, hanem a *megyének* festette meg Széchenyi István arcképét. Az igen szép festmény 1944/45-ben eltűnt a megyeházáról. *Borsos József* (1821–1883) kitűnő festőnk nem kapott a várostól megbízást. Valószínűleg ő festette a megyeháza számára Esterházy Pál arcképét, amely jelenleg a Liszt Ferenc Múzeum tulajdona.

43 (Megjegyzés - Popup)

A Szentháromság szobrot Mnych János soproni szobrász restaurálta 1847-ben. Tanácsjegyzőkönyv 1847.

1666. számú végzés.

44 (Megjegyzés - Popup)

Az Erzsébet-kert, akkor NeuhoF-Újkert néven, 1847-ig nyírott fáival francia park képét mutatta, 1846–47-ben alakították át angol parkká.

45 (Megjegyzés - Popup)

A nagymartoni viadukt képét lásd SSz. 1957. 53. lap.

46 (Megjegyzés - Popup)

Az emlékérmét Steinacker Károly soproni festő tervezte, feltüntetve a várostornyot rajta. A magyar származású bécsi Böhm Dániel véste. Lásd Numismatikai Közölny. 1956–7. Csatkai: Adatok a soproni 1847-es tudósgyűlés emlékérmének történetéhez. 55. l.

47 (Megjegyzés - Popup)

Tatay István 1846-ban került tanárnak a líceumba, amelynek Petőfi soproni tartózkodása idején diákja volt. 1847-ben Pesten jelent meg városunkban írt „Költészeti és szónoklati remekék” című gyűjteménye. A Bach-korszakban nem volt maradása Sopronban, az Alföldre költözött. †1888-ban.

48 (Megjegyzés - Popup)

8/a Egy év múlva alig írt volna *Torma* ilyen dicsérő szavakat *Stainlein Ottó*ról. Az ifjú gróf ugyanis a márciusi napokban dicstelenül szerepelt: egyetlen volt líceumi diáktársai közt, aki nem írta alá az ifjúság „*Reformkívánatok*” c. röpiratát, melyben forradalmi hangon tiltakoztak az elavult oktatási rendszer és a tanári vaskalaposság ellen. (Lásd *Müllner Mátyás*: „A soproni ev. főtanoda története”. Sopron, 1857. 103. l.)

49 (Megjegyzés - Popup)

Kaján Ábel a soproni ev. líceum tanítványának, Pákh Albertnek álneve volt.

50 (Megjegyzés - Popup)

Havy és Szabó népénekes társasága ekkor Bécsbe és Olaszországba indult, a következő évben Párizsban is elmentek. Fitos Sándorról, aki már 1840-ben bemutatkozott mint táncművész Sopronban, azt írta a Regélő 1843-ban: „Geniálisabb magyar tánczost még sohasem láttunk.” 1850-ben halt meg. Magyar Színészeti Lexikon. II. 216. lap.

51 (Megjegyzés - Popup)

Hajnóczy részletes életrajzát lásd SSz. 1941. 234. lap. Németh Sámuelről.

52 (Megjegyzés - Popup)

Ugyanilyen párbeszédés formában ír Sopronról Furlani orvos a következő című könyvében: *Collocutiones de Novis Rákosiensium thermis*. Sopron. 1738.

53 (Megjegyzés - Popup)

Az 1722-ben épült imaház ugyan a mainak helyén állott, de a torony nem volt meg, ott állott az említett paplak az utca sodrában. A szigorú előírások szerint az imaház nem nyílhatott utcára, ahogy még ma is Kőszegen; a hívők a házon át érhatték el.

54 (Megjegyzés - Popup)

A könyvtár 1666-ban alakult, különösen Zuana Péter polgármester és Lang Mátyás buzgólkodtak a létrejöttén. Mindkettőjük képmását fel is függesztették a könyvtárszobában. Később a gyülekezet átadta az ev. líceumnak a gyűjteményt, mely nagykönyvtár címmel élt tovább és ma a Berzsényi Gimnáziumé. (Payr: A soproni ev. egyházközség története. Sopron 1917. 409. lap).

55 (Megjegyzés - Popup)

Itt valószínűleg a két külvárosi kaput érti az író, a Szent Mihály kaput, amelybe a pozsonyi országút és a Bécsi kaput, amelybe viszont a bécsújhelyi és bécsi egyesült országút torkollott. Tudvalevőleg még másik 3 külvárosi kapu is volt és van.

56 (Megjegyzés - Popup)

A belvárost érti rajta.

57 (Megjegyzés - Popup)

A külső várfalat 1616–18 közt építették fel.

58 (Megjegyzés - Popup)

A líceum 1657-ben került a mai helyére, mögötte 1674-ben létesült a temető. Az épületet 1823-ban, majd 1893-ban teljesen átépítették. A temető 1886-ig volt használatban, de véglegesen csak 1925 körül oszlatták fel, helyére a pénzügyi palota (ma pártház) épült. A temetőből néhányat, így a papok sírboltját a mai temetőbe vitték át, 33 igen szép darabot pedig a múzeum kertjébe.

59 (Megjegyzés - Popup)

Az 1674-ben létesült temető hamarosan szűknek bizonyult, bár akkor még az iskola egyik szomszédjának kertje odatartozott. 1679-ben rémséges pestis dúlt a városban, megtelt a temető, így tehát felhasználták az iskolához tartozó szántót, amely túlesett a városfalon és két oldalt hozzávásárolták a földeket is. (Payr: A régi ev. temető Sopronban. 1917).

60 (Megjegyzés - Popup)

Ma már jól tudjuk, hogy egyazon templomról van szó, a 15. századi évszámok a templom nagyobb kiépítésére vonatkoznak, melyben III. Frigyesnek persze semmi része nem volt. Ami Csepregi dolgát illeti, meglepő, hogy amikor a városi levéltárat csak szinte félszázaddal később rendezték, ez az oklevél ismeretes volt. Fejér György csak a 19. század közepén adta ki. (Házi: Sopron középkori egyháztörténete. 10. l).

61 (Megjegyzés - Popup)

A tűz azért tudott olyan nagyon könnyen elharapódzni, mert a toronyőr későn jelzett. (Tanácsjegyzőkönyv. 1728. 312. 314. lap).

62 (Megjegyzés - Popup)

A Darabos-síremlék ma a Liszt Ferenc Múzeumban van, az Artner-síremlék barokk keretelésben az új ev. temetőben.

63 (Megjegyzés - Popup)

A Szent Mihály utcának újabban Kellner Sándor (1919-es népbiztos) utca a neve, a Wiedené Gazda utca.

64 (Megjegyzés - Popup)

Pörgölény mai neve Pilgersdorf, Burgenland. Kogel-nek környékünkön magaslatot hívnak. Ilyen a Somfalva feletti hegyecske is, amelyet a Deákkútra vivő sétaútról jól látni.

65 (Megjegyzés - Popup)

A tó a Fertő.

66 (Megjegyzés - Popup)

A mai káptalan ház.

67 (Megjegyzés - Popup)

A jezsuiták 1773-ig működtek benne.

68 (Megjegyzés - Popup)

A Szt. György templom eredeti gótikus tornya jól kivehető Lackner Kristóf Sopront ábrázoló rézmetszetén. Úgy látszik, a nagy tűzvész után, 1676-ban fatoronnyal pótolták. Amiről Hajnóczi beszél, hagymakupolás barokk sisak volt, 1867-ben ledült. A mai torony 1882-ben épült eklektikus stílusban. Bejárata csak a templomon át van. Lackner síremlékét Hajnóczi úgy említi, mintha még a templomban lett volna. Valószínűleg korábban eltávolították és egy részét a Szt. György u. 5. számú házban egy pékműhely küszöbeképpen használták fel. Ma az is a Liszt Ferenc Múzeumban van.

69 (Megjegyzés - Popup)

Egészen pontosan 1636-ban, rendházuk a mai szeretetotthon, iskolájuk a még Kolleumképpen ismert kétemeletes épület a Fővényverem utcában, internátusuk a Szélmalom utcában volt, amíg 1674 után a belvárosba nem költöztek be.

70 (Megjegyzés - Popup)

Csak egy királyt, III. Ferdinándot és két királynét II. Ferdinánd és I. Lipót feleségét koronázták meg.

71 (Megjegyzés - Popup)

Ma a Dorffmeister utca és a Szent Mihály utca alsó része, am Pflaster néven emlegetik ma még az idősebbek. A templom rövidebb volt mint ma.

72 (Megjegyzés - Popup)

Az Ikvahídon a nagy háztömb helyén állt a szegényház és egyúttal kórház, a sarkon az első emelet magasságában egy kis Erzsébet szobrocška áll, 1800 körül a templomot bevonták az épületbe, miután a kórház 1797-ben ott megszűnt, és a házat templomostul elárverezték.

73 (Megjegyzés - Popup)

A mai Sas tér északi oldalán húzódott a városi homokverem a fazekas kemencékkel. Lassan felhagyták; utolsó részlete 1890 körül tűnt el.

74 (Megjegyzés - Popup)

A domonkosok már 1675 körül letelepedtek a belvárosban; a 18. század legelején megvetették a lábukat a mai Széchenyi téren.

75 (Megjegyzés - Popup)

A templom tornyai csak 1777-ben épültek ki.

76 (Megjegyzés - Popup)

A mai Művelődési Ház mentén, a Liszt Ferenc utca vonalában állt a kis híd (Brückkel), a kapucskát Bürckelthornak nevezték; a 18. század elején létesült.

77 (Megjegyzés - Popup)

A mai Balfi utca és kapu német neve Schlipper Gasse, Schlipper Thor. Nemcsak Hajnóczinak okozott gondot e név eredete, csak legújabban derült ki, hogy a Széplakra vivő út és kapu szolgált névadóul. (SSz. 1957. 97. lap. Házi: Még egyszer Schlipper Gasse).

78 (Megjegyzés - Popup)

Az elnevezéseknek Bocskay névéhez nincs közük, de igen a magyar pocsolya szóhoz. A középkorban a környék eléggé mocsaras volt még. A vízvezeték lefektetésekor az Ötvös utcában pallók maradványai kerültek elő és a mai Pócsi, hajdani Kis utca bejáratánál még jól látszik egy tó nyoma.

79 (Megjegyzés - Popup)

A Magdolna kápolna a Szt. Mihály templom közelében kis gótikus építmény volt, a kuruckorban védelmi célokból lerombolták, 1790 körül pedig a romokat is eltüntették. (SSz. 1963. 75. lap. Nováki: A Szt. Mihály templom második csontháza).

80 (Megjegyzés - Popup)

Valóban több középkori eredetű kápolna tűnt el. A piacon azonban Miasszonyunk temploma állott. Házi

szerint (Sopron középkori egyháztörténete 231–3 lap) Szent Margit kápolnája a vízmű táján volt; okiratok emlegetik Lénárt és a két pestis szent, Fábián és Sebestyén kápolnáját; Payr (A soproni ev. egyházközség története 10. lap) a Szt. Margit kápolnát a Szt. Mihály templom közelébe helyezi, említ egy Szent Sebestyént az Újteleki kapunál és egy kápolnát a Rákóczi utcának hajdani Élesszög nevű részében.

81 (Megjegyzés - Popup)

Payr Faut krónikája nyomán úgy adja elő a Szt. Mihály templom megmenekülését, hogy két pap keményen ellenállt a rombolásnak. (i. m. 65. lap).

82 (Megjegyzés - Popup)

Suttinger rézmetszete után készült Kreckwitz könyvének illusztrációja is.

83 (Megjegyzés - Popup)

A mai ún. Tábornok-ház a Beloiannisz téren.

84 (Megjegyzés - Popup)

Nem Lipót császár, hanem Thököly Katalin, Esterházy Ferenc, majd Löwenburg János Jakab neje állíttatta, 1695–1701.

85 (Megjegyzés - Popup)

Akkoriban csak a Templom u. 4 volt Esterházy palota, Csáky Szt. György utca 13, Preysingé a mai Lenk-átjáró helyén állt. Festetics Kristófé a Storno-ház, Schillsohn báróé a Templom u. 6, Baumgartner báróé a Templom u. 18. Wentessen név nem ismeretlen ugyan, de nem volt háztulajdonos. 1741-ben Reichshofrathsherr-ként említi a tanácsjegyzőkönyv. (306. lap).

86 (Megjegyzés - Popup)

A Tűztornyot 1676, azaz a nagy tűz után magasabbra építették és vörös rézzel fedték 1682-ben, a mesterek nevét ismerjük, az egyik alsóausztriai volt (Wöllersdorfból), a másik stájer (Bruckból), viszont 1728-ban javították a tetőt, tán ekkor hozták a rezet Besztercebányáról. (Sopron és környékének műemlékei. II. kiadás. 1956. 192. lap. Monográfia. I. 345. lap).

87 (Megjegyzés - Popup)

A nagy tűz után nem minden vonakodás nélkül engedte meg a város a várfal legfelső részén a kert létesítését és oda ajtó vágását. 1770 táján a háztulajdonosok megvehették a várfalat.

88 (Megjegyzés - Popup)

Eggenberg hercegnő háza már ekkor rég a konventé volt a Szt. György utcában, Széchenyi Györgyé a mai geofizikai intézet, Bartalottié a Kolostor utcai Zichy-Meskó palota, Lassbergé ismereten, Mandorffé a Templom és Kolostor utca találkozásában álló kuruc ágyúgolyós ház. Löffelholtz ház az ev. konventé a Szent György utcában, a Wimmer ház a bombázáskor elpusztult Lunkányi ház volt.

89 (Megjegyzés - Popup)

A mai Lábas ház (múzeum) volt az árkádok alatt a mészárszékek helye.

90 (Megjegyzés - Popup)

A vágóhíd a mai Lehar utca elején állott, kb. 1870-ig használták, akkor épült a mai.

91 (Megjegyzés - Popup)

A belvárosi várak megtöltése vízzel. 1703-ban nagy a panasz, a Tűztoronytól a Hátsó kapuig, a Várkerületen a harmincadháztól (későbbi sóhivatal) a Torna utcáig a pincékbe víz szivárog. (Tanácsjegyzőkönyv, községi ülés. 194. 197. lap). Hasonló okokból csütörtököt mondott az árok megtöltése a kuruc támadás lehetőségének hírére. 1704. február elsején a labanc parancsnok: „folgendss so liesse Er auch den Stadt Graben voll mit Wasser anrinnen, da wurden alssdenn der Staedter in den aessern Kreiss ihre Keller voll Wasser, absonderlich aber Gem. Stadt Keller, worauff man aber gleich das Wasser wiederum abzapfte. „Csányi János krónikája. 180. lap).

92 (Megjegyzés - Popup)

Kettős tó állott a Széchenyi tér helyén, egy kisebb a mai színház helyén, ez utóbbi inkább pocsolya volt, a 19. század első felében tüntették őket el.

93 (Megjegyzés - Popup)

1719-ben készült a mai Mária szobor tájékán a szökőkút egy Szilén szoborral, de mivel állandóan baj volt vele, helyébe csökutat alkalmaztak. 1745-ben ezt is eltávolították és az említett M.-szobrot emelték helyébe. (Sopron és környékének műemlékei. 1956. II. kiadás. 318. lap).

94 (Megjegyzés - Popup)

A Várkerület (Lenin körút) külső házsoráról van szó az Ikvahíd és az Ötvös utca közt; a belső üzleti sor helyén akkor még apró boltok és bódék álltak az árok mentén.

95 (Megjegyzés - Popup)

Az Arany angyal csak a múlt század második felében szűnt meg, ma Lenin körút 51, a Fehér ló 1945-ig működött, a Vörös Ökör később Magyar Király néven a két világháború közt szűnt meg, ma a süketnémák asztalosüzeme, az Arany szarvas helyén a Pannónia áll.

96 (Megjegyzés - Popup)

Az Ötvös utca.

97 (Megjegyzés - Popup)

Az Ikvahíd; úgy látszik, akkor még nem álltak rajta a házak. A piac felől jövet a belső sarkon állt a szegényház, Spital néven, a Lazareth nevű kórház eredetileg a Rózsa utcában, majd a falakon kívül a mai Május 1 tér végén volt.

98 (Megjegyzés - Popup)

A Szentlélek utcát akkoriban még a Rózsa utcához számították, a Bécsi utcának pedig Johannes Gasse volt

a neve.

99 (Megjegyzés - Popup)

A Szt. Mihály utca ma Kellner Sándor utca, a Wieden Gazda utca. A Fövényverem utca belső házsora nem volt meg és a városi homokverem alkotta a mai Sas tér egy részét.

100 (Megjegyzés - Popup)

A Bécsi kapu előtt vagy rajta kívül állott a középkorban szélmalom, innen a még ma is érvényes utcanév és a kapu neve.

101 (Megjegyzés - Popup)

A Rückherzu = Végfordulat elnevezés a közhit szerint a Rákóczi szabadságharc idejéből származik, harci kiáltás emléke; azonban sokkal korábban használt helynév már. A Pflasterről lásd a 21. jegyzetet. A mai Halász utcának a Dorffmeister és Szeder utca közti része volt a bey Eisernen Thor nevezésű utcácska, ott állt a Szent Miklósról elnevezett beneficiátus ház, ma is a szent kis szobrával, a Kőkapu a Lenin körút 3 számú ház helyén állt, ott lehetett az Ikvához vivő köz.

102 (Megjegyzés - Popup)

A Lenin körútnak (Várkerület) 1–37 számig terjedő sorát hívták még az 1860-as években is Kovács utcának (Schmied Gasse).

103 (Megjegyzés - Popup)

Az Újteleki kapu, gyakran Bánfalvi kapu vagy Bondorfi kapu néven.

104 (Megjegyzés - Popup)

A polgári lövölde eredetileg a Szent Mihály kapu környékén állott, 1676-ban leégett és akkor behurcolkodtak a mai Lackner Kristóf utca tengelyében állt major kertjébe.

105 (Megjegyzés - Popup)

1777-ben összeírták a városi területen levő gyümölcsfákat. Volt 166 szilvafa, 378 gesztenyefa, 166 körtefa, 199 diófa. (Tanácsjegyzőkönyv. 254. lap).

106 (Megjegyzés - Popup)

Clusius a 16. század utolsó negyedében járhatott Sopronban, a 17. század legelején már meg is halt. Botanikai művében csak hét soproni növényfajt említ (SSz. 1955. A. 20. Csapody: A Sopron környéki flóra elemeinek analízise).

107 (Megjegyzés - Popup)

Löw munkája Deccard Vilmos kiegészítésével 1098 növényről ad számot, a kézirat a soproni Liszt Ferenc Múzeum tulajdona. (SSz. 1955. A. 20. i. m.) Tervezett nagy magyar botanikai kézikönyve szintén csak terv maradt.

108 (Megjegyzés - Popup)

A hársfasor féltett kincse volt Sopronnak. Dobner Ferdinánd polgármester hivatali naplójában így írja meg keletkezését: A mai Széchenyi tér és a színház helyén álló tavakat lecsapolták, a kimert iszapot az 1701. február 23-án megkezdett és 28-án befejezett hársültetésnél felhasználták. Nyolc kertész működött ott közre. Városi szabályrendeletet hoztak, amely szerint, ha a fákból polgár tesz kárt, 12 császári arany a büntetése, polgárjoggal nem rendelkező személy büntetése 40 botütés, a feladót egy arannyal jutalmazzák. Külön rendelkezést kaptak az éjjeli őrök és a céhmesterek. Dobner maga járt el a katonai őbesternél, hogy katonái ne tegyenek kárt a fákból, sőt mindkét felekezet papja a szószelekről is szeretetébe ajánlotta a lakosoknak a fiatal fasort. Mindamelllett már november 10-én 75 fát pótolni kellett és a hó végéig újabb 70-et. A folyó évben a katonai parancsnok 75 botütést osztott ki katonái közt a fák rongálása miatt. Jellemző, hogy még közvetlen a kurucok nagy ostroma előtt is, 1705. november 28-án városi kertészek megnyesik a fákat és 50 újat ültetnek. A hársfasor 1803-ban vészett ki egészen, akkor akácot ültettek. (Dobner: Negotia. Kézirat SÁL; tanácsjegyzőkönyv 1803. 2010. sz. végzés).

109 (Megjegyzés - Popup)

Éppen az útinapló írása idején Balf nem volt különösen ajánlható: 1740-ben még a forrása is elapadt. (Tanácsjegyzőkönyv. 1740. 196. l.)

110 (Megjegyzés - Popup)

Lásd a 2. számú jegyzetet.

111 (Megjegyzés - Popup)

Kémlő 1836. 35. sz.

112 (Megjegyzés - Popup)

Társalkodó 1835. 27. sz.

113 (Megjegyzés - Popup)

Kémlő 1836. 29. sz.

114 (Megjegyzés - Popup)

Uo.

115 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 31. sz.

116 (Megjegyzés - Popup)

A szerkesztő- Balla Károly (1792–1873) Pest megyei hivatalnok, versek, politikai s történettudományi művek szerzője, meteorológus és közgazdász. A lapra többek között Széchenyi is előfizetett. A lap 1836. júl. 2–1837. jún. 27. között állt fenn.

117 (Megjegyzés - Popup)

A gőzmalmost 1836. okt. 18-án Széchenyi István Vághy Ferenc polgármester társaságában megtekintette (Viszota Gyula: Gróf Széchenyi István és a soproni gőzmalom. A Magyar Mérnök- és Építészegylet Közlönye 1909. 255–262. 1.).

118 (Megjegyzés - Popup)

1838. 4. sz.

119 (Megjegyzés - Popup)

Kémlő 1836. 16. sz.

120 (Megjegyzés - Popup)

Maár M.: Népi orvoslás Sopronban és környékén. SSz. 1956., 292 old.

121 (Megjegyzés - Popup)

Ugyanott 295. old.

122 (Megjegyzés - Popup)

Ugyanott 291. old.

123 (Megjegyzés - Popup)

Történeti tár 1900, 51. old.

124 (Megjegyzés - Popup)

Linzbauer Cod. San. Med. Sect. III, cit.: Bartók: A magyar szemészet története, Bp. Akadémia, 1954, 51 old.

125 (Megjegyzés - Popup)

Annal. Vratislav. Tentam. 1719. jún. 675 old.

126 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Heimler K.: SSz. 1941, 138–139 old.

127 (Megjegyzés - Popup)

Soproni tanácsjegyzőkönyv 1696. év, 12–14 lap.

128 (Megjegyzés - Popup)

Körmöcbányai levéltár, cit.: Bartók: A magy. szemészet tört. 49 old.

129 (Megjegyzés - Popup)

ezennel igazolom

130 (Megjegyzés - Popup)

lázadás-forradalom

131 (Megjegyzés - Popup)

elmenekülvén

132 (Megjegyzés - Popup)

elrejtőzvéen

133 (Megjegyzés - Popup)

gyorsan

134 (Megjegyzés - Popup)

fegyverszünet

135 (Megjegyzés - Popup)

gratia = kegyelem (amnesztia)

136 (Megjegyzés - Popup)

bizonyítványomat

137 (Megjegyzés - Popup)

Tanácsjegyzőkönyv (Tjk). 1713. 55. lap. 1695-ben Aumüller a molnár „Müller auf der Pulvermühl” Tjk. 1695. 122. lap.

138 (Megjegyzés - Popup)

Heckenast Gusztáv: Fegyver- és lőszergyártás a Rákóczi szabadságharcban. 1959. 89. lap.

139 (Megjegyzés - Popup)

Poppe: Lehrbuch der speziellen Technologie. 1830. 445. lap. Karmarsch und Heeren: Technisches Wörterbuch. 1844. IX. kötet. 55. lap.

140 (Megjegyzés - Popup)

Természettud. Közlöny. 1932. 415. lap. Salétromtermelés Magyarországon az elmúlt századokban. Lehet, hogy Nezsider salétromfőzője azonos a szomszéd Pándorfaluével.

141 (Megjegyzés - Popup)

142 (Megjegyzés - Popup)

Heckenast i. m. 89. lap. 1726-ban kir. rendeletet kap a város: salétromot eladásra csak a Landes Depositionban lehet ezután venni. A boltok készleteiket nem újíthatják meg. Tjk. 1726. 180. lap.

143 (Megjegyzés - Popup)

Lényegében azt biztosítja az eskü, hogy a termelt áru ne kerüljön zugkereskedésbe.

144 (Megjegyzés - Popup)

Tanács- és közgyűlési jegyzőkönyv 1743. 357. 199. lap.

145 (Megjegyzés - Popup)

Tjk. 1744. 54. lap.

146 (Megjegyzés - Popup)

Tjk. 1746. 183. lap. VII. 18-ról.

147 (Megjegyzés - Popup)

Tjk. 1748. 249. 252. lap.

148 (Megjegyzés - Popup)

Tjk. 1749. 12. lap. 1754. 95. lap.

149 (Megjegyzés - Popup)

Tjk. 1758. 119. lap.

150 (Megjegyzés - Popup)

Fogalmazások könyve. 1780. 326. lap.

151 (Megjegyzés - Popup)

U. a. 408. lap és k.

152 (Megjegyzés - Popup)

A sechtern igét nem sikerült régi szótárakban megtalálnom, de feltétlenül a kilúgozással kapcsolatos a jelentése. A Sechter szót ma is használják a németajkú soproniak, négy-öt literes fadézsát értenek rajta, amelynek csak egy magas fogója van, magyarul káforka a neve (Hammerl Lajos közlése). Sechter mint családi név is szerepel, egy Sopronban megfordult zeneszerző neve is az 1850 körül: Sechter Simon.

153 (Megjegyzés - Popup)

A Halbbahr nevét eddig semmi módon nem sikerült megfejteni. 1774-ben (Tjk. 269. lap) a Köhidánál tervezett kocsmával kapcsolatosan szerepel a Rossparen, tehát istálló vagy színféle. „Par”-on a régi soproni

németségben karzatfélét értettek, po. Parkirche; templomi karzat. Vajon nem lehet-e a Halbbahr afféle kukoricagóréra emlékeztető, kétszintes, de nem túlságos magas építmény?

154 (Megjegyzés - Popup)

Meszes föld, állati, rothadó részek különösen alkalmasak a salétrom kitermelésére, mondja a Technisches Wörterbuch, így érthető, hogy a mészárost ily sokáig nem hagyták el vendégei.

155 (Megjegyzés - Popup)

Fogalmazások könyve. 1781. 7. 33. 77. 117. 163. lap.

156 (Megjegyzés - Popup)

Adás-vétel szerződések könyve. 1781. 49. lap. IV. 1-ről. Hayek a csehországi Hoditzban született, 1776-ban elvette Sopronban élője özvegyét, és így kért letelepedésre engedélyt. Bizonyítványok könyve. 1776. 3. lap.

157 (Megjegyzés - Popup)

Végrendeletek könyve.

158 (Megjegyzés - Popup)

Tjk. 1837. 17. tétel. 1827-ben a város pártolólág terjeszti fel Budára Kruchina báró kérvényét, hogy puskaport és salétromot árulhasson. Tjk. 1827. 1272. sz. végzés.

159 (Megjegyzés - Popup)

Tjk. 1838. 4598. sz. tétel.

160 (Megjegyzés - Popup)

Adás-vétel szerződések könyve. 1837. 309. lap.

161 (Megjegyzés - Popup)

Gassen und Haeuser-Schema. 1869. 66. lap. U. a. 1886. 145. lap. Sopron város területén levő utcák, házak és háztulajdonosok jegyzéke 1898. 178. lap.

162 (Megjegyzés - Popup)

Német fogalmazások könyve. 1774. 44. lap.